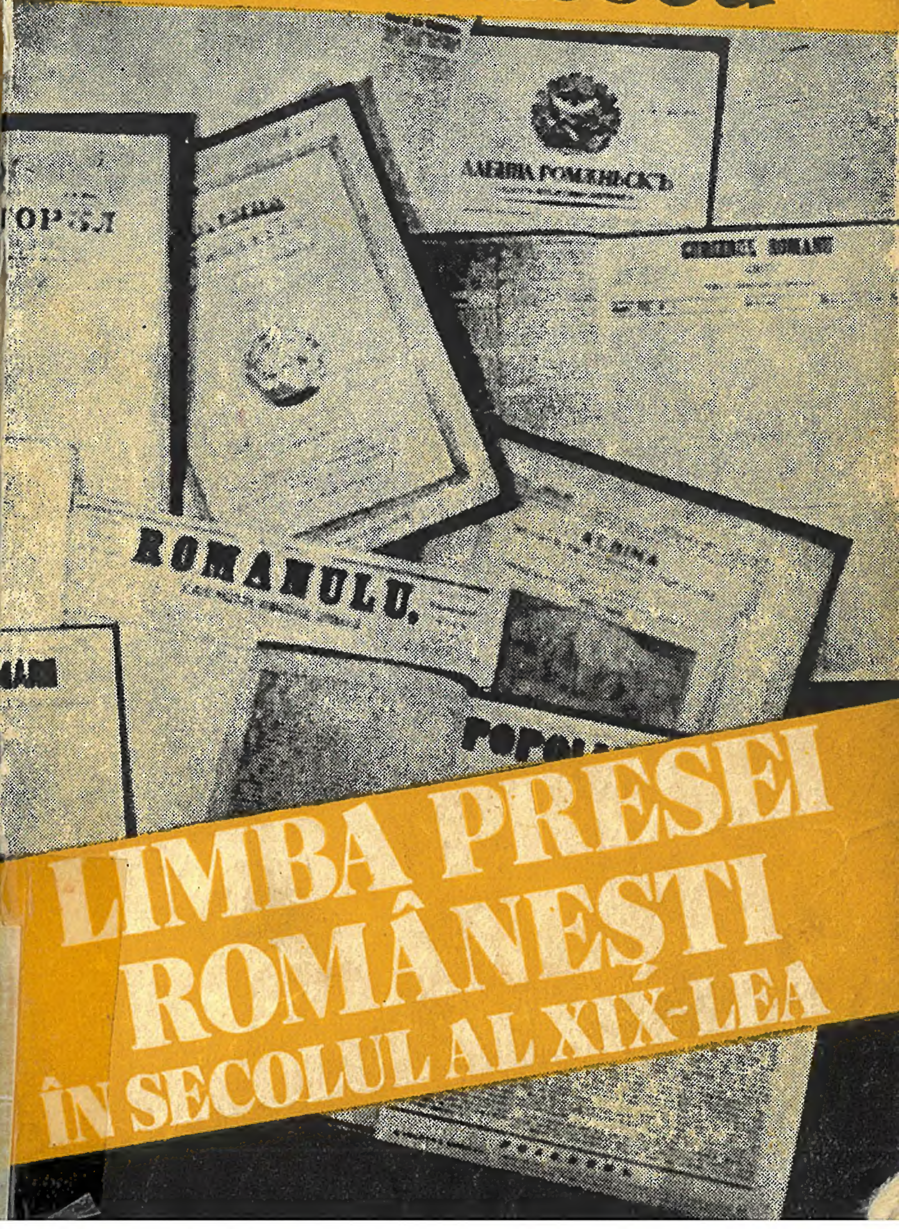
al. andriescu

LIMBA PRESEI ROMÂNEŞTI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

AL. ANDRIESCU

LIMBA PRESEI ROMÂNEȘTI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

AL. ANDRIESCU

LIMBA PRESEI ROMÂNEȘTI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

EDITURA JUNIMEA
IAŞI • 1979

Coperta : GHEORGHE SCUTARU

Redactor : DOINA FLOREA-CIORNEI
Tehnoredactor : MIHAI BUJDEI

Apărut 1979. Format 50×80/16. Coli tipo 12,75.
Bun de tipar la 25.IX.1979. Tiraj 2500 exempl.
Editura Junimea, str. Gheorghi Dimitrov 1
IAȘI — ROMÂNIA

Tiparul executat sub cd. 104
la Intreprinderea poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie nr. 49

Stilul publicistic : privire generală

S-au scurs 150 de ani, fără să ne mai referim și la încercările anterioare, de la apariția „veteranelor presei românești", după o expresie de epocă : „Curierul românesc", 8 aprilie 1829, și „Albina românească", 1 iunie 1829. Timp de un secol și jumătate presa românească s-a achitat cu devotament de scopul pe care i-l fixa,în 1829, Gh. Asachi : să difuzeze „îmbunătățirile și înaintirile mintei omenești" în toate domeniile și să facă, în mod prompt și corect, cunoscute „întîmplările lumei de carele tot omul atîrnă". Dacă rolul social al presei, tălmăcit de Asachi atît de limpede în graiul bătrînesc al epocii, este în general cunoscut și recunoscut, nu s-a acordat întotdeauna și de către toți cercetătorii o importanță prea mare contribuției publicațiilor periodice românești, celor politice și de largă informație îndeosebi, singurele care ne rețin atenția în acest studiu, la dezvoltarea limbii literare [1]. Cercetarea atîtor mii de pagini uitate, scrise de personalități care au dat strălucire culturii românești sau de oameni al căror nume s-a șters cu desăvîrșire din memoria noastră, ne pune în fața unor rezultate surprinzătoare. Odată cu efortul de a-și crea mij-

[1] Gh. Bulgăr face o primă încercare de reconsiderare a presei sub acest aspect în studiul *Despre limba și stilul primelor periodice românești*, în vol. *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*, II, Editura Academiei, 1958, pp. 75—113.

loacele ei specifice de comunicare, presa românească a fost un factor important de difuzare a normelor limbii literare în masa vorbitorilor limbii române. Sub acest dublu aspect, ca limbaj cu un caracter specific și ca instrument de îmbogățire și unificare a limbii literare, ne propunem să abordăm în studiul de față presa românească politică și de largă informație din secolul trecut.

Limba presei nu poate fi cercetată, după părerea noastră, așa cum rezultă și din cele spuse mai sus, în afara teoriei stilurilor funcționale. Se cuvine, așadar, să precizăm de la început punctul nostru de vedere cu privire la această problemă încă atît de controversată. A vorbi de stilurile limbii, cum se face în mod curent, numai ca despre niște „varietăți ale limbii literare, care corespund unei sfere de activitate umană", ni se pare nesatisfăcător pentru definirea lor, chiar și atunci cînd adăugăm că ele cuprind o sumă de elemente specifice, cărora ar urma să le facem inventarul, „determinate de particularitățile și sarcinile comunicării în domeniile de activitate respective"[2]. Reactualizînd un punct de vedere al vechilor retorici, care-și orientau atenția către destinatar, poziție confirmată de unele cercetări de stilistică structurală[3], propunem o definiție a stilurilor limbii care să se orienteze, fără prejudecăți, către finalitatea actului vorbirii. Am putea defini, așadar, aceste stiluri ca varietăți, aspecte, ale limbii, ieșite din procesul istoric de diferențiere a mijloacelor comunicării verbale, în baza alegerii și combinării unor fapte de limbă

[2] V.P. Murat, *Despre problemele fundamentale ale stilisticii*, în *Probleme de stilistică*, Editura științifică, Buc., 1964, p. 12. În acest studiu este reprodusă și definiția stilurilor limbii pe care o dă V.V. Vinogradov (pp. 13—14).

[3] Michael Riffaterre, *Essais de stylistique structurale*, Flammarion, Paris, 1971.

în funcție de scopul urmărit, care implică intențiile transmițătorului și presupune, obligatoriu, satisfacerea maximă a necesităților de informare a destinatarului. Reformulată astfel, definiția stilului limbii pune în relief influența exercitată de emițător asupra destinatarului prin intermediul mesajului așa fel structurat încît scopul comunicării să se realizeze deplin, cu maximum de randament[4]. Influența aceasta, care este calitativă pentru că implică și sensibilitatea nu numai inteligența, devine pertinentă la analiza raportului dintre funcția referențială și cea expresivă în cadrul limbajului sau stilului respectiv.

După ce am definit, așa cum am văzut, stilurile limbii, ne întrebăm, în sfîrșit, dacă putem vorbi, în cadrul limbii române literare, de un stil publicistic și de cînd apare el, deplin format, cu particularitățile lui specifice, care-l diferențiază de celelalte? Răspunsul nostru, la prima parte a întrebării, nu poate fi decît afirmativ. L-am formulat într-un articol pe care l-am publicat în 1960[5] și ne străduim, în lucrarea prezentă, să aducem argumentele necesare, care ne lipseau atunci, desprinse din cercetarea minuțioasă a presei românești din secolul al XIX-lea. Stilul publicistic al limbii române literare a luat ființă în secolul al XIX-lea, în paginile gazetelor de care ne vom ocupa, procesul de diferențiere a elementelor sale specifice putînd fi considerat încheiat în jurul anului 1860. În concordanță cu definiția pe care am dat-o stilurilor limbii, vom încerca să arătăm care sînt mijloacele prin care se încearcă influențarea destinatarului în cadrul stilului publicistic și care sînt, în consecință, elementele sale specifice. Acest stil se deosebește de alte varie-

[4] Vezi discuția pe larg a problemei în volumul *Stil și limbaj*, Editura Junimea, 1977, pp. 239—251.

[5] *Cercetarea stilurilor limbii române literare*, în „Iașul literar", nr. 9, 1960, pp. 55—58.

tăţi ale limbii printr-o terminologie specifică. Este vorba în special de terminologia politică şi de prezenţa masivă a neologismelor în general. Dacă ne-am opri însă numai la această terminologie specifică, am rămîne prizonierii vechii definiţii a stilului ca limbaj profesional, legat de o anumită sferă de activitate umană. Un astfel de fond lexical este necesar, dar nu poate fi considerat ca singurul element important în această diversificare stilistică. Pentru a pune mai uşor în evidenţă ceea ce este particular stilului publicistic avem nevoie de un revelator, care va fi, în cazul nostru, stilul ştiinţific [6]. După ce precizează, în volumul *Eseuri de lingvistică generală*, că redundanţa este o noţiune „împrumutată de teoria comunicaţiei" din vechea retorică, socotită o ramură valoroasă a lingvisticii, Roman Jakobson atrage atenţia asupra unui fapt deosebit de important: „Se observă acum (studiul [7] a fost publicat în 1961 n.n.) necesitatea unei stricte distincţii între diferitele tipuri de redundanţă, şi aceasta în teoria comunicaţiei ca şi în lingvistică, unde conceptul de redundanţă îmbrăţişează pe de o parte mijloacele pleonastice în măsura în care se opun conciziei explicite şi pe de altă parte ceea ce este explicit în opoziţie cu elipsa" [8]. Din punctul acesta de vedere — şi numeroase fapte de limbă identificate în această lucrare ca specific gazetăreşti confirmă această opoziţie — observăm că stilul ştiinţific, punctul nostru de referinţă, se caracterizează prin „concizie explicită", în timp ce stilul publicistic foloseşte într-un grad foarte ridicat un tip de redundanţă mult mai accentuat, la nivelul lexicului, în care cuprindem şi figurile de stil, şi la nivelul gramatical, mai puţin în morfologie şi mai mult în sintaxă. Faptele care pot fi invocate ne apar cît se poate de convingătoare: 1) *derivaţia sinonimică, prin care înţelegem enumerările de cuvinte din aceeaşi sferă semantică şi cu o vădită preferinţă pentru neologisme*; 2) *numărul mare al îmbinărilor cu caracter fix dintre anumite substantive şi adjective*; 3) *tendinţa de a înlocui superlativul implicit cu superlativul explicit sau pleonastic*; 4) *folosirea unor unităţi frazeologice stereotipe cu valoare metaforică, în care nucleul îl formează un neologism împrumutat din alte stiluri*; 5) *imagini în care mecanismul analogiei este previzibil*; 6) *construcţiile retorice prin acumularea repetiţiilor în anumite specii gazetăreşti şi în anumite etape istorice etc.*

[6] Cf. Ion Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române. Limbajul ştiinţific ca punct de referinţă*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, pp. 52—53.

[7] Roman Jakobson, *Linguistique et théorie de la communication*, în *Essais de linguistique générale*, Editions de Minuit, 1963, pp. 87—99.

[8] *Op. cit.*, p. 89.

Toate aceste particularităţi par a dezavantaja stilul publicistic şi pot fi citate, după cum vom proceda cînd va fi cazul, numeroase abuzuri. Ele nu trebuie să ne conducă la formularea unei concluzii pripite, cum se întîmplă uneori, cu privire la unele influenţe negative pe care le-ar fi putut exercita stilul presei asupra dezvoltării limbii române literare în secolul al XIX-lea sau chiar mai tîrziu. Excese apar, în anumite împrejurări, şi în alte stiluri. Mai important este să reţinem aportul pozitiv al presei din secolul trecut, pe planuri din cele mai diverse, la dezvoltarea limbii române literare. Rolul ei în îmbogăţirea şi unificarea limbii române literare nu mai poate fi contestat astăzi. Aproape toată terminologia noastră politică, pentru a face apel doar la un singur exemplu, s-a fixat şi s-a difuzat prin intermediul gazetelor din secolul al XIX-lea, chiar dacă unii din aceşti termeni au o istorie mai veche şi vor suferi profunde modificări semantice în epocile următoare. Adaptarea acestor termeni este, de cele mai multe ori, corectă. fiind

întrebuințați, încă din momentul pătrunderii lor în presă, cu înfățișarea pe care o au astăzi. Același rol enorm l-a jucat presa nu atît în formarea terminologiei științifice, pentru că existau în această privință manuale mai vechi [9], cît în difuzarea și explicarea acestor termeni pe înțelesul cititorului din epocă. Uităm adesea că aceste gazete, așa cum au fost ele concepute de întemeietorii lor, au servit un timp îndelungat ca o adevărată școală pentru acei care, în condițiile de atunci, n-au putut urma cursurile uneia obișnuite.

Oricum am privi lucrurile, apare la fel de clară necesitatea ca limba presei să fie cercetată cu toată atenția de către cei care se ocupă de istoria limbii române literare moderne. Presa reflectă mai bine decît orice document de epocă, text literar, științific, administrativ sau de altă natură, frămîntările extraordinare care s-au petrecut în limba română literară în secolul al XIX-lea. Ziarul este un teren propice pentru tot felul de inovații, cu consecințe profunde, în numeroase cazuri, asupra evoluției limbii literare în general. În paginile presei se dau lupte între tendințe foarte diverse, și vom consemna cele mai de seamă înfruntări teoretice pe care le-a adăpostit, experimentîndu-se în practica zilnică, ceea ce este și mai important, introducerea unor termeni noi, cărora li se caută, cu riscul atîtor eșecuri, încadrarea fonetică și gramaticală. Nici sintaxa nu este scutită de presiunea inovațiilor. În acest uriaș laborator, care este presa, nu lucrează întotdeauna meșterii cei mai pricepuți, dar printr-un efort foarte larg, în care putem vorbi de o plină de consecințe colaborare între cel ce scrie și cel ce citește, aici se formează, în mare măsură, un anumit uz care, generalizat, devine normă literară. Fără treapta pe care o înscriu ziarele de largă difuzare în procesul de maturizare a limbii române literare cu greu ni le putem închipui pe celelalte. Presa lucrează ca un uriaș filtru, care reține toate reziduurile rezultate în timpul anevoiosului proces de îmbogățire și limpezire a limbii literare, care numără și atîtea inevitabile experiențe ratate. Limba astfel frămîntată va intra într-un proces de cizelare mai fin care se realizează în alte domenii. Oamenii de știință îi vor da precizia necesară și un vocabular specializat, iar scriitorii eleganță și suplețe. Aceste calități, odată cîștigate, se vor răsfrînge binefăcător și asupra limbii presei, care va continua să filtreze, plasată în locurile cele mai expuse, alte elemente noi.

Nu se vorbește, în presă, de personalități, ca în cazul literaturii sau al științei, ci de o muncă anonimă, privită adeseori doar cu superioară îngăduință. Ne facem, de aceea, o datorie amintind că printre gazetarii profesioniști din secolul trecut au figurat personalități proeminente ale culturii noastre : Ion Heliade Rădulescu, Gh. Asachi, Gh. Barițt, Mihail Kogălniceanu, Mihai Eminescu, I.L. Caragiale, I. Slavici, George Coșbuc ș.a. La interferența cu stilul beletristic, în care individualitatea fiecărui autor se manifestă din plin, limba presei românești s-a modelat și sub influența tuturor marilor scriitori menționați.

[9] Vezi în acest sens excelenta lucrare a lui N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești,* Editura științifică, 1962.

Presa românească în secolul al XIX-lea

Dorința omului de a se informa, în domeniile cele mai variate ale vieții publice, pînă la faptul divers cotidian, este foarte veche. Tot pe atît de vechi sînt și mijloacele de informare, asemănătoare pînă la un punct cu presa de astăzi, folosite în acest scop. René de Livois, ocupîndu-se, într-o excelentă lucrare consacrată presei franceze [1], de originile îndepărtate ale acestor mijloace, împinge data apariției lor, pusă pînă acum în legătură cu *avvisile* italiene din secolele al XV-lea și al XVI-lea, mult în urmă: „Treisprezece secole înaintea erei noastre, egiptenii aveau la dispoziția lor papirusuri de informare, guvernamentale sau independente, chiar ostile cercurilor oficiale“ [2]. Dacă la greci știrile se transmiteau mai ales oral, la romani, în schimb, această activitate era foarte bine organizată: „Astfel poporul roman dispunea pentru informația sa de un jurnal oficial (Acta publica), de un cotidian detaliat (Acta diurna), de un organ guvernamental (Acta senatus), de un jurnal religios (Acta maxima“) [3]. Departe încă de presa modernă, aceste mijloace de informare, între care locul de frunte îl ocupau *Acta diurna*, erau citite cu aviditate la Roma ca și în provincii. Fără să punem în vreun fel oarecare începuturile presei pe teritoriul patriei noastre în legătură cu astfel de substituenți ai ei, reținem doar faptul că ecouri ale acestor îndepărtate precursoare ale ziarelor moderne trebuie să fi ajuns, prin oamenii care veneau de la Roma sau din alte părți ale lumii romane, pînă în Dacia.

[1] *Histoire de la presse française*, I, *Des origines à 1881*. II, *De 1881 à nos jours*, Éditions Spes-Lausanne, 1965.

[2] *Op. cit.*, vol. I, p. 1.

[3] *Op. cit.*, vol. I, p. 3. Vezi și G. Gerota, *Ziarele în antichitate*, în *Aspecte din civilizația clasică*, București, Casa școalelor, 1943, pp. 112—118.

Nu mai avem alte știri despre legăturile noastre prin presă, sau prin substituenții ei mai vechi, cu restul lumii decît din vremea lui Mihai-Viteazul, ale cărui fapte de arme din campaniile împotriva turcilor sînt menționate în *avvisile* redactate în străinătate [4]. Cîțiva ani mai tîrziu, după moartea tragică a marelui voievod, o gazetă, prima din Europa în sensul adevărat al cuvîntului, imprimată și pusă în vînzare în 1609 de Johann Carolus, tipograf din Strasbourg, anunța că va oferi cititorilor știri asupra evenimentelor importante din Germania de Sus și de Jos, din Franța, Italia, Scoția, Anglia, Spania, Ungaria, Polonia, Transilvania, Valahia, Moldova, Turcia etc. [5]. Știrea este de un interes deosebit pentru că atestă, ca și în vremea lui Mihai-Viteazul, un serviciu de corespondenți de presă din țările noastre, probabil din anturajul domnilor români. Greu de precizat astăzi care era contribuția românească în aceste foi, deși nu lipsesc opiniile, ca aceea a lui Dan Simonescu, după care, măcar pentru perioada lui Mihai-Viteazul: „Românii au cunoscut și au dat prilej, încă din sec. al XVI-lea, să se dezvolte în Europa acest gen de periodic“ [6]. Sigur este doar

[4] Dan Simonescu, *Periodicele de pe teritoriul patriei noastre înainte de 1829*, în „Revista bibliotecilor“, nr. 1, 1967, p. 40.

[5] Georges Weill, *Le journal. Origines, évolution et rôle de la presse périodique*, Paris, 1934, p. 21.

[6] Dan Simonescu, *ibid.* Cf. Dinu Dumitrescu, *Mihai Viteazul, primul corespondent de presă român ?*, în „Ramuri“ (Craiova), 3, nr. 12, din 15 noiembrie 1966, p. 17.

faptul că se luau știri din sursă directă din țările noastre încă de la tipărirea primelor gazete în Europa.

Începînd cu secolul al XVII-lea, numărul cititorilor gazetelor străine este în continuă creștere, atît în Transilvania, cît și în Țara Românească și Moldova. Neavînd organe de presă proprii, care nici nu și-ar fi putut asigura un număr suficient de cititori, domnitorii noștri și cei care se interesau de mersul treburilor în Europa acelor vremuri căutau informațiile necesare în gazetele străine. Nicolae Iorga adună cu grijă, în *Istoria presei românești*, numeroase și prețioase știri care atestă atenția cu care era urmărită presa străină în țările românești. În primul loc sînt citați cronicarii : Miron Costin, Nicolae Costin, Neculce și Stolnicul Constantin Cantacuzino [7]. Începînd cu Constantin Brîncoveanu, care citea „calendare politice" italienești, continuînd cu Nicolae și Constantin Mavrocordat, care se referă, într-o scrisoare din 25 noiembrie 1740, la știrile „date de gazetele din Olanda, Colonia, Lipsca, Viena și din Mantova", trecînd apoi la condicele de socoteli foarte exacte ale unor domnitori ca Grigore-vodă Callimachi și mai ales Grigore Alexandru Ghica, în care sînt prevăzute sumele exacte alocate cumpărării „gazeturilor", știrile adunate de Iorga referitoare la interesul cu care era urmărită presa europeană la curțile domnitorilor de la București și Iași sînt tot mai numeroase [8]. Grigore Alexandru Ghica aloca bani din visteria domnească, după o însemnare din 1777, pentru a-și procura un număr, impresionant pentru vremea aceea, de periodice : *Gazeta de Altona, Gazeta de Colonia, Gazeta de Londra, Gasette d'Utrecht, Gasette des Deux ponts,*

[7] Nicolae Iorga, *Istoria presei românești*, 1922, pp. 7 și 8.
[8] *Op. cit.*, pp. 9—12.

Wiener Zeitung, Gazeta de Aachen [9]. Acest interes, stimulat de obligațiile domnilor de a informa Poarta, este menținut și în timpul domniilor viitoare. O ultimă informație care ne reține atenția privește cercurile tot mai largi de cititori ai gazetelor străine la noi către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, după cum rezultă din această plîngere a lui Barbu Știrbei, din 1798, pe care o reproducem tot după Iorga : „Mulți de aci din boieri și neguștori au scris pentru gazeturi, au și dat bani și nu au mai venit " [10]. Alături de domn, de anturajul curții și de boieri, încep să fie interesate de informațiile gazetelor pături sociale tot mai largi, pregătindu-se, treptat-treptat, cititorii pentru gazetele care vor apărea la București și Iași în secolul următor.

Interesul acesta, din ce în ce mai susținut, pentru publicațiile periodice apărute peste hotare explică tentativele de înființare, încă din secolul al XVIII-lea, a unor foi asemănătoare în limba română. Cercetările mai noi au demonstrat că aceste încercări, în limba română sau în alte limbi, n-au fost chiar atît de infructuoase pînă în anul 1829, cînd apar „veteranele" — după o expresie care îi aparține lui Asachi — presei românești, „Albina românească" și „Curierul românesc". În secolul al XVIII-lea, în special către sfîrșitul său, apar în Transilvania mai multe publicații periodice în limba germană și maghiară, iar la Iași, în 1790, o gazetă în limba franceză, „Courrier de Moldavie" [11]. Dintre încercările, vitregite de autoritățile străine ale vremii, de a scoate foi periodice în limba română, cele mai pline de interes, sînt ale cărturarilor români din Sibiu : „Gazeta românească pentru

[9] *Op. cit.*, p. 13.
[10] *Op. cit.*, p. 19.
[11] Dan Simonescu, *art. cit.*, p. 40, și studiul *Primul ziar tipărit pe pămîntul țării noastre*, în „Studii și materiale de istorie medie". 1, 1956, pp. 343—351.

țărănime“ (1789) [12], „Foaia românească pentru economie“ (1790) și „Vestiri filosofești și moralicești“ (1791) [13]. De ultimele două proiecte se leagă numele doctorului și marelui om de cultură transilvănean Ioan Piuariu Molnar [14]. Nici proiectul lui Alexie Lazaru, din 1814, de a scoate un bisăptămînal cu titlul „Novele“ n-a fost răsplătit cu mai mult succes [15]. În schimb „Fama Lipschii“, despre care știam, pînă nu demult, prea puține lucruri, apare în 1827, pentru puțin timp, la Leipzig, sub redacția lui I.M.C. Rosetti din Valahia și Anast. I. Lascăr din Moldova [16]. Dintre calendarele românești care preced anul 1829, merită să fie menționate, pentru că anticipau publicațiile periodice în genul almanahurilor și revistelor „magazin“, de mai tîrziu, cel scos la Brașov, în 1733, de Petcu Șoanul, *Calendariul de la Iași*, din 1785, un altul, scos de Iorgovici, în 1795, cel din București, 1795, și *Calendarele românești* ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, între 1806 și 1830 [17], la care se adaugă culegerile periodice mai cunoscute, *Chrestomaticul românesc* (1820) al lui Teodor Racoce și *Biblioteca românească* a lui Zaharia Carcalechi (1821), prima revistă lunară apărută în limba română.

[12] Cu toate că publicația urma să apară în limba română, titlul ei exact, *Wallachische Zeitung für den Landmann*, „Ziarul valah pentru țărani“ este cunoscut numai din cererea de aprobare redactată în limba germană. Cf. D. Popovici, *Studii literare*, I, *Literatura română în epoca „luminilor“*, ediție îngrijită de I. Em. Petrescu, postfață de Aurel Martin, Editura „Dacia“, Cluj, 1972, p. 277.

[13] Ioan Bianu, *Introducere* la Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, Buc., 1913, pp. VII—X.

[14] Pentru rolul lui Molnar în această dificilă acțiune, vezi D. Popovici, *op. cit.*, pp. 277—279.

[15] „Înștiințarea“ lui Alexie Lazaru, reprodusă de Ioan Bianu în *Introducerea* la *op. cit.*, pp. XVI—XVII, subliniază scopurile gazetei în termeni care amintesc foarte exact pe cei din 1829.

[16] Marina Cristescu, *Primul ziar românesc: „Fama Lipschii“*, în „Gazeta literară“, nr. 5, febr. 1966.

[17] Dan Simonescu, *Periodicele de pe teritoriul patriei noastre înainte de 1829*, loc. cit., p. 41.

Ce dovedesc toate aceste date care preced anul 1829, de cînd, de regulă generală, începem să socotim existența presei românești, mult mai întinsă decît se crede în mod aproape curent? Spre deosebire de Transilvania, unde pot fi citate mai multe inițiative, în vederea fundării unor gazete românești, înăbușite de autoritățile imperiale, la București și la Iași, deși se citeau de multă vreme gazetele străine, această acțiune se desfășoară mai lent. Dorința de a avea gazete în limba națională nu lipsește, dar ea se manifestă, am spune, mai mult subteran. Abia în timpul și după evenimentele din 1821 pot fi înregistrate rezultate mai concrete. Tudor Vladimirescu însuși *„și-a împărțit manifestele sale în copii manuscrise sau tipărite în foi volante“* [18], suplinind, în felul acesta, oficiile unei prese organizate, de care avea atîta nevoie. Ionică Tăutu din Moldova va lăsa posterității, în manuscris, o serie de pamflete cam din același timp [19]. În 1821, Dinicu Golescu întemeiază la Brașov o societate secretă, continuată, în 1827, de *Soțietatea literală românească*, din care făcea parte și Ion Heliade Rădulescu, care-și propune, printre altele, și *„fundarea de jurnale scrise în limba națională“* [20]. Civilizația pe care o descoperea Dinicu Golescu în călătoriile sale l-a umilit și l-a determinat la acțiune. Cu cît va fi dorit mai mult acest om luminat o foaie în limba națională, cînd este nevoit să însemneze în jurnalul său că în Svițera pînă și țăranii „cetesc gazeturi“. Nimic mai firesc, așadar, decît să-l aflăm pe autorul celebrei

[18] Ioan Bianu, *op. cit.*, p. XIX.

[19] Const. Antip, *Contribuții la istoria presei române*, București, 1964, p. 11.

[20] Georges Bengesco, *Les Golesco*, Paris, 1921, p. 122.

Însemnări a călătoriei mele în mijlocul agitației pentru o gazetă românească. Din îndemnul lui apare la Leipzig *Fama Lipschii,* în 1827, și tot el se va strădui să obțină aprobarea oficialităților pentru „Curierul românesc" al lui Heliade [21]. George Bariț, martor la aceste împrejurări, avea să noteze mai tîrziu „Cel dintăiu fu răposatul întru fericire boier Constandin R. Golescu din Țara Românească, autorul unei călătorii tipărite la Buda (1826), care împreună cu puținii săi prietini între altele matură și planul de a întreprinde și în limba noastră română publicarea unei gazete. Dar fiindcă guvernul de atunci, deși național de la 1823, nu se simțea în stare de a putea da de la sine voie de publicat gazete române, aceia carii și pe atunci credea că pe nația română o așteaptă un viitoriu frumos nu perdură vremea, ci trimiseră pe un bărbat tînăr la Lipsia cu cheltuială ca să poată da început la o gazetă și așa se născu *Fama Lipschei,* cel dintăiu jurnal român, care însă dură foarte scurt, pentru că din nenorocire muncitoriul redactor muri" [22]. În afara știrilor privitoare la rolul lui Dinicu Golescu și I.M.C. Rosetti în scoaterea „Famei Lipschii", această însemnare a lui Bariț, din articolul, foarte important pentru istoria presei românești, *Anonim și pseudonim,* are o deosebită însemnătate în precizarea, foarte explicită, a cauzelor care întîrziau apariția publicațiilor românești în Principate. Chiar și după 1823, guvernele de la București și de la Iași nu erau autorizate să dea astfel de aprobări. Dorința adîncă a publicului românesc de a avea ziare în limba națională se lovea de acest obstacol, învins, în sfîrșit, prin tipărirea în străinătate a gazetei lui Rosetti și Lascăr. „Fama Lipschii pentru Dația" avea ambiții mai mari, de reprezentare națională, după

[21] Ioan Bianu, *op. cit.*, p. XIX.
[22] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", nr. 36, din 4 sept. 1844, p. 281.

cum ne-o dovedește prezența Daciei în titlu [23]. În afară de aceasta, fapt deosebit de important, ea se adresa și moldovenilor și muntenilor, după cum putem deduce și din „proclamația către poporul moldovenesc pe care Rosetti o trimite din Lipsca, datată din 15 mai 1827" [24]. Scoasă de un muntean și de un moldovean „pentru Dacia", prin care, în epocă, se înțelegea întregul teritoriu locuit de români, fără granițele provizorii fixate de vitregia trecutului nostru istoric, această pînă nu de mult necunoscută foaie este dovada de netăgăduit că apariția primelor gazete în limba română este rezultatul unor cerințe interne, a evoluției firești a societății românești.

În aceste condiții, pe care le-am urmărit în evoluția lor de-a lungul timpului, apar, în 1829, datorită acelorași cauze, „Curierul românesc", la 8 aprilie, și „Albina românească", la 1 iunie, aceasta din urmă precedată de trei foi volante intitulate *Novitale de la armie.* Războiul ruso-turc din 1829 este doar un factor de conjunctură, a cărui importanță nu trebuie exagerată, așa cum s-a procedat uneori, de care au știut să profite atît Heliade cît și Asachi, pentru a realiza o dorință veche, generată de dezvoltarea societății românești, a intelectualilor din Transilvania, din Moldova și din Țara Românească, înfăptuită temporar, în 1827, de Rosetti și Lascăr. Referindu-se la apariția gazetei în limba națională, această *„binefacere a culturii"*, Eugen Lovinescu observă : „Spiritul public era pregătit și-o aștepta. De n-ar fi fost Asachi și Eliade s-ar fi ivit poate alți inițiatori. Istoria ține însă seamă numai de fapte și nu de posibilități : meritul lui Asachi rămîne neștirbit : el a tradus în faptă o ne-

[23] După descoperirea exemplarului din Biblioteca Muzeului Brukenthal, credem că se impune și restabilirea exactă a titlului „Fama Lipschii pentru Dația".
[24] Marina Cristescu, *art. cit.*, p. 3.

voie simţită"[25]. Atît Heliade cît şi Asachi erau, de-altfel, conştienţi că dau viaţă, tipărind „Curierul românesc" şi „Albina românească", unei dorinţe foarte vechi a românilor, şi o spun deschis în cuvintele introductive din primul număr al gazetelor pe care le scot în 1929. Cităm mai întîi aceste rînduri semnificative din *Înştiinţarea* care precede primul număr al gazetei lui Heliade, în care se deplînge, pe de o parte, situaţia anterioară, cînd la noi nu exista „acest vestitor de obşte, de atîţia ani cunoscut de neapărată trebuinţă în luminata Evropă", iar, pe de altă parte, se arată, într-un stil patetic, binefacerile pe care le poate aduce presa în limba naţională : „simţim şi această bucurie de a ne făli în mîinile noastre cu gazeta pătriii noastre şi scrisă chiar în limba noastră. Acum poate cineva vedea pe simţitorul rumân curgîndu-i lacrămi de bucurie, văzînd în toate casele bătrîni, tineri, bărbaţi, femei, învăţaţi şi mai de rînd, îndeletnicindu-se şi petrecînd cu gazeta în mînă şi înmulţindu-şi ideile avînd cunoscinţă şi ţiind un şir de întîmplările lumii"[26]. Asachi va atrage atenţia, mai clar chiar decît Heliade, că publicarea gazetelor, fireşte el se referă în primul rînd la cea pe care o înfiinţa, satisfăcea o veche dorinţă a românilor : „Dorinţa celor ce demult poftesc înfiinţarea unui mijloc înlesnitoriu prin carele să poată naţia noastră cunoaşte îmbunătăţirile şi înaintirile mintei omineşti, precum şi cursul întîmplărilor lumei de carele tot omul atîrnă, astăzi să plineşte prin publicaţia acestei gazete"[27]. Dorinţa aceasta era a lui Molnar, Iorgovici,

[25] Eugen Lovinescu, *Gh. Asachi. Viaţa şi opera sa*, Editura „Casei şcoalelor", 1927, p. 159.

[26] Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti*, Bucureşti, 1913, p. 176.

[27] *Înainte cuvîntare*, „Albina românească", nr. 1, din 1 iunie 1829, p. 1.

Micu, Şincai şi Maior, a lui Teodor Racoce şi Alexie Lazaru, a lui Ionică Tăutu din Moldova, a lui Dinicu Golescu şi I.M.C. Rosetti, a tuturor acelora care trebuiau să se informeze din gazetele străine, cu umilinţa în suflet, asupra unor fapte care se petreceau pe pămîntul ţării lor, sau de care era legată propria lor patrie. Obiectivele pe care şi le propun cele două gazete sînt expuse foarte clar de redactorii lor, marcînd o evidentă unitate de opinii şi de preocupări. „Curierul românesc" are ambiţia să intereseze toate categoriile de cititori, ca şi „Albina" lui Asachi : „Folosul gazetei este de obşte şi deopotrivă pentru toată treapta de oameni ; într-însa politicul îşi pironeşte ascuţitele şi prevăzătoarele sale căutături şi să adînceazǎ în gîndirile şi combinările sale ; aci liniştitul literat şi filosof adună şi pune în lumină faptele şi întîmplările lumii ; îndrăzneţul şi neastîmpăratul războinic se desăvîrşaşte într-însa povăţuindu-se din norocirile sau greşalele altor războinici. Băgătorul de seamă neguţător dintr-însa îşi îndreptează mai cu îndrăzneală spiculaţiile sale ; pînă cînd în sfîrşit şi asudătorul plugar şi el poate afla aceea ce înlesneşte ostenelile sale şi face să umple cîmpurile de îmbilşugătoarele sale roduri. Nu este nici o treaptă, nu este nici o vîrstă care să nu afle plăcere şi folos într-această aflare vrednică şi cuviincioasă cuvîntării omului, adică în gazetă"[28]. În afara cuvintelor de circumstanţă adresate de Asachi autorităţilor vremii, interesate să sprijine o astfel de întreprindere, şi „prenumeranţilor" care urmau s-o susţină cu abonamentele lor, sînt expuse detaliat, tot în *Înainte cuvîntare*, motivele adevărate care conduceau la apariţia gazetei, precum şi rosturile ei viitoare, asemănătoare cu cele fixate de Heliade : nevoia de propăşire în toate domeniile vieţii publice, ca urmare a unei

[28] *Ibid.*

desfăşurări mai largi de forţe sociale, integrarea în circuitul european, odată cu dezvoltarea conştiinţei apartenenţei la această familie, grabnica necesitate de a lichida rămînerea în urmă în planul vieţii materiale şi spirituale. Ţările lumii, argumentează Asachi, se găsesc *„înfrăţite"* în progresul material şi spiritual al întregii omeniri şi noi nu putem rămîne în afara acestei evoluţii : „Oare putem noi privi la aceste bune urmate înaintea ochilor noştri, fără a ni întrista că numai naţia noastră în cea mai mare parte este lipsită de acesti îmbunătăţiri şi înapoiată decît toate neamurile Evropei, şi decît multe altele ce lăcuesc pre celelalte părţi ale pămîntului ?" [29]. Nu găsim oare nici o prelungire a crezului cronicarilor din secolul al XVII-lea şi de la începutul secolului al XVIII-lea, care, prin latinitate şi istorie, încercau aceeaşi reintegrare în spiritualitatea europeană ?

Ca să răspundă cerinţelor cititorilor epocii, I. Heliade Rădulescu va fixa în aceeaşi *Înştiinţare* următorul program pentru „Curierul Românesc" : „Pentru aceasta dar făgăduim că acest Curier al Bucureştilor va cuprinde în sine : 1. O culegere de cele mai folositoare şi interesante lucruri din gazeturile Evropii, 2. Însemnări pentru creşterea şi sporirea literaturii rumâneşti, 3. Înştiinţări pentru cele mai folositoare articole ale negoţului ; 4. Cele dinlăuntru şi slobode săvîrşiri ale statului nostru : precum judecăţi însemnate, sfaturi şi hotărîri ale Divanului pentru îmbunătăţirea Patriei ; voinţi ale Divanului pentru publicarea a vreunei pricini şcl., 5. Vînzări şi mezaturi deosebite şi, în sfîrşit, multe însemnări folositoare, precum pentru curăţenia oraşelor, pentru păzirea sănătăţii, pentru depărtarea boalelor grele şcl., şcl." [30]. Apariţia „Albinei româneşti" a fost pregătită de o *Înştiinţare despre gazeta românească din Eşi,* din 17

[29] *„Albina românească"*, nr. 1, din 1 iunie 1829, p. 1.
[30] *Ibid.*

aprilie 1829, difuzată sub forma unei circulare litografiate, în care redactorul viitoarei foi preciza, cu intenţia de a-şi cîştiga cititorii, obiectivele imediate pe care şi le propunea gazeta : „Luătoriu aminte, cetitoriul gazetei ca într-o oglindă în ea vede înfăţoşate toate interesantele întîmplări de carile el însul atîrnă, martor să face cruntelor bătălii, vede faptele, aude vorbile străluciţilor bărbaţi, să minunează de fenomenele firei, şi ca un călătoriu de pre rătunzimea pămîntului culege folositoare pilde şi învăţături" [31]. Ca şi cînd lucrurile n-ar fi fost suficient de clare, urmează şi această precizare amănunţită, mai rece, mai puţin subiectivă sub raportul interesului de a-l flata pe viitorul „prenumerant" şi, de aceea, pentru noi mai plină de interes : „Ea va cuprinde : politiceşti şi interesante novitale din toate ţările lumei, buletine de la teatrul războiului, culegeri istorice, literale, morale, filologice, acele despre folositoare aflări, şi mai ales adese se vor împărtăşi din vrednici scriitori povăţuiri despre economia cîmpului..." [32]. Mereu, în *Înştiinţare* ca şi în *Înainte cuvîntare,* se face simţită aceeaşi grijă, în precizări limpezi, pe înţelesul abonaţilor, pentru sublinierea intenţiei redacţiei de a populariza „înaintirile mintei omeneşti, precum şi cursul întîmplărilor lumei". Un astfel de program poate fi calificat, pe bună dreptate, didactic [33]. „Albina românească" urma să fie, aşadar, ca şi „Curierul românesc", un organ de informare administrativă, din surse oficiale, propunîndu-şi să publice „poruncile ocîrmuirii", un ziar de înregistrare a evenimentelor mai importante din lume, după gazetele din străinătate, într-un fel de revistă a presei străine, ţinută cu regu-

[31] Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 19.
[32] *Ibid.*, p. 20.
[33] Iorgu Iordan, *„Albina românească". Note pe marginea primului ei volum.* Extras din „Revista critică" din Iaşi, 1930, p. 7.

laritate, o sursă de informare științifică și literară. Toate acestea într-o *„gazetă politico-literală"*. Prin *politic* Asachi înțelege știrea ca atare, internă sau externă, necomentată, fără precizarea vreunei atitudini, dirijată de interese oficiale, iar prin *literar*, știrea, faptul divers cultural-științific și creația beletristică [34].

În condițiile epocii, nu-i greu să ne explicăm, dacă examinăm partea politică a publicațiilor lui Heliade și Asachi, o anumită pasivitate în acest domeniu, impusă de un anume conformism oficial. Gheorghe Barit, unul dintre cei mai mari gazetari români ai timpului, fără să fi vizat „Albina" în primul rînd, sau numai situația gazetei lui Asachi, caracterizează cu cuvinte aspre o astfel de atitudine, indicînd, în același timp, ca întotdeauna, cu mare precizie și fără ocoluri, cauzele : „În țările unde tipariul zace supt jug de fer, bietelor gazete nu le este ertat a-și împlea coloanele decît mai vîrtos cu îmblarea timpului, cu rodirea pămîntului, cu vînzări și cumpărări, cu fenomene de ale naturei și altele ca acestea, la care mai adaogă cîteva știri din afară, nici calde nici reci, care în forma în care ies seamănă mai mult a fabule deși ele sînt evineminte adevărate" [35]. Atît „Curierul" cît și „Albina Românească" vor rămîne, cu consecvență, credincioase multă vreme unui astfel de program strict informativ, din rațiuni mai ales didactice, evitînd înfruntarea polemică, mai ales în domeniul politic.

---

[34] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 8.

[35] Gh. Bariț, *Anonim și pseudonim*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", nr. 36, din 4 sept. 1844, p. 284. Situația semnalată de Bariț pentru începuturile presei românești nu este cu mult deosebită de cea pe care o indică René de Livois, *op. cit.*, pentru începuturile presei din alte părți de lume : *„A sa venue au monde, elle fut à la discrétion du pouvoir royal tout en s'abandonnant au babillage littéraire, artistique et mondain"*.

Abia după cîțiva ani de la apariția primului număr, într-un *Prospect pentru Curierul rumânesc pe anul 1832*, redacția gazetei face cunoscut cititorilor că partea care cuprinde știrile administrative ale statului va fi preluată de o publicație specială, tot sub conducerea lui I. Heliade Rădulescu, *Buletinul oficial* [36]. În programul anunțat în 1837 se subliniază că în „Curierul românesc" se vor publica „știri politice și comerciale" [37], pentru ca în 1838, publicația lui Heliade să se subintituleze „gazetă politică, comercială și literară" [38]. Insistăm asupra profilului primelor noastre două mari gazete, „Curierul românesc" și „Albina românească", pentru că acestea, alături de „Gazeta de Transilvania", au avut cel mai greu cuvînt, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în formarea și dezvoltarea stilului publicistic românesc. Cunoașterea aprofundată a intențiilor redactorilor, precum și a domeniilor oglindite în paginile acestor publicații, ne va permite și ușura enorm cercetarea direcțiilor în care acestea puteau influența dezvoltarea limbii literare în general și a elementelor specifice limbajului gazetăresc în particular, într-o perioadă atît de frămîntată, dar și de rodnică, așa cum este prima jumătate a secolului trecut.

Dacă Heliade se desprindea, după cum am văzut, greu de un anume conformism oficial, lucrul acesta este și mai evident în paginile „Albinei" lui Asachi. Alegoria naivă a albinei care-și pregătește *„tinerelile sale aripi"* pentru un zbor către *„acele flori . . . care aduc mană și vindecare"*, ferindu-se de cele ce *„supt amăgitoare frumuseţe ascund farmăc și venin în sinul lor"* [39], nu-i o simplă figură de stil, ci reprezintă de fapt crezul urmărit cu perseverență de Asachi.

---

[36] „Curierul românesc", IV, 1832, pp. 1—2.

[37] „Curierul românesc", VIII, 1837, pp. 173—174.

[38] „Curierul românesc", IX, 1838, nr. 1, p. 1.

[39] *Înainte cuvîntare*, ibid.

Această atitudine va căuta s-o recomande și altora și, de aceea, anunțînd apariția „României" lui F. Aaron și Gh. Hill, își exprimă încrederea că *„prin publicația Româniiei să se adaoge un organ mai mult de luminare practică a compatrioților"* [40]. În preajma împlinirii a zece ani de existență a „Albinei", Asachi ține să sublinieze că, învingînd numeroase greutăți, gazeta și-a atins scopul didactic fundamental propus în *Înainte cuvîntarea* din 1829 : *„prin acest mijloc s-au răspîndit între cetitori multe folositoare cunoștinți"* [41]. Urmîndu-și o indiscutabilă vocație didactică, Asachi va manifesta un interes, niciodată desmințit, pentru problemele de popularizare a științei și pentru cele literare, pe care le confundă adeseori cu cele dintîi. Evoluînd în această direcție, Asachi nu va scăpa un prilej pentru a-și face un merit din absența gazetei sale „politico-literale" din mijlocul frămîntărilor sociale și politice străbătute de societatea românească în preajma și în timpul revoluției de la 1848 : „aceste foi nu au nevoie și nu au vro țintire sau color politic, de agiuns fiindu-le a încunoștiința pe cetitori de tîmplările și faptele urmate în lume, dar chemarea lor este mai cu samă a prelucra limba" [42]. Ideea finală, împărtășită și de Heliade, poate să ne apară astăzi cu totul insolită într-un ziar politic, chiar și cu preocupări literare. La aproape douăzeci de ani de la apariția „Albinei", Asachi mărturisește un program cît se poate de moderat : „ea va petrece cîmpiile politice ca o veterană, nu se va sfii de vuietul armelor, nici de freamătul condeilor polemicei, dar îndeletnicirile pacinice a mintei și a industriei vor fi purure, ca pînă acum, obiecte mai dorite de la

[40] *„Albina Românească"*, X, nr. 8, din 27 ian. 1838, p. 30.
[41] *„Albina Românească"*, X, nr. 96, din 4 dec. 1838, p. 410.
[42] *Jurnalismul în România*, în „Albina Românească", XIX, nr. 3, din 9 ian. 1847, p. 11.

care mai cu plac va căuta a culege a ei mană" [43]. Senzaționalul și polemica gratuită sînt eliminate din coloanele „Albinei" ; „Lăsînd altora meritul efemer de a publica în toate zilele cîte un nou resboi, cîte o catastrofă, cîte un scandal, spre a le diszice a doa zi, noi ne vom îngriji de a împărtăși numai tîmplări și idei pozitive, ear nu acele mișcate de partide ce abat opinia publică de la adevăr și o disbină în doă tabere dușmane ! !" [44]. Trecînd ușor peste preocupările politice, mai degrabă eludîndu-le, sînt mereu aduse argumente în favoarea unor scopuri didactice și general culturale, a necesității de instruire a cititorilor, obiectiv foarte important, în atingerea căruia Asachi are merite considerabile. Reluînd din nou alegoria din prefața la primul număr din 1829, redactorul „Albinei" se referă, în această precizare a programului, axat mai ales pe probleme culturale, și la situația literaturii și a limbii literare : „Albina va culege ici cele spice, ah ! în ist timp cam rare, a literaturei naționale, mișcată de dorul naturei, ea va cerca bordeile și cîmpiile setenilor, și nu arareori va scormoli țărîna părăsită spre a dismormînta odoarele prețioase a istoriei și a limbei ce viază chiar în gura poporului seau zac prin documente și vechi cărți bisericești" [45]. În locul unui program politic, „Albina" reînnoiește cu consecvență punctele unui program cultural, profilat tot mai mult pe chestiunile filologice care începeau să aprindă spiritele în epocă, firește nu fără un apel la unirea literaților : „noi reclamăm conlucrarea literaților români pentru carii colonele foaiei vor fi pupure deschise, ca prin putere întrunită să putem înainti pe calea îmbunătățirilor, ce

[43] *Redacția Albinei*, în „Albina românească", XIX, nr. 99, din 14 dec. 1847, p. 358.
[44] *Ibid.*
[45] *Ibid.*

este ținta dorinței a tuturor drept-cugetători"[46]. Asachi face apel la spiritele ponderate, la acești „drept-cugetători", nici o dată la „liber cugetători", de care avea oroare. Comunicarea între popoare prin mijlocirea gazetelor, o informare corectă, instrucția, creșterea virtuților, cultivarea limbii — acestea sînt scopurile pe care le urmărește Asachi în paginile gazetei sale. Cît privește programul politic, acesta este absorbit de cîteva vagi tendințe umanitare, concretizate doar într-o atitudine hotărîtă și concretă de combatere a sclaviei[47]. În 1844, redactorii au satisfacția de a putea comunica, după o lungă campanie pregătitoare, cu știri din toate părțile lumii unde se ducea această luptă, *Dezrobirea țiganilor statutului și ai mînăstirilor din Moldova*[48].

„Curierul romănesc" manifestă o atitudine ceva mai angajată din punct de vedere politic. Nu vor lipsi, firește, nici articolele omagiale dedicate domnului[49] și nici știrile diverse din sursă oficială. Interesant este că pe lîngă acestea, redacția reușește să strecoare, sub semnătura lui I. Heliade Rădulescu sau a lui Cezar Bolliac, unele idei radicale. Astfel, la 1830, Heliade, inventează, așa cum va proceda adeseori, un dialog cu un țăran al cărui fecior pleacă în armată, în vorbele căruia este dezvăluită, printre altele, și situația grea a populației rurale :

[46] *Ibid.*

[47] Cităm cîteva articole și știri mai semnificative : *Despre negoțul negrilor (robilor)* în nr. 14, 18 febr. 1832, p. 56; *Legea împotriva neguțitoriei cu robii*, nr. 45, 8 iunie 1841; *Sclavia la turci*, nr. 93, 24 noiembrie 1846, p. 349 ; *Dezrobirea negrilor din America*, nr. 84, 22 oct. 1842, p. 336 ; *Vînătoarea asupra oamenilor*, nr. 7, 23 ian. 1844, p. 25.

[48] „Albina românească", nr. 44, din 4 iunie 1844, pp. 173—174.

[49] „Curierul românesc", X, 1839, nr. 160. Articol semnat chiar de Heliade cu ocazia înscăunării lui Ghica.

„birurile, podvezile și gloabele, iată toată averea mea"[50]. În articolul *Despre publicitate*, Cezar Bolliac dezbate o problemă foarte spinoasă pentru acele timpuri, libertatea presei, atrăgînd atenția că opinia publică poate controla și preveni, în condițiile unei informări corecte, prin mijlocirea gazetelor, abuzurile guvernului[51]. Această tendință politică progresistă poate fi observată și în selectarea unor articole sau știri din presa externă. Se atrage atenția, în felul acesta, după „Le Journal de Francfort", asupra conservatorismului claselor dominante și a spiritului radical, revoluționar, al claselor deposedate, care afirmă o conștiință politică avansată[52]. Merită să fie reținută, de asemenea, grija cu care sînt reproduse din presa străină știrile privitoare la unele mișcări revendicative[53]. Este de remarcat și faptul că legăturile „Curierului românesc" cu „Gazeta Transilvaniei" sînt foarte strînse, așa cum erau și relațiile dintre cei doi redactori ai gazetelor : Heliade și Barit. Cum gazeta transilvăneană se adresa unor cititori cu o conștiință politică mai dezvoltată, era normal ca Heliade, care urmărea cu atenție situația românilor de peste munți, să acorde știrilor politice o importanță mai mare. Reproducînd adeseori știri din „Gazeta Transilvaniei", Heliade se afla alături de cei care combăteau iobăgia[54] și sprijineau emanciparea națională și politică a românilor din Transilvania, în special în preajma și în timpul revoluției de la 1848[55]. Dealtfel o anumită radicalizare a „Curierului românesc" poate fi observată cu cla-

[50] „Curierul românesc", I, 1930, p. 180.

[51] „Curierul românesc", XVI, 1844, pp. 299—300.

[52] „Curierul românesc", IX, 1838, nr. 11, pp. 3—4.

[53] „Curierul românesc", I, 1829—1830, p. 434 ; II, 1830, pp. 282—283 ; III, 1831, p. 338 ; XIII, 1842, pp. 74—75 ; XVIII, 1845, p. 122 ; XVIII, 1846, p. 156 ; XX, 1848, p. 94.

[54] „Curierul românesc", XVIII, 1846, p. 144.

[55] „Curierul românesc", XX, 1848, pp. 14—15, 21—22, p. 92, pp. 101—102, p. 109.

ritate în această perioadă, aşa cum pot fi urmărite, la fel de bine, şi limitele între care se dezvoltă această atutudine politică favorabilă reformelor sociale. Ea transpare foarte limpede, într-un comentariu pe care îl face Heliade la deviza : *„Urăsc tirania — mi-e frică de anarhie“*, pe care o luase, începînd cu nr. 27, din 8 aprilie 1848, într-un moment aniversar deci, pentru „Curierul românesc“ : „Mulţi se miră de deviza „Curierului“ prin care redactorul s-a pus între ciocan ş inicovală. Sunt mulţi cari crezi că au inimă bună, dar cartea le e cam rea, că nu înţeleg vorba Anarhie, căci cînd ar înţelege-o le-ar fi frică şi dumnealor ca şi redactorului de dînsa“ [56]. Această frică de anarhie ascundea şi o tendinţă conservatoare. Dealtfel ideile politice ale lui I. Heliade Rădulescu n-au fost niciodată prea clare. Degringolada lor este bine surprinsă de Nicolae Iorga, căruia nu-i scapă nici angajarea redactorului „Curierului“ într-un curent de opinie umanitarist internaţional, nici misticismul în care acesta se afundă tot mai mult către sfîrşitul activităţii sale. Ilustrarea acestor tendinţe se face cu reflecţiile politice ale lui I. Heliade Rădulescu culese din paginile „Curierului românesc“ : „Am cules aiurea [57] — va nota marele istoric — anume reflecţii ale lui care, la 1937—1839, îl arată stăpînit din ce în ce mai mult de idei sociale cu caracter internaţional. Formînd una din notele distinctive ale spiritului francez în această epocă-n care Parisul se emoţiona de cuvintele unui Saint-Simon sau Fourier“ [58]. Lui Iorga, spiritul lui I. Heliade Rădulescu îi apare cuprinzător, dar nebulos şi, mai ales, insuficient, aşa cum se reflectă în gîndirea lui politică, pentru realităţile atît de complexe de la noi, în momentul redeşteptării sociale şi naţionale : „Un creştinism vag, o filantropie universală,

[56] „Curierul românesc“, XX, 1848, p. 117, col. 1—2.
[57] În *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea.*
[58] N. Iorga, *Istoria presei româneşti,* p. 52.

o aspiraţie către înălţimile fumurii ale misticismului încep să fie notele dominante în cugetarea acestui om care, din literatura universală pe care şi-o apropia de buzele lui lacome, alege fireşte ceea ce era mai ispititor, dar nu şi mai sănătos şi, oricum, nu ce putea să fie mai prielnic unei naţii care avea nevoie de idei clare, de impuls consecvent, şi înainte de toate mărginirea cercului în care se puteau cheltui cu folos mijloacele sale puţine şi încă needucate“ [59].

Marele eveniment politic al epocii este revoluţia de la 1848. Nu-i lipsit deloc de interes să vedem cum s-a oglindit ea în gazetele româneşti ale epocii. Atît „Albina“ cît şi „Curierul“ informează pe larg asupra mersului revoluţiei în Europa [60]. Fireşte, nu sînt semnalate, din cauza unei cenzuri foarte severe, evenimentele din Principate legate de anul revoluţionar 1848, care ar fi putut atrage atenţia oficialităţilor. Mai degrabă gazetele din Transilvania, în frunte cu „Foaia pentru minte inimă şi literatură“ şi „Gazeta Transilvaniei“ se ocupă de situaţia politică reală din Principate [61]. Cele două redacţii folosesc, ca surse directe de informaţii, gazetele care apăreau în ţările respective : Franţa, Germania, Italia, Austria etc. sau, în foarte multe cazuri, ştiri reproduse tot după gazetele din Transilvania. „Curierul românesc“, aşa cum va constata D. Popovici, apare cu unele întreruperi, „pînă la

[59] N .Iorga, *op. cit.*, p. 52.
[60] „Curierul românesc“, IX, 1848, pp. 79—80, 82—83, 86, 87, 94—96, 99—100, 104, 110, 111, 112, 115. Pentru „Albina românească“ vezi notele 5226 şi 5316 din *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti,* I, 1790—1850, partea I, întocmită de I. Lupu, Nestor Camariano şi Ovidiu Papadima, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1966, pp. 259 şi 263.
[61] Vezi articolul *O repede idee asupra stării de faţă a lucrurilor în Moldova,* „Foaie pentru minte, inimă şi literatură“, II, 1848, pp. 185—188, 193—195, 206—207.

1 aprilie 1848, cînd evenimentele premergătoare revoluţiei vor determina suspendarea lui“ [62]. Suspendarea ziarului în aceste împrejurări arată şi evoluţia pe care ar fi luat-o din punct de vedere politic. Revoluţia de la 1848 îşi va crea, la Bucureşti, propriile ei organe de presă, cu forţele care se formaseră în redacţia „Curierului“, în frunte cu Heliade, cărora li se adaugă entuziasmul tinerilor întorşi de la Paris, după succesul revoluţiei din februarie [63]. Pentru scurt timp, ziarul lui I. Heliade Rădulescu îşi va relua apariţia, în 1859, fără strălucirea de odinioară. „Albina“, poate că şi din cauză că s-a ţinut departe, sub îndrumarea consecventă a lui Asachi, de polemicile politice, a avut o existenţă mai puţin frămîntată, pînă în anul 1859, cînd îşi încetează apariţia, după ce, în 1850, îşi schimbase numele în „Gazeta de Moldavia“, iar în 1858 în „Patria“. Viaţa presei politice în Principate, după înăbuşirea revoluţiei de la 1848, şi după ce cunoscuse un moment de mare înflorire prin publicaţiile bucureştene, atît de numeroase, şi atît de angajate în tot cursul desfăşurării evenimentelor, este zugrăvită, într-un moment de acută criză, în culorile cele mai realiste de „Gazeta Transilvaniei“ : „Gazetele din Bucureşti au amuţit toate, afară numai de cele oficiale“ [64]. Dacă gîndirea politică a lui I. Heliade Rădulescu este grevată de atîtea contradicţii şi neclarităţi, iar a lui Gheorghe Asachi de conservatorismul cunoscut, în schimb terminologia şi frazeologia politică folosită în publicaţiile pe care le întemeiază, în frunte cu „Albina“ şi „Curierul“, în articolele şi ştirile politice cîte se puteau şi cum se puteau publica atunci, înseamnă, după cum vom vedea, un progres mare în fixarea unuia dintre aspectele fundamentale ale stilului publicistic în limba română literară. Aceasta motivează şi interesul pe care l-am acordat, în aceste pagini, activităţii politice aşa cum o reflectă cele două ziare.

[62] D. Popovici, *Studii literare*, II, Ediţie îngrijită de I. Em. Petrescu, Editura „Dacia“, Cluj-Napoca, 1974, p. 25.

[63] N. Iorga, *Istoria presei româneşti*, pp. 81—82.

[64] „Gazeta Transilvaniei“, XII, 1849, pp. 36—37.

Dacă partea „politică“ a „Albinei“ nu depăşea decît arareori cadrul informării asupra evenimentelor interne şi externe, fără a le comenta şi fără a exprima o atitudine care să ţintească dincolo de anumite scopuri cultural-instructive, ceea ce face ca gazeta lui Asachi să apară neinteresantă ca publicaţie politică, să vedem cum a răspuns ea, în schimb, obiectivelor literare pe care şi le-a fixat. Partea literară a unui jurnal românesc între 1829—1849 era, aproape fără excepţie, foarte mult deosebită de ceea ce înţelegem astăzi prin literatură. Ea cuprindea cam tot ceea ce depăşea sfera informării administrative şi asupra evenimentelor la ordinea zilei, interne sau externe, prin urmare şi partea ştiinţifică, chiar dacă nu este vorba de ştiinţele umaniste.

Prima perioadă din activitatea literară a „Albinei“, adică cea desfăşurată înainte de apariţia „Alăutei româneşti“, este cît se poate de modestă. Bilanţul literar al publicaţiei pe care o conducea Asachi, după opt ani de la apariţia primului ei număr, trebuie să-l fi nemulţumit chiar şi pe acesta. În afara producţiilor sale literare, fabule în special, la care se adaugă un jurnal de călătorie nesemnificativ, care de asemenea îi aparţine [65], cîteva reproduceri din „Curierul“ lui Heliade şi versurile lui Costache Stamati şi Hrisoverghi, nu mai este aproape nimic de menţionat. În faţa acestei situaţii, stimulat şi de exemplul lui Ion Heliade Rădulescu, care scotea „Curierul de ambe sexe“ din 1836, Asachi se decide să tipărească un supliment pe lîngă „Albina românească“ consacrat exclusiv literaturii. Aşa apare, la 14 martie 1837, primul număr al „Alăutei romà-

[65] *Extractul din jurnalul călătorului moldovan*, A, nr. 74—94, 1830.

nești“ [66]. Asachi nu reușește, în cele opt numere pe care le scoate cu mare neregularitate, din martie 1837 și pînă în februarie 1838, să asigure periodicitatea noii foi și nici să-i găsească un program care să depășească faza didactică și diletantă a unei literaturi *„țintitoare în folosul învățăturilor“*, după cum notează într-un scurt cuvînt introductiv la primul supliment [67]. Puține nume de scriitori și puține producții literare propriu-zise : cîteva poezii originale de la aceiași poeți și mai puține scrieri în proză, dominată în sfîrșit de marele talent al lui Costache Negruzzi, afirmat chiar și într-un reportaj ca *Fragment dintr-o călătorie* [68], imitații și traduceri. Cît privește „dizertațiile filologice și critice“, anunțate de Asachi în aceeași notă a redacției, sînt aproape inexistente în aceste numere, dacă n-ar trebui să pomenim din nou intervenția plină de idei a lui Negruzzi în problema traducerilor, cînd recomandă separarea tranșantă a alinierilor literale, de traducerile veritabil act de creație, chiar dacă laudele pe care i le aduce lui Aristia ca traducător sînt în mod evident exagerate [69]. Pentru stimularea activității literare a noii publicații trebuiau, așadar, eforturi mai organizate și o orientare teoretică mai fermă. Dacă inițiativa plină de merite a lui Asachi stă la baza suplimentului „Albinei“ numit „Alăuta românească“, în schimb meritul transformării acestui supliment într-o adevărată revistă literară îi revine lui Kogălniceanu, proaspăt întors, în 1838, de la studii din străinătate, cu mari ambiții reformatoare. „Alăuta“ rămîne, mai departe, din punct de vedere administrativ și tipografic, un organ al „Albinei“, însă spiritualicește ea nu-i mai aparține lui Asachi, ci tînărului Kogălniceanu [70]. Cum noi nu ne ocupăm, în această lucrare, decît de presa politică și de largă informare administrativă și culturală, „Alăuta“ scapă din sfera noastră de observație în momentul cînd se transformă într-o revistă literară propriu-zisă. Ne interesează, în schimb, activitatea literară și mai general culturală din paginile „Albinei“, ca și din cele ale „Curierului“, considerînd că astfel de preocupări sînt canalizate la nivelul stilului publicistic, în specii (cronici, foiletoane, știri etc.) care îi aparțin.

Asachi, care înainte de „Alăuta“ era preocupat mereu de îmbunătățirea și stimularea activității literare a „Albinei“, prin introducerea și cultivarea unor noi genuri publicistice, va reveni, lipsit de revistă, chiar dacă, efectiv, ca direcție spirituală, el n-o mai conducea [71], la vechile sale foiletoane. În acestea își va găsi, dealtfel, adăpost și Kogălniceanu. La trei luni de la suprimarea „Alăutei“, Asachi își înștiința din nou cititorii că-și îmbunătățește publicația, anunțînd : „un format nou, cu adăogire de o triime a materii cuprinsă în acest de față și din care

---

[66] Asachi a mai scos cîteva suplimente literare și înainte de „Alăuta“, fără a le numi însă astfel. În ceea ce privește acest titlu, este interesant de semnalat prezența cuvîntului *Alăuta* pe un manuscris autograf al lui Asachi din 1820, recent achiziționat de Arhivele Statului din Iași.

[67] „Alăuta românească“, „Supliment“, la nr. 21 al „Albinei românești“, 1837, p. 97.

[68] „Alăuta românească“ „Supliment“ la nr. 49 al „Albinei românești“, 1837, p. 216 și urm.

[69] „D. Aristia, scriind în modul cel mai nemerit și mai armonios, ne-au tradus pe Saul, așa cum însuși Alfieri nu s-ar fi tradus mai bine, cînd ar fi știut românește și ar fi voit să dea românilor tragediile sale“. Vezi „Alăuta românească“. „Supliment“ la nr. 32 al „Albinei românești“, 1837, p. 143.

[70] Meritul de a fi atras atenția, pentru prima dată cu argumente științifice, asupra acestei activități a lui Kogălniceanu îi revine lui N. Cartojan, în prețiosul său studiu din 1827, *„Alăuta românească“, prima revistă din Moldova*, publicat în *Omagiu lui I. Bianu*.

[71] Asachi va recunoaște, dealtfel, acest fapt, notînd în *Catalogul de cărțile tipărite și de manuscrisele aflătoare la Institutul Albinei din 1847*, în dreptul „Alăutei românești“ : *„foaie periodică de M. Kogălniceanu“*.

o parte, intitulată *feleton*, tipărit ca un tipar mai mic, va fi minită exclusive literaturii naționale, acii streine, meșteșugurilor, industrii și comerțului"[72]. Ce loc ocupa, în această nouă etapă din evoluția „Albinei", literatura, de cine era reprezentată și cum este orientată, în preajma momentului cînd publicația lui Asachi se pregătea să intre în cel de al doilea deceniu de existență ?

Asachi rămîne, în continuare, animatorul literar cel mai de seamă din paginile „Albinei", care beneficiază numai de colaborarea sporadică a lui Alecsandri. Experiența eșuată a „Alăutei" îl determină pe Asachi să reactiveze viața literară a ziarului care, neîndoios, este tot ceea ce a creat acest pionier al culturii noastre moderne, în afara realizărilor lui școlare, mai valoros. Prezența sa, între anii 1838—1849, cu producții literare în „Albina românească", este impresionantă nu atît prin valoarea artistică a versurilor, cît prin regularitatea cu care le încredințează tiparului, cu conștiința că face, de fapt, tot operă culturală, de îndrumător spiritual. Așa ne explicăm și cultivarea cu preferință a fabulei, specia didactică care putea satisface mai ușor spiritul lui Asachi, care nu este al unui poet de vocație — aceasta nu-i scade cu nimic marile lui merite culturale — ci de conjunctură : Asachi a urmărit în tot ceea ce a făcut, deci și în literatură, scopuri precise, cultivînd, cu precădere, genul didactic : *„Intre multe ramuri a poeziei, acel carele țintește mai mult spre folos este fabula (basna)*[73]. *În* poezie vede doar un factor, așa cum declară în prefața ediției din 1836, *„carile spre bine va înrîuri asupra limbei și haractirul compatrioților"*[74]. Pe lîngă fabule, Asachi mai publică în „Albina", ca și pînă

[72] „Albina românească", nr. 96, din 4 dec. 1838, p. 410.
[73] *Despre literatură*, în „Albina românească", I, nr. 5, din 13 iunie 1829, p. 19.
[74] Aga G. Asachi. *Inainte — cuvînt, Poezii*, Iași, 1836.

acum, poezii ocazionale, la sărbătorirea unor înalți demnitari ai vremii[75], în întîmpinarea unui nou an[76], pentru glorificarea domniei lui Mihai Sturza[77], îndemnuri către poeți[78], la moartea fiicei sale Eufrosina[79], etc. Utilă pentru momentul istoric în care a fost creată, această literatură nu poate înfrunta timpul. Nu ne putem alătura, așadar, părerii lui Eugen Lovinescu că „Asachi a avut un suflet de poet"[80], dar împrejurările l-au solicitat, într-o vreme cînd totul trebuia luat de la capăt în cultura românească, spre activități practice pe care a înțeles să le sprijine și prin versurile sale ocazionale. Abandonînd poezia, pe care o încercase cu mai mult succes în tinerețe, în Italia, Asachi și-a descoperit adevărata vocație, realizată deplin în marele rol pe care l-a jucat în fundamentarea celor mai de seamă instituții culturale din Moldova. Asachi, trecînd peste lirismul perioadei de tinerețe, cînd a petrarchizat cu destul succes, a scris versuri cu aceeași conștiință a necesității lor pentru cultura română cu care a înființat școli, a organizat teatrul în limba națională și a scos primele publicații periodice românești în Moldova. Fabulele și poeziile lui ocazionale din „Albina" oglindesc tocmai această orientare.

Restul compunerilor poetice publicate de „Albina" nu se distanțează mult de cele ale lui Asachi. Fabula și poezia ocazională dețin locul de frunte

[75] *Odă safică*, în „Albina românească", X, nr. 98, din 10 dec. 1839, p. 397.
[76] *Meditație pentru ziua anului nou*, în „Albina românească", X, nr. 98, din 10 dec. 1839, pp. 397—398.
[77] *Imn național*, în „Albina românească", XVII, nr. 88, din 8 noiembrie 1845, pp. 349—350.
[78] *Pleiada cătră poeții români*, în „Albina românească", XVII, nr. 48, din 21 iunie 1845, pp. 189—190.
[79] *Fiicei mele Efrosina*, în „Albina românească", XX, nr. 61, din 1 august 1848, p. 245.
[80] *Op. cit.*, p. 112.

la toţi poeţii „Albinei", şi caracterizează, în definitiv, o întreagă epocă literară. Nici Negruzzi nu scapă prilejul de a încerca genul [81]. Printre colaboratorii cei mai stăruitori ai „Albinei", cu producţii literare în versuri, se numără : fabulistul A. Donici, traducătorul şi poetul Costache Stamati, filologul Gh. Săulescu, actorul C. Caragiale, M. Cuciureanu, N. Istrati, Dimitrie Ralet, profesorul D. Gusti, Gh. Sion, Nicoleanul ş.a. Între aceşti scriitori minori, cei mai mulţi profesori şi slujbaşi ai statului, animaţi de bune intenţii, dar de puţin talent, doar Costache Stamati şi A. Donici s-au bucurat de o oarecare faimă literară. Alţii au reuşit să se facă cunoscuţi prin activităţi străine de poezie, ca Gh. Săulescu de pildă. Această „pleiadă"a „Albinei", cum i-a plăcut chiar lui Asachi s-o numească, întreţine totuşi un climat literar necesar, contribuind mai mult la un fel de educaţie poetică elementară a publicului şi mai puţin la cultivarea şi rafinarea gustului pentru poezie. Colaborarea unor poeţi ca Vasile Alecsandri [82] sau Gr. Alexandrescu [83] este sporadică şi nu poate influenţa prea mult calitatea poeziei publicate de „Albina". Într-o vreme cînd, tot după o constatare a lui Asachi, în ediţia de poezii din 1854, nu existau *„modele clasice în limba română a deosebitelor feluri de compuneri"*, oportunitatea unei astfel de activităţi este în afara oricărei posibilităţi de contestare.

[81] *Fabulă*, în „Albina românească", X, nr. 37 din 11 mai 1839, p. 148. G. Călinescu va observa, în legătură cu proliferarea genului : „Apoi vin fabuliştii, căci acest gen a crescut ca troscotul şi nu e poet care să nu fi scris fabule". *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941, p. 249.

[82] *Crai nou*, în „Albina românească", XV, nr. 38, din 16 mai 1843, pp. 149—150.

[83] *O impresie*, în „Albina românească", XVIII, nr. 49 din 23 iunie 1846, p. 193.

Faţă de producţiile literare din „Albina românească", gazeta lui I. Heliade Rădulescu are un ascendent, am spune, şi valoric şi numeric. Redactorul „Curierului românesc" va fi prezent, ca şi Asachi în „Albina", cu versuri, multe din ele ocazionale, impuse de specificul unui ziar de actualităţi [84], cît şi cu traduceri [85]. Printre colaboratorii gazetei bucureştene se întîlnesc frecvent o serie de nume reprezentative pentru literatura epocii (V. Cîrlova, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, C. Bolliac, B. P. Mumuleanu, Iancu Văcărescu), ca şi nume de autori mai puţin importanţi, dar destul de legaţi de activitatea culturală din prima jumătate a secolului trecut : I. Catina, C.D. Aricescu, C. Aristia, C. Bălăcescu, G.A. Baronzi, C. Caragiale, G. Creţeanul, I. Genilie, C.A. Rosetti, C. Viişoreanu, I.R. Voinescu, A. Zotu ş.a. I. Heliade Rădulescu îşi face un mare merit din descoperirea acestor poeţi, prezentîndu-i, pe cei mai mulţi, în paginile „Curierului" cu cuvintele cele mai elogioase. Acest zel al lui I. Heliade Rădulescu în descoperirea talentelor literare, care explică, în parte, de ce, mult timp, tineretul din Ţara Românească îl diviniza, merită să fie reţinut pentru că este caracteristic pentru ambianţa literară a epocii, chiar dacă astăzi elogiile sale generoase ne apar, în mare măsură, neacope-

[84] „Curierul românesc", nr. 6, IX, 1838, p. 1.

[85] Activitatea de traducător a lui I. Heliade Rădulescu, oglindită numai în parte în paginile „Curierului", este uriaşă, după cum o confirmă chiar şi această simplă înşirare de nume celebre care l-au tentat ca traducător : Sappho, Hesiod, Dante, Tasso, Cervantes, Molière, Boileau, Marmontel, J. J. Rousseau, Voltaire, Chateaubriand, Lamartine, George Sand. Al. Dumas, Byron, Bulwer lord Lytton. În 1846, proiecta o bibliotecă universală, în care urmau să apară : Platon, Aristotel, Bacon, Descartes, Spinoza, Locke, Leibniz, Wolff Berkeley, Hume, Kant, Fichte, Schelling, Hegel. Cf. *Istoria literaturii române*, II, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1968, p. 277.

rite de valoarea producţiilor poetice, în general modeste, care-i provocau entuziasmul de îndrumător al unei culturi începătoare. Prezentarea lui C. Bălăcescu, autor de fabule, satire şi epigrame — speciile poetice cele mai potrivite pentru paginile unei gazete — este concludentă pentru ambiţiile de îndrumător literar, dealtfel justificate, pe care şi le afirma cu plăcere I. Heliade Rădulescu. Originalitatea pe care o proclama pentru cei din jur trebuia să se răsfrîngă şi asupra redactorului „Curierului", care scrie atunci, fără ezitare, astfel de judecăţi : „Nimic nu e mai original în mica noastră literatură ca poeziile D-lui C. Bălăcescul"[86]. Ca şi cum numai singură această afirmaţie nu ar fi fost de ajuns, adaugă şi aceste fraze, care nu sînt străine de o anumită redundanţă specifică stilului gazetăresc : „Tot ce se vede pînă acum mai bine scris se vede format după nişte modele de mari artişti, mai bine sau mai rău înnemerit. Modelul dlui Bălăcescul e singur naturelul său"[87]. Redactorul va observa, în consecinţă, că „poeziile Dlui Bălăcescul au un haracter singular, un timbru de satiric neofensiv şi plin de rumânismi"[88]. Astfel de note, de cele mai multe ori laudative, alteori mai rezervate, însoţesc poeziile semnate de C. Aristia, G. Baronzi, C. Bolliac, V. Cîrlova, I. Catina, Barbu Paris Mumuleanu, C.A. Rosetti, Iancu Văcărescu[89] ş.a. Printre personalităţile care i-au reţinut atenţia lui I. Heliade Rădulescu, în paginile „Curierului", se afla şi Nicolae Bălcescu căruia îi consacră, cu ocazia tipăririi unui fragment din studiul *Puterea armată şi*

[86] „Curierul românesc", XVI, 1844, p. 327.
[87] „Curierul românesc", XVI, 1844, pp. 327—328.
[88] „Curierul românesc", XVI, 1844, p. 328.
[89] „Curierul românesc", XV, 1843, p. 84 ; XVII, 1845, p. 104 ; XVII, 1845, pp. 6—8 ; II, 1830, pp. 16, 127 ; III, 1831, p. 275 ; XVII, 1845, p. 150 ; III, 1831, p. 212 ; X, 1839, p. 654, I, 1829—1830, pp. 68—70.

arta militară de la începutul principatului Ţării Româneşti şi pînă acum, aceste rînduri de dreaptă şi pătrunzătoare recunoaştere : „Din această scriere se poate vedea talentul eminent al Dlui Bălcescul asupra istoriei în care se ocupă neîncetat şi strînge materialuri. În autorul acestei cărţi va avea patria un adevărat istoric al său"[90]. Timpul a confirmat pe deplin această justă apreciere a lui I. Heliade Rădulescu.

Maturizarea artistică a prozei româneşti, după un consens aproape unanim, se produce odată cu publicarea nuvelei *Alexandru Lăpuşneanul* în „Dacia literară". În 1839, şi chiar mai înainte, prin Kogălniceanu şi mai ales prin Negruzzi, „Albina" prevestea această etapă. Povestirea lui C. Negruzzi *Riga Poloniei şi prinţul Moldaviei*[91] stă între ficţiune şi adevăr istoric, alimentată de Voltaire şi din cronici, urmînd pînă la urmă, nedecisă încă, mai mult gustul publicului pentru anecdotă. Mihail Kogălniceanu încearcă schiţa de moravuri şi portretul caricatural în foiletonul *Soirées dansantes* (adunări denţăuitoare)[92], urmat de C. Negruzzi cu *Provincialul*[93] său publicat sub pseudonimul Carol Nervil ca şi *Păcală şi Tîndală*[94], originală scriere în duh antonpannesc. Spre deosebire de poezia publicată în paginile „Albinei", cele mai multe din aceste bucăţi în proză au fost reţinute de istoria literară

[90] „Curierul românesc", nr. 87, XVI, 1844, 6 noiembrie, p. 347.
[91] „Albina românească", X, nr. 102, din 24 dec. 1839, pp. 414—416.
[92] „Albina românească", X, nr. 81, din 12 oct. 1839, pp. 331—334 ; nr. 82, din 15 oct. 1389, pp. 335—338 ; nr. 83, din 19 oct. 1839, pp. 337—342 ; nr. 84, din 22 oct. 1839, pp. 343—345.
[93] „Albina românească", XI, nr. 25, din 28 martie 1840, pp. 97—99.
[94] „Albina românească", XII, nr. 15, din 19 febr. 1842, p. 57.

și nu este nevoie să ne mai referim și la alte contribuții, cum ar fi cele ale lui Asachi, N. Istrati sau prelucrările lui Teodor Codrescu, mult mai modeste sub raportul valorii estetice ca cele dintîi. Pentru a avea un tabel mai complet al acestor încercări în proză, trebuie neapărat menționate și o serie de specii mai gazetărești, între care amintim portretul satiric. Reținem, în acest sens, în primul rînd „fiziologiile“ lui Heliade, care sub pretextul unor portrete de literați, face în paginile „Curierului“ un violent proces demagogiei. Deși inspirate din surse franceze [95], sau chiar simple prelucrări și adaptări, portretele satirice ale lui I. Heliade Rădulescu din *Fisiologia poetului* [96] au putut influența, prin verva lor caustică, dezvoltarea stilului publicistic, în care se ivește pamfletul politic. Aceste „fiziologii“ au avut un oarecare răsunet pentru că sînt reproduse în „Curierul de ambe sexe“, *Oamenii viitorului sau peruchieri,* Periodul IV, 1842—1844, pp. 93—95, precum și în „Gazeta Transilvaniei“, VIII, 1845, p. 272. Textul reprodus în gazeta lui Barit se intitulează *Poetul umanitar* și încheie seria cunoscutei galerii de portrete din paginile „Curierului“ în care este vorba de „romantici, de „progresivi“, de „omul viitorului“, de „poetul intim“, „dinastic“, „rebusian“, „umanitar“. Stilul este foarte violent și colorat : romanticii sînt prezentați ca o „sectă care împărtășește soarte „dobitoacelor ante-deluviene“, „progresivul“ este „un alt soi de bicornut foarte glumeț și

[95] „Curierul românesc“, XVII, 1845, pp. 215—216, 219—220, 223—224, 226—227, 231—232. Heliade face o dare de seamă amplă asupra cărții *Fisiologia poetului* de Edmond Texier (Sylvius). Cf. *Bibliografia analitică a periodicelor românești,* I, 1790—1850, Editura Academiei R.S.R., 1967, p. 990.

[96] „Curierul românesc“, XVII, 1845, pp. 180—182, 187—188, 192, 196, 199, 200, 206—207.

amuzant“, și așa mai departe [97]. Aceste „fiziologii“ dau un impuls evident stilului publicistic.

Dacă în epocă se traducea mult și cam fără alegere, chiar și după intervenția lui Kogălniceanu în „Dacia literară“, „Albina“ are meritul de a fi prezentat cititorului român, uneori în traduceri foarte îngrijite, ca acele ale lui Negruzzi, capodopere ale literaturii universale, de la Tasso, tradus de Heliade, atît de gustat pentru poemul său epic *La Gerusaleme liberata,* în secolul trecut, la noi, și pînă la marii romantici francezi : Victor Hugo, ale cărui balade sînt traduse de Negruzzi [98], Lamartine, M-me de Staël, Al. Dumas. Din literatura de mare succes în epocă și la noi, prolificul Eugène Scribe este cel mai popular. Preocupările „Curierului românesc“ în popularizarea literaturii universale în rîndul cititorilor români apar mai susținute decît ale „Albinei“. Ca și Asachi, Heliade a fost el însuși un traducător care s-a exersat îndelung într-o astfel de activitate, vitală pentru trezirea la viață culturală a unui popor. Heliade a antrenat și alți literați români în această activitate, și paginile „Curierului românesc“ sînt pline de traduceri din V. Hugo, Lamartie, Alfred de Musset, Alfred de Vigny, Al. Dumas, George Sand, Tasso, Byron ș.a. Citarea acestor producții literare, într-o lucrare în care obiectul cercetării îl constituie limba ziarelor românești din secolul al XIX-lea, ar putea să pară superfluă. Cum scopul nostru este de a cerceta formarea și evoluția stilului publicistic, pe baza surselor pe care

[97] *Oamenii viitorului sau peruchieri,* în „Curier de ambe sexe“, Periodul IV, p. 93.

[98] Redacția „Albinei românești“ anunță în nr. 13 din 12 febr. 1839, p. 49, intenția de a publica în foiletonul ziarului *Baladele* lui V. Hugo în traducerea lui C. Negruzzi : *„Cu tot numărul vom da cîte una. De toate sînt cincisprezece“*. O parte din aceste traduceri ale lui Negruzzi sînt reluate în „Curierul românesc“, X, 1939, pp. 146—147, 207—208 ; 175—176, 250—252.

le menționăm aici, într-o perioadă cînd variantele limbii române literare abia se constituiau, între ele existînd încă numeroase interferențe, socotim utilă prezentarea întregii activități a primelor ziare românești, în special a „Albinei" și a „Curierului", pionierele presei noastre. Numai așa această privire istorică, pe care încercăm s-o desfășurăm cît mai cuprinzător, ne va permite să explicăm nașterea elementelor specifice stilului publicistic, devenit un teren de interferență al tuturor variantelor stilistice mai vechi, printre care înțelegem diferitele tipuri de mesaj [99].

Pentru că atît „Curierul" cît și „Albina" erau publicații mai ales cu alte rosturi decît cele literare, se cuvin amintite aici, alături de producțiile beletristice propriu-zise, bucățile în proză destinate să satisfacă un cerc mai larg de cititori, cu un gust în general neevoluat, obișnuit cu „literatura" ușoară a magazinelor și almanahurilor. De la lectura *Vieții sfinților* și a *Psaltirii*, trecerea aceasta, după cum observă Cartojan [100], era aproape obligatorie, pînă la treapta superioară în care cititorii vechilor scripturi vor putea recepta literatura autentică, pentru care e necesar un suflet rafinat de cultură. Pentru acești cititori — ei nu lipsesc dealtfel nici astăzi, — gazetele lui Heliade, Asachi și Bariț publică cu regularitate și consolidează astfel în publicistica noastră specii gazetărești ca reportajul și jurnalul de călătorie [101]. În foiletoanele acestor ziare nu va fi ocolită nici o anumită aplecare către senzaționalul gazetăresc. De foarte multe ori, astfel de „foiletoane", scrise de autori obscuri, sînt traduse din publicații străine, de obicei franceze, fără mărturisirea sursei.

În coloanele „Albinei" cît și în ale „Curierului", s-a desfășurat și o activitate de îndrumare și de informare literară. Această activitate este susținută, în „Albina", cam de aceleași nume : Asachi, cu intervențiile lui periodice la început și la sfîrșit de an, sau cu alte prilejuri festive, în tablouri sinoptice ale peisajului literar al epocii, Kogălniceanu și Negruzzi. Acestora li se adaugă Al. Russo, atras de pasiune polemică în paginile „Albinei". Merită să fie reținute și cele cîteva sfaturi [102] elementare pentru poeții începători și pentru cititorii interesați de problemele literare de ordin oarecum mai tehnic. Interesante, în acest sens, sînt mai ales inițiativele lui I. Heliade Rădulescu, care se gîndea, în 1847 la un *Dicționar al ideilor literare* în cadrul unui *Curs de enciclopedie literară*, tentativă care premerge cu 126 de ani [103] *Dicționarul de idei literare*, Editura „Eminescu", 1973, realizat de Adrian Marino. Înainte de aceasta, tot Heliade publicase în „Curierul" lecții lămuritoare despre stil [104] sau încercări de definire, pentru publicul larg, așa cum proceda și „Albina", a unor specii literare. De reținut este faptul că procedînd astfel, redactorul „Curierului" este conștient că face, ca și în *Fiziologia poetului*, nu numai educația literară a unor cititori neavizați în problemele de cultură, dar și educația lor politică. Discutînd despre *satiră*, Heliade nu va scăpa din vedere să sublinieze condiția producțiilor poetice de acest fel într-o republică și condiția pe care le-o oferă un regim ab-

[99] Vezi Jacques Dubois, Francis Edeline, Jean-Marie Klinkemberg, Philippe Minguet, François Pire, H. Trinon, *Retorică generală*, Editura „Univers", București, 1974, p. 49.

[100] *Op. cit.*, p. 14.

[101] V. Alecsandri, *Suvenire din Italia*, „Albina", XV, 1843, pp. 181—188 ; G. Bariț, un reportaj de călătorie la Pesta, „Gazeta Transilvaniei", VIII, 1845, pp. 294—295 ; C. Boliac, *Mai întăi*, „Curierul romănesc", XVIII, 1846, pp. 139—142.

[102] *Notă la sonet*, XIX, nr. 5, din 16 ian. 1847, p. 19 ; *Impresii de-ale poeziei*, XIX, nr. 50, din 26 iunie 1847, p. 202.

[103] „Curierul romănesc", XIX, 1847, pp. 187—188, 190—191, 195—196.

[104] „Curierul romănesc", V, 1834, pp. 290—292, 295—296.

solutist[105]. Astfel orientate, dezbaterile cu caracter literar din paginile „Curierului" răspund mai bine scopului unor gazete cu caracter complex, cum erau gazetele *„politico-literale"* românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Impuse de profilul acestor publicații, informațiile literare interne și externe vor deține întîietatea. Literatura nu se putea oglindi în „Albina" și nici în „Curierul" atît într-o activitate critică propriu-zisă, cît mai ales în mișcarea ei editorială[106] sau în momentele legate de biografia scriitorilor intrați în atenția gazetarului numai ca personalități ale vieții publice. Cititorii „Albinei" sînt informați, printr-un necrolog, de stingerea lui Vasile Cîrlova (1831, nr. 45, p. 180), de numirea postelnicului Gheorghe Asachi membru al *Societății rigale a anticvarilor din Copenhaga* (1844, nr. 35, p. 137), de onorurile primite de acesta din partea statului în momentul pensionării și de numirea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al statului în postul deținut pînă atunci de Asachi (1849, nr. 78, p. 329 ; nr. 102, pp. 429—430) etc. etc. După știrile culese din gazetele străine, „Albina" își ține la curent cititorii, cu o regularitate surprinzătoare și cu știri destul de amănunțite uneori, din izvoare fanceze îndeosebi, asupra marilor personalități literare ale epocii : înmormîntarea lui Goethe (1832, nr. 29, p. 116), monumentul lui Schiller (1839, nr. 38, p. 155), alegerea lui V. Hugo la

105 „Curierul românesc", XI, 1840, pp. 26—28, 32 ; Curier de ambe sexe", Periodul II, 1838—1840, pp. 352—356 ; „Dacia literară", I 1840, pp. 89—90. Reluarea unor articole de acest fel în mai multe periodice este o dovadă certă a interesului de care se bucurau, ca și a influenței largi pe care o puteau exercita asupra dezvoltării stilului publicistic.

106 „Albina" publică cu regularitate o *Bibliografie românească*, în care semnalează și apariția cărților de literatură, iar „Curierul românesc", la rîndul său, își face un titlu de glorie din descoperirea talentelor literare.

Academia franceză (1841, nr. 47, p. 196), știri privitoare la viața de familie a poetului, pe atunci în culmea gloriei (1843, nr. 74, p. 294), din activitatea politică a lui Lamartine (1843, nr. 79, p. 314), candidatura lui Vigny și Sainte-Beuve la Academia franceză (1843, nr. 101, p. 403), moartea lui Chateaubriand (1848, nr. 61, p. 245) etc. etc. Din aceeași dorință de a-și informa cititorii, în șirul știrilor externe sau în foiletoane, pe lîngă numeroase traduceri, Asachi se îngrijește să apară, cu regularitate, scurte dări de seamă asupra mișcării literare din alte părți ale lumii, cu încercarea, plină de merite, de a populariza literatura unor popoare puțin cunoscute la noi : literatura sîrbă (1848, nr. 6, pp. 21—22), literatura polonă (1843, nr. 41, p. 161), literatura egipteană (1839, nr. 42, pp. 169—170) etc. Asachi a intuit cît se poate de bine rolul „Albinei" în popularizarea literaturii universale, care decurge din specificul ei de ziar de informație largă, în raport cu publicațiile periodice literare propriu-zise. Interesul pe care redactorul foii încerca să-l trezească pentru literatură, chiar și prin cultivarea rubricii de „varietăți", și mai ales a anecdotei, apropie unele pagini ale „Albinei" de acele ale unei publicații magazin. Într-o foarte temeinică publicație, de astă dată numai literară, și aproape în exclusivitate consacrată criticii și istoriei literare, G. Călinescu va reactualiza astfel de mijloace, după o sută de ani, în *Jurnalul literar* din 1939.

Nu mai puțin întinse sînt știrile privitoare la mișcarea literară națională și universală pe care le publică gazeta lui I. Heliade-Rădulescu. Cu aceeași rîvnă ca și „Albina", „Curierul românesc" își informează cititorii despre adunarea „Societății pentru încurajarea literaturii" din Londra (1831, III, p. 82), licitarea dreptului de a edita opera lui Byron (1830, II, p. 18), traducerea lui *Don Juan* în bengală (1833,

V, p. 263), publică știri despre activitatea lui Walter Scott (1830, II, p. 142) și despre corespondența sa privată, care suscită atenția publicului după moartea celebrului scriitor englez (1839, X, pp. 158—159 162—164, 165—168, 169—172), despre vinderea casei lui Shakespeare (1847, XIX, p. 110), documentarea lui Balzac (1837, VIII, p. 129), voiajul lui Chateaubriand în Elveția (1831, V, p. 139), călătoriile lui Chateaubriand și Lamartine în Orient (1836, VII, pp. 86—87), Al. Dumas, candidat pentru alegerile în Adunarea Națională (1848, XX, pp. 86—87, 102—103) etc. etc. De remarcat și în cazul acestor știri literare, o anumită înclinație către senzaționalul gazetăresc : participarea lui Chateaubriand la inaugurarea propriului său mausoleu (1837, VIII, p. 162), un accident al scriitorului (1842, XIII, pp. 255—256), procesul dintre Victor Hugo și Comedia Franceză (1837, VIII, p. 198) etc. etc. Multe din aceste știri apăreau, dealtfel, la rubrica *Varietăți*, menită să întreţină și să stimuleze imaginația cititorului. În astfel de rubrici din „Albina" și „Curierul românesc" se află începuturile revistelor magazin în limba română.

Recenziile publicate în „Albina" sînt, de cele mai multe ori, exterioare operei analizate, cu considerații de ordin foarte general, în care se vorbește de prelucrarea limbii și de idealurile morale și instructive pe care trebuie să le urmărească literatura, definită, la 1829, într-un mod care nedumerește astăzi : „Productul mintei și a învățăturilor unei nație să numește literatură, și părțile ei sînt poezia, filosofia, istoria și ritorica, aceste învățături să numesc cu drept încă umanitate, căci prin ele omul cîștigă cugetări de moral, simțiri delicate cei filantropi" [107]. Rolul scriitorului este indicat, cam în aceiași termeni, ori de cîte ori se ivește prilejul : „Omul literat este acela a căruia meserie îl îndatorează a cultiva a sa minte spre a putea spori cunoștințele altora" [108]. Acest principiu elementar, care nu permite sesizarea specificului literaturii și diferențierea ei de alte domenii de activitate spirituală, nu va fi niciodată abandonat, nici estompat, dar nici depășit. Sîntem într-o epocă în care valorile estetice nu puteau înflori. Se urmărea, deocamdată, prin toate mijloacele, școală, presă, literatură, teatru, instruirea cititorilor, cultivarea adevărului și virtuților [109]. Acestor imperative, care erau ale epocii, a căutat să li se supună cu fermitate „Albina", din momentul apariției și pînă la ultimul număr : „Cine nu simte în țara noastră lipsa așezămintelor prin a cărora lucrare, precum sîntem politicește să ne putem face și moralicește mădulări folositoare ale familiei evropiene, a căria raze de învățătură de atîtea veacuri se resfring pre orizonul nostru ?" [110]. „Albina" este, între toate publicațiile noastre, reprezentanta tipică a acestei trăsături dominante în cultura românească a epocii, care rezulta din necesitatea lichidării decalajului dintre noi și alte popoare. Meritele ei, peste care astăzi, într-un climat spiritual cu totul deosebit, sîntem adeseori tentați să trecem prea ușor, trebuie căutate tot aici. Pentru a putea răspunde mai bine unor astfel de scopuri, literatul român este invitat să-și aleagă modele celebre din literatura universală : „Pentru o asemenea ureche sună armonia poeziilor lui Virgil, a lui Tasso și

[107] *Despre literatură*, în „Albina românească", I, nr. 5, din 13 iunie 1829, p. 19.

[108] *Omul literat*, în „Albina românească", X, nr. 12, din 9 febr. 1839, pp. 45—46.

[109] „În același timp, *Curierul românesc* și *Albina românească* se străduiesc să devină ecoul tuturor idealurilor românești". (Gavril Istrate, *Limba română literară*, Ed. „Minerva", București, 1970, p. 13).

[110] *Înainte cuvîntare*, în „Albina românească", I, nr. 1, din 1 iunie 1829, p. 1.

a lui Racine, pentru asemene sentiment Tacitus au aruncat înfricoșate scîntieri pe inima tiranilor, către dînsul să adresează Montesquieu cînd apără dritul omenirii, Fénelon cînd împodobește virtutea"[111]. Cu astfel de principii, este firesc ca recenziile[112] „Albinei" sau scurtele prezentări care preced versurile unui poet[113] să fie mai mult invitații la lectură decît observații critice propriu-zise. Am văzut în altă parte că Heliade Rădulescu urmărea, în recenziile și prezentările din „Curierul românesc", cam aceleași scopuri. Nu trebuie neglijat însă faptul că atitudinea critică a „Curierului" apare, cîteodată, mai accentuată decît a „Albinei". Vom cita ca exemplu doar cazul lui Gr. Alexandrescu. După ce-i semnalează debutul în „Curierul românesc"[114], I. Heliade Rădulescu va critica volumul său de *Poezii*, tipărit în 1838. Oricîte motive personale îi puteau separa pe cei doi scriitori, criticarea versificației defectuoase a lui Gr. Alexandrescu, în paginile ziarului la care colaborase și care-l susținuse, nu-i lipsită de temeiuri[115].

Cu un program mai mult cultural decît literar, „Albina românească" nu propunea, nici nu putea urmări, dealtfel, un astfel de scop, puncte de cotitură literaturii române. Ea îi consolida bazele, fertiliza un teren pentru generațiile viitoare, atrăgea

[111] *Omul literat, ibid.*, p. 46.

[112] Vezi, de pildă, recenziile la *Satirile lui Antioh Cantemir*, în „Albina românească", XVI, nr. 56, din 23 iulie 1844, p. 243 ; *Baladele* lui V. Hugo în traducerea lui C. Negruzzi, XVII, nr. 35 din 6 mai 1845, p. 137.

[113] Prezentarea care însoțește ciclul de *Poezii* publicat de Iancu Văcărescu în „Albina Românească", VI, nr. 64, din 22 iulie 1834, p. 256.

[114] „Curierul românesc", IV, 1832, pp. 46—47.

[115] „Curierul românesc", IX, 1838, supl. la nr. 8, pp. 1—5.

atenția asupra modelelor. În paginile ei nu au avut loc înfruntări literare, nu s-au purtat discuții aprinse. Gazeta lui Asachi nu încerca să dărîme nimic pentru că, neavînd nimic înainte, ea trebuia să clădească totul. Urmărind astfel de scopuri, expuse cu claritate de redactorul ei de la început, ea nu putea decît întruni sufragiile tuturor literaților epocii. Intervenția lui Alecu Russo din 1846, cu acel cunoscut articol polemic, adeseori citat, *Critica criticii*[116], este un accident provocat de cronica dramatică a lui Dimitrie Gusti la piesa sa *Băcălia ambițioasă*[117]. De activitatea filologică, mult mai disputată, ne vom ocupa în altă parte. S-ar putea spune totuși că, chiar și în planul ideilor literare, „Curierul" lui Heliade a cultivat mai mult polemica, fapt care putea să aibă o anumită influență asupra dezvoltării stilului publicistic. În orice caz, redactorul „Curierului" nu și-a înscris în program, ca Asachi, evitarea polemicii, asumîndu-și, în consecință, și riscurile, suspendările repetate ale gazetei. Dealtfel, Heliade nu va întîrzia să se plîngă, în paginile „Curierului românesc", împotriva cenzurii[118]. Critica satirică, foiletonistică, eseistică va fi, din această cauză, mai bine reprezentată în gazeta de la București. Menționăm, în această ordine de idei, seria satirică *Sarsailă autor*[119] inițI-

[116] Foiletonul „Albinei românești", XVIII, nr. 13, din 14 febr. 1846, pp. 49—52,

[117] Foiletonul „Albinei românești", XVIII, nr. 5, din 17 ian. 1846, p. 17.

[118] „Curierul românesc", 1839, X, pp. 657—660 ; supl. nr. 165, 1839, pp. 661—664.

[119] „Curierul românesc", XI, 1840, pp. 21—22. Vezi și *Domnul Sarsailă autorul* în „Curierul de ambe sexe", Periodul II, 1838—1840, pp. 375—385. Vezi analiza unor particularități stilistice din această satiră a lui Heliade în studiul lui G. Ivănescu, *Limba poetică românească*, în „Limbă și literatură", vol. II, 1956, pp. 210—212.

ată de I. Heliade Rădulescu în paginile „Curierului". Astfel de articole stau la baza criticii foiletonistice și polemice românești și au avut o influență pozitivă asupra dezvoltării stilului publicistic în general. Într-o vreme cînd scriitorii se considerau *„niște salahori"*, afirmîndu-se deschis, cum face Russo, că *„arhitecții vor veni mai tîrziu"*, critica învăluie într-o aripă ocrotitoare, pînă în vremea lui Maiorescu, producția literară națională pe care acesta avea s-o supună, spre mirarea aproape generală, unui examen foarte sever, introducînd o optică nouă, orientată de principii estetice riguroase, asupra literaturii. Recomandările binevoitoare pe care le făceau „Albina" și „Curierul românesc" scrierilor originale, alături de traduceri, imitații și adaptări, condamnate de „Dacia literară", țin în exclusivitate de faza premergătoare intervenției „arhitecților", ca să folosim și noi metafora lui Russo.

Atît „Albina" lui Asachi, cît și „Curierul" lui I. Heliade-Rădulescu au acordat un mare spațiu dezbaterilor filologice care preocupau cercuri largi de intelectuali români în acea epocă și, firește, în primul rînd pe cei care se manifestau în scris, poeți sau oameni de știință, am putea spune în egală măsură [120]. Oricîtă exagerare ar cuprinde această

[120] O amplă analiză a contribuției cărturarilor români dintre 1780—1880 ca îndrumători ai limbii literare face G. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii române literare*, „Buletinul Institutului de filologie română Alexandru Philippide", vol. XI—XII, 1944—1945, pp. 1—66. Orientarea discuției către latura teoretică a activității acestor intelectuali români este arătată foarte clar chiar în *Prefața* lucrării: „Numai lingviștii din vremea acută a discuțiilor asupra limbii literare, care au durat aproape un secol, pînă către 1880, au vorbit și despre limba literară, dar mai ales ca îndrumători" (p. 1). Lingviștilor li s-au alăturat, după cum vom vedea, toți intelectualii români, după cum au subliniat neîncetat Heliade și Asachi, în frunte cu întemeietorii presei românești.

frază din „Albina", ea mărturisește concludent asupra importanței care se dădea în epoca dezbaterilor cu caracter filologic: „Drept aceea nu este de mirare, dacă șepte milioane de români sînt cuprinși de febra filologică și necontenit se îndeletnicesc a-și lămuri limba, scriptura și istoria" [121]. Într-o dezbatere atît de largă, cu participarea tuturor periodicelor românești, care este punctul de vedere cu care veneau primele noastre gazete, în problemele filologice fundamentale care agitau spiritele românești: originea limbii și a poporului român, unitatea limbii literare, mijloacele ei de îmbogățire?

Limba le apărea celor mai mulți dintre cărturarii români ai epocii, indiferent că se declarau, în cultivarea ei, partizanii unui sistem sau altuia, conservatori sau reformatori, un principal instrument de emancipare națională [122]. În cele mai multe intervenții se vorbește de „drepturile sfinte a naționalității și a limbei noastre române [123], de necesitatea de a păstra, cultivînd limba, „semnele caracteristice a naționalității sale de veacuri moștenită" [124], de datoria de „a păstra limba ca semnul

[121] *Literile și slovele*, în „Albina românească", XVI, nr. 96, din 3 dec. 1844, p. 393.

[122] I. Heliade Rădulescu, *Repede aruncătură de ochi asupra limbei și începutului rumânilor*, Partea I, „Curierul românesc", IV, 1832, pp. 115—116; Partea a II-a, *Pentru limba românească*, „Curierul românesc", IV, 1832, pp. 341—342, 344—346. Articolul lui Heliade a fost reprodus în „Albina românească", IV, nr. 40 și 42, 1832, pp. 159—160, 167—168. Partea a II-a a articolului n-a mai fost publicată de Asachi pentru a nu trezi nemulțumirea lui Kiseleff care s-a abătut asupra lui Heliade.

[123] *O mulțemire națională*, în „Albina românească", XIX, nr. 50, din 26 iunie 1847, p. 201.

[124] *Jurnalismul în România*, în „Albina românească", XIX, nr. 3, din 9 ian. 1847, p. 11.

naționalității"[125] etc. Originea limbii române se discută într-o atmosferă de entuziasm general, în care vocea lui Asachi nu se deosebea prea mult de aceea a lui Heliade și mai cu seamă de a ardelenilor : *„astă frumoasă limbă* — se adresează Asachi tinerilor literați români la 1843 — *fiica Lațiului, căria nu i-au fost rămas altă zăstre decît harurile maicei"*[126]. Heliade afirmase, în articolul *Repede aruncătură de ochi asupra limbei și începuturile rumânilor*, reprodus de „Albina", același lucru, într-o manieră mai personală, folosind mijloace mai adecvate stilului publicistic : „Ce au fost dară părinții și strămoșii rumânului de l-a învățat să numească astfel lucrurile ? Dacii, slavii ? — Negreșit că nu. De la cine a învățat el să numească zilele săptămînii ? De la cine să sărbeze joile din luna semănăturilor după paști ? De la cine să caută felurimi de ghicituri și jocuri în seara către anul nou ? De la cine jocul călușarilor ? De la cine să numere ? De la cine să-și însemne numărul pe răboj astfel I, II, III, IIII,... X ș.c.l. ? Putea oare niște părinți alții și nu romani să-l învețe această limbă și aceste obiceiuri ? Limba lui pentru sine și pentru trebuințele lui cele mai de aproape este toată latină"[127].

În acțiunea de informare a cititorilor asupra originii limbii și poporului român, „Albina" se servește, pe lîngă materialele unor colaboratori, de articole apărute în alte publicații. Această cinste îi este acordată, după cum am văzut, mai întîi lui Ion Heliade Rădulescu, cu care mai tîrziu, prin Săulescu, gazeta lui Asachi va intra într-o polemică aprinsă, cu nedreptăți, în unele privințe, din ambele părți. Heliade, procedînd fără nici un fel de pedantism, cu argumente de bun simț și cu umor, deslușește pe înțelesul cititorilor gazetelor românești din epocă tainele originii noastre, folosindu-se de un argument lingvistic irefutabil, fondul de bază al vocabularului : „De unde urmează că rumânul este întreg roman și toate părțile trupului său și chiar sîngele îi sînt romane"[128]. Cuvintelor slave din lexicul limbii române, Heliade le opune structura gramaticală de origină latină : „Puținele vorbe slavonești nu schimbă nici natura rumânului, nici țesătura limbei lui, al căria mehanism este tot acela cu al surorilor ei italiana, franțeza și celelalte"[129]. Articolul lui Heliade se remarcă prin ponderea argumentelor și disimularea pasiunii polemice într-o vervă cuceritoare prin umor. Aceeași problemă este reluată, peste zece ani, într-un articol reprodus[130] în „Albina" din presa transilvăneană, în care schimbarea de ton față de articolul lui Heliade este evidentă : „Limba românilor, deși în veacuri întregi au fost amestecați cu sarmații, geții, hunii, dovedește totuș originea ei că se trage din cea mai veche limbă romană. Ea nu numai că samănă cu ace romană mult mai bine decît toate celelalte a ei surori : ispaniola, italiana, franțeza, dar pe lîngă aceasta cuprinde în sine tipul cel adevărat a limbei romane"[131]. Problema originii limbii române este soco-

[125] *I b i d.*

[126] *Cuvîntarea lui Asachi cu ocazia deschiderii cursurilor Academiei în 1843*, în „Albina românească", XV, nr. 83, din 21 oct. 1843, p. 329.

[127] Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*, Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, Editura științifică, București, 1973, pp. 69—70.

[128] Ion Heliade Rădulescu, *Repede aruncătură de ochi asupra limbii și începutul rumânilor*, articol reprodus după „Curierul romănesc", în „Albina românească", nr. 40, din 22 mai 1832, pp. 159—160.

[129] *I b i d.*

[130] *Românii*, în „Albina românească", XIII, nr. 91, din 15 noiembrie, 1842, p. 361 ; Urmează în numerele : 92, 93, 97. Vezi specificarea sursei în numărul 97, p. 387.

[131] *I b i d.*, p. 361.

tită în cercul „Albinei“, pe la începutul deceniului al cincilea, lămurită, o evidență necontestabilă: „Limba care o vorbim poartă în sine atîte mărturii a genealogiei latine, încît de prisos este să se mai disbată astă cvestie“ [132]. Dezbaterile filologice trebuiau concentrate asupra altor obiective, care, deși în atenția întregii intelectualități românești, de multă vreme, în presă de la nașterea ei, își găsesc mai greu o rezolvare care să fie acceptată de toată lumea.

Meritul de a fi discutat cel dintîi în presa noastră, pe larg și cu argumente filologice, chiar dacă unele dintre ele ni se par astăzi naive, problema îmbogățirii și cultivării limbii naționale îi revine tot lui I. Heliade Rădulescu. Primele observații în acest sens sînt cuprinse în partea a doua, *Pentru limba rumânească* [133], continuarea articolului *Repede aruncătură de ochi asupra limbei și începutului rumânilor,* din care cităm cîteva argumente ce ne dovedesc că în mintea cuprinzătoare a lui I. Heliade Rădulescu se ivise ideea stilurilor limbii, care avea să fie formulată cu atîția ani mai tîrziu: „Limba este mijlocul prin care ne arătăm cunoștințele și cugetările noastre, și prin urmare cu cît unui om i se întind și i se înmulțesc cunoștințele cu atîta i se înmulțesc și zicerile prin care își numește ideile sale. [...]. Noi pînă astăzi atîtea ziceri sau numiri avem în limba noastră după cîte meșteșuguri sau științe ne era cunoscute, și cu cît se vor înmulți cunoștințele noastre cu atîta și limba se va îmbogăți“ [134]. În cîteva cuvinte simple, de bun simț am spune, I. Heliade Rădulescu, preocupat de găsirea unor norme potrivite, general valabile, de îm-

[132] *Literile și slovele*, în „Albina românească“, XVI, nr. 96, din 3 decembrie 1844, p. 393.
[133] „Curierul românesc“, IV, 1832, pp. 341—343, 344—346.
[134] *Pentru limba românească, Ed. cit.*, p. 72.

bogățire a vocabularului limbii române, schițează cîteva tipuri fundamentale de mesaj: „Cînd povestește cineva o întîmplare obicinuită, cînd vorbește de lucrurile ce sînt adesea înaintea noastră sau de acelea ce a auzit vorbind, atunci cu limba obștii poate să-și arate aceea ce cugetă; cînd însă va voi să vorbească de oarecare știință sau meșteșug, numaidecît vorbele îi lipsesc și acelea pe care le întrebuințează nu sînt înțelese celorlalți, dacă ei nu vor avea cunoștință de acea materie pentru care se vorbește. Aceasta nu se întîmplă numai la noi, ci și la toate națiile. Alta este limba copiilor și alta este a oamenilor mari, alta este limba norodului și alta a celor învățați; nu că doară se deosebește la sunet, la glăsuire, sau că învățații numesc altfel lucrurile cele cunoscute de obște, ci numai că ei pot să vorbească de mai multe lucruri ce alții nu le cunosc și limba lor este mai bogată în ziceri“ [135]. Firește, idei asemănătoare pot fi întîlnite în *Retorica* și *Poetica* lui Aristotel sau în *Tratatul despre stil* al lui Demetrios. Am preferat, de aceea, să vorbim, în cazul lui Heliade, mai ales de argumente de bun simț. Este neîndoielnic, însă, că redactorul „Curierului“, abordînd astfel de probleme, deschide și din acest punct de vedere un drum nou în cultura română. Sînt foarte interesante pentru preocupările stilistice ale lui I. Heliade Rădulescu și finele despicării pe care le face între ***„limba științelor sau a duhului“*** și ***„limba inimii sau a simțimentului“*** [136], în prima scrisoare către C. Negruzzi [137]. Este locul să notăm aici că astfel de considerații, în care experiența de traducător a autorului este hotărîtoare, deschid o privire comparativă asupra limbii ro-

[135] *Ed. cit.*, p. 73.
[136] *Ibid.*, p. 87.
[137] „Muzeul Național“, I, pp. 143—144, 145—148, supl. nr. 37, p. 1.

mâne, privită din punctul de vedere al expresivității, în raport cu vechi limbi de cultură, cum este cea franceză de exemplu. La fel de important, în special pentru ceea ce ne preocupă pe noi în acest studiu, este și faptul că redactorul „Curierului" vorbește, încercînd să-i fixeze chiar și unele note specifice, de ceea ce s-ar putea numi stilul publicistic : „dar în vreme ce mă ocupam, după a mea destoinicie, de limba duhului și a inimii, n-am uitat și o mică parte din *limba politicii* (subl. n.) cu care s-au unit și alte mai multe cugete ale mele, începînd cu „Curierul rumânesc", și din care sînt și cele următoare" [138].

Primele noastre periodice se dovedesc mereu preocupate de realizarea unei limbi literare unitare. Această necesitate este dedusă tot din nevoia afirmării naționale [139], scop care trebuia să subordoneze toate eforturile de cultivare a limbii. În acest punct vederile unor cărturari din cercul lui Asachi, în frunte cu Săulescu, nu se deosebeau prea mult de ale ardelenilor sau intelectualilor din Țara Românească. Este vorba de orientarea generală și nu de soluțiile concrete, care nu erau întotdeauna aceleași. Pentru Săulescu „a se îngriji un popor de cultura limbei sale, este a se îngriji de existenția sa națională" [140]. „Albina românească" va

[138] *Scrisoarea citată, ed. cit.*, p. 90.

[139] *„Căci pînă cînd se va auzi limba lor în biserici și în cancelarii totdauna va sta și ființa lor politică, cît se va pierde limba, a pierit și românul"* (I. Heliade Rădulescu, *Scrisoare către P. Poenaru*, în „Curierul românesc", X, 1839, nr. 70, 71, pp. 279—282, 283—286 și în supl. nr. 71, pp. 1—3, „Curierul de ambe sexe", II, p. 293). *Ed. cit.*, p. 168.

[140] *Observații gramaticești asupra limbei românești*, în „Suplement" la nr. 51 al „Albinei românești", din 29 iunie 1839, p. 209.

căuta, în cercetarea bazei de unificare a limbii literare, să se supună acestui principiu conducător care pune deasupra „drepturilor sfinte a naționalității și a limbei noastre române" [141]. Neunitară, limba literară nu-și putea atinge scopurile care decurgeau din calitatea ei de factor esențial în procesul de emancipare națională. Avea „Albina românească" un punct de vedere propriu într-o problemă crucială pentru cultura românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cum este, fără îndoială, aceea a unității limbii literare ? În „Albina", uneori prin reproduceri, alteori prin trimiteri directe la „Curierul" lui Heliade, se afirmă un punct de vedere comun asupra bazei limbii române literare : „din toate dialectele românești a să forma o limbă generală literală pentru toată românimea". Același consens există și în privința modelului care trebuia urmat în vederea realizării acestei „limbi generale", care nu se putea funda decît pe limba vechilor cărți religioase [142]. În această orientare un merit de seamă îi revine lui I. Heliade Rădulescu, ale cărui articole și idei filologice își găsesc nu o dată loc în gazeta de la Iași. „Limba noastră teologhicească este formată pretutindenea în acelaș tipar. Dacă această limbă sfințită și primită de toți va fi de model primită fieștecăruia român, negreșit că nimenea nu să va putea rătăci nici după dialectul țării sale de naștere, nici după limbele străine ce au învățat, și prin urmare am

[141] *O mulțemire națională*, în „Albina românească", XIX, nr. 50, din 26 iun. 1847, p. 201. Apropierea de ideile lui Heliade din *Scrisoare către P. Poenaru* din 1839 este evidentă : „Cu cît ne vom păstra limba și în materia și în tipii ei, după curățenia firii ei, cu atîta ne păstrăm, după cum am zis, naționalitatea". „Curierul de ambe sexe", II, p. 246. *Cf ed. cit.*, p. 171.

[142] Heliade îi atrage atenția lui Negruzzi în prima scrisoare : „limba bisericească este tot aceea și la rumâni și la moldoveni și la transilvăneni". *Ed. cit.*, p. 95.

avea deobște o aceeași limbă literară"[143]. Această supunere față de modelul cărților bisericești va înceta cînd este vorba de limbajul științific sau de alte varietăți stilistice care presupun o neîncetată îmbogățire a vocabularului, cu condiția, asupra căreia Heliade atrăsese atenția și altădată, cu aceeași insistență[144], de a nu produce abateri de la sistemul moștenit al limbii române: „Ci fieștecare îndeletnicindu-se în cutare știință sau meșteșug și făcîndu-și limba științei și meșteșugului său, îmbogățind limba cu termenii cei noi sau împrumutați de unde se cuvine sau împreună croiți după geniul limbei, să nu se abată din idioma ei și din formele ei sau tipurile cele nestrămutate"[145]. Ideea aceasta va fi reluată mai tîrziu și subliniată, cu tot mai multă convingere, de „Albina românească", într-un

[143] *Literatura*, darea de seamă asupra sărbătoririi Colegiului național, reprodusă după „Curierul românesc, din 7 dec. 1833, în „Suplement" la nr. 9 al „Albinei românești", din ian. 1834. Ion Heliade Rădulescu își va recapitula meritele, reale, în fundamentarea unei limbi literare unitare în scrisoarea către C. Negruzzi, publicată în „Muzeul Național", I, 1836, pp. 143—144, 145—148, supl. nr. 37, p. 1. Și cu acest prilej, cărturarul muntean declară că nu se abate, în fixarea normelor limbii literare, „din drumul literaturei cei sfinte sau bisericești". G. Ivănescu remarcă, în *Problemele capitale ale vechii române literare*, importanța pe care redactorul „Curierului" o acordă limbii cărților religioase bisericești; „După informațiile mele, expresia apare deja la Eliade-Rădulescu, care de la 1836 încoace, în scrisorile sale către Negruzzi, recomandă acestuia să citească cărțile bisericești, pentru a-și modela după ele limba sa" (p. 18).

[144] Vezi *Pentru limba rumânească*, în „Curierul românesc", IV, 1832, pp. 341—342, 244—346: „Limba noastră și-a luat forma sa și drumul său atît în glăsuirea zicerilor cît și în mehanismul ei încă de la strămoșii noștri și orice împrumutare se va face este lege obștească la toate națiile ca zicerea streină să se conformeze după însușirea limbei" *(Ed. cit.*, p. 75).

[145] ***Literatura, loc. cit.***

spirit tot mai dezvoltat de opoziție față de amenințarea unor influențe străine în limbă: „Fondosul limbei noastre, ce pe aiure să caută, să află în sfînta scriptură, ce este de toți românii înțăleasă, aceasta să se păstreze curată și întreagă ca singura legătură ce unește încă pe românii dispărțiți în staturi deosăbite, și cătră aceasta adaogă-să îmbunătățirile cerute după un metod simplu și care s-ar cuveni a să legiui de un giudeț Amfiction ce să poate închega din gramaticii români a Transilvanii, a Țării Românești și a Moldovei"[146].

Limba gazetelor era, în concepția lui Heliade ca și a lui Asachi, un factor important de unificare a limbii literare și, prin aceasta, pentru că oferea varianta cea mai accesibilă marelui public, un factor de cimentare a conștiinței naționale: „Așadar trebuie să se facă și pentru dînsele o școală prin care să se apropie duhurile. Altă școală n-am văzut mai înlesnitoare decît o gazetă și un teatru"[147]. Pledoaria pentru unitatea limbii literare române este reluată de I. Heliade Rădulescu în „Curierul românesc" pe larg și cu exemple convingătoare. Este demnă de remarcat, și de această dată, încercarea lui Heliade de a depăși, cu mulți ani înainte de 1859, orice orgoliu provincial, aducînd, în considerațiile lui asupra limbii literare, un lăudabil spirit de nepărtinire și colaborare. Într-un stil de cordialitate amuzată, specific articolelor gazetărești semnate de Heliade, care va lăsa urme în limba presei românești, sau cultivînd, după împrejurări, o polemică aprinsă, redactorul „Curierului" va formula observații extrem de judicioase cu privire la găsirea unei baze comune, cu elemente din toate provinciile, pentru „o limbă generală ru-

[146] „Albina românească", X, nr. 12 din 9 februarie 1839, p. 45.

[147] Prima scrisoare către Negruzzi, *ed. cit.*, p. 91.

mânească", ideal pentru realizarea căruia nu și-a cruțat nici un efort: „Aici nu este vorba a ne scula fiecare apărîndu-ne idioma să ne ocărîm unul pre altul cu felurimi de epitete, că nu vorbește bine, sprijinind că numai ce este al nostru în parte este bun și frumos" [148]. Nu ne interesează aici exemplele pe care se sprijină Heliade, cele mai multe bine alese și convingătoare [149], cît reliefarea principiilor care stau la baza sistemului său de unificare a limbii literare. Eliminarea varietății de forme, pe care Heliade o observa în limba publicațiilor românești din secolul al XIX-lea, se va face după modelul cărților bisericești, *„ce sînt priimite de toți rumânii"* [150]. Acest model va trebui să suporte în permanență controlul sever al uzului. De aici rezultă obligația pentru vorbitorii limbii române, și în primul rînd pentru intelectualii care scriu și folosesc aceste gazete, de a observa *„cum pronunță cea mai mare parte de rumâni"* [151], pentru a se putea fixa, în felul acesta, cea mai potrivită normă. Heliade atrage atenția și cu acest prilej, preocupat mereu de specificul pe care îl impun în comunicare diferitele tipuri de mesaj, că *„poezia însă poate să-și aibă slobozeniile sale"*... [152]. Într-o altă scrisoare către C. Negruzzi, publicată tot în „Curierul românesc" și reluată în „Curier de ambe sexe", Heliade va cere o aplicare riguroasă a unor norme ortogra-

[148] *Scrisoare la D. Caminarul C. Negruți*, în „Curierul românesc", IX, 1838, nr. 49, p. 1, 4; „Curierul de ambe sexe", I, 1836, pp. 369—374; *ed. cit.*, pp. 103—104.

[149] Cităm o singură regulă ortografică formulată de Heliade în această scrisoare către C. Negruzzi: „VIII. Noi zicem: *pă;* dumneavoastră și ceilalți rumâni: *pe* și *pre.* Noi zicem *dă, dăs;* ceilalți rumâni *de, des,* și dumneavoastră, *di, dis* și italieniții; în vreme ce după a mea părere este mai clasic *de* și *des". Ed. cit.*, p. 105.

[150] *Ed. cit.*, p. 106.

[151] *Ibid.*

[152] *Ibid.*

fice pe care le desprinde din observarea morfologiei limbii române: „Așa ortografia noastră trebuie făcută după cum o cere declinația și conjugarea zicerilor" [153]. Dacă unele din aceste reguli nu s-au impus, este de remarcat că altele, destul de numeroase, au rămas pînă astăzi în ortografia limbii române. Scopul urmărit în fixarea acestor norme rămîne întotdeauna același, fapt semnificativ, și este mărturisit cu o evidentă gaijă de Heliade: „a se pune oarecare regule de obște spre a ajunge la o unime". Incursiunile pe care le face în istoria limbii române și a dialectelor ei, în această scrisoare ca și în altele, servesc întotdeauna acestei demonstrații: „Încă de mai mult s-a tot sunat între rumâni că limba moldovenească, transilvană, bănățană, olteană, sînt dialecte; și mi se pare greșită această părere. Eu nu văz între acești rumâni decît o limbă, un singur dialect, un shimatism". (A doua scrisoare către G. Bariț, *ed. cit.*, p. 162.) Adevăratele dialecte ale limbii române, observă cu justețe Heliade, trebuie căutate în afara teritoriului locuit de români în nordul Dunării, făcînd greșeala însă de a include între acestea și Elveția romandă [154]. Argumentarea filologică este subordonată și satisface un scop științific, dar și unul politic, vizînd direct emanciparea și unitatea națională [155]. Nu trebuie să scăpăm

[153] *D-lui Căminarului C. Negruzzi*, în „Curierul românesc", X, 1939, pp. 131—136, 137—140, 141—143, „Curier de ambe sexe", II, p. 35. *Ed. cit.*, p. 110.

[154] „Curier de ambe sexe", II, 1838—1840, p. 37.

[155] Vezi în acest sens și *Scrisorile* lui Heliade către G. Bariț, în „Curierul românesc", IX, 1838, pp. 1—4, supl. nr. 27, pp. 1—2; „Curier de ambe sexe", I, 1836—1838, pp. 297—312; „Curierul românesc", IX, 1838, nr. 40, pp. 1—4, supl. nr. 40, p. 1; „Curier de ambe sexe", I, 1836—1838, pp. 343—350 și *Scrisoarea către P. Poenaru*, în „Curierul românesc", X, 1839, nr. 70, 71, pp. 279—282, 283—286, supl. nr. 71, pp. 1—3; „Curier de ambe sexe", II, 1838—1840, pp. 239—253. *Ed. cit.*, pp. 139—179.

din vedere că aceste discuţii filologice şi chiar istorice, care îi pasionau atît de mult pe intelectualii români din primele decenii ale secolului trecut, îşi aflau locul în paginile unor publicaţii, ziare mai ales, de largă informare. Aceste dezbateri se adaptau şi stilistic, după cum vom vedea, nevoilor unei gazete, şi nu pot fi încadrate tipului de comunicare pe care ne-am obişnuit s-o numim ştiinţifică. Oricum am privi lucrurile, I. Heliade Rădulescu trebuie socotit, pentru această agitată epocă, în care se înscrie primul deceniu din existenţa „Curierului" şi a „Albinei" ,ca cea mai puternică voce care reclama unitatea tuturor intelectualilor români în rezolvarea problemelor limbii literare : „Românul, care nu e numai muntean nici moldovean, ci e *român* în toată puterea însemnării vorbei, şi cunoaşte ce e stricat şi ce e bun, va alege bunul de la sine şi de la fraţii săi şi va lepăda stricatul şi de la sine şi de la fraţii săi şi va face o limbă, o gramatică, un dixionar *românesc* în adevărata însemnare a vorbei, curate de orice egoism şi neghiobie şi primite de toţi românii"[156]. Apelurile acestea ale lui Heliade au găsit, mult timp, ecourile cele mai favorabile şi în Moldova, în cercul „Albinei", şi în Transilvania, în cercul intelectualilor grupaţi în jurul foilor lui G. Bariţ. „Albina românească" nu va întîrzia însă, într-o treptată accentuare a notelor de diferenţiere, să vină cu puncte de vedere formulate, după cum vom vedea, în spirit conservator.

Aceste note, care separă cu vremea pe filologii din Moldova de cei din Muntenia, în problema unificării limbii literare, sînt puse cel mai bine în relief de polemica ce nu va întîrzia a se isca între „Albina românească" şi „Curierul românesc". Într-un lung articol al lui Gh. Săulescu, *Observaţii gramaticeşti asupra limbei româneşti*[157], filologul „Albinei" se crede îndreptăţit să condamne unele tendinţe reformatoare ale lui Heliade, şi, în general, ale literaţilor de la Bucureşti, acuzaţi în bloc de tentativa de a impune ca limbă literară comună „*provinţialismul*" lor şi de a se face, în baza unei „*ighemonii literare între români*", care nu poate fi admisă, „*toscanezii sau castilienii Daciei*"[158]. Intervenţia lui Săulescu îi vizează şi pe scriitorii moldoveni, între care, fireşte, pe Negruzzi în primul rînd, pentru încercarea de a-l „momiţi" în problemele limbii pe Heliade. În aceste „observaţii" sînt respinse rînd pe rînd, uneori cu dreptate, alteori fără, „*formele caracteristice ale limbii canoniste*" de cercul lui Heliade. Violenţa acestor acuzaţii contrazice apelul la unire din finalul articolului. Trebuie să constatăm că, în ciuda atîtor vorbe grele de incriminare, pînă acolo încît se vorbeşte de „*produceri ale unei imaginaţii exaltate şi fruptul lor efimer*", între ideile lui Săulescu din aceste *Observaţii* şi cele exprimate de Heliade în „Curierul" sînt şi multe puncte comune. Să se compare finalul articolului scris de Săulescu[159] cu ceea ce afirma Heliade în acelaşi an în „Curierul românesc", pronunţîndu-se cu hotărîre asupra necesităţii de „*a alege din deosebitele noroade rumâneşti ce este bun, frumos, sonor, regulat, norocit*", pentru a realiza o limbă literară „*corectă şi perfectă, adăogînd ce îi lipseşte*

---

156 „Curier de ambe sexe", II, 1838—1840, p. 251. Cf. Ion Popescu-Sireteanu, *Heliade şi problemele limbii române*, în Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*, ediţie, studiu introductiv, note şi bibliografie, de acelaşi autor, Editura ştiinţifică, 1973, p. 21.

157 „Supliment" la nr. 51 al „Albinei româneşti", din 29 iunie 1839.

158 *Ibid.*, p. 209.

159 „Supliment" la nr. 55 al „Albinei româneşti", din 13 iulie 1839, p. 230.

din dicționarul latinei" [160]. În discuțiile teoretice asupra bazei limbii române literare mereu apar astfel de puncte de vedere comune, exprimate chiar și în paginile răscolite de pasiuni polemice, neînțelegerea trădînd, pînă la urmă, și dintr-o parte și din alta, un anume orgoliu provincial rănit.

Accentuarea conservatorismului „Albinei", vizibilă încă de pe acum, delimitează mai exact pozițiile celor două publicații în problemele fundamentale ale limbii literare. Reînnoirea afirmației după care nu poate fi acceptată ideea unui „provințialism" muntean ca „idiomă comună" se sprijină tot mai mult pe o orientare latinistă și puristă. În locul „parțialității" și „împătimirii" polemice, Săulescu recomandă „adevărul și temeinicia, scoase atît din teoria tratațiilor filologhice, ce fac acuma de o giumătate de veac mai mulți bărbați literați din osebitele provinții ale Dacoromaniei rezemîndu-se pe criteria latinei, muma limbei noastre, cît și din scriptele mai vîrtos bisericești, ce se află tipărite în limba românească mai mult de doă veacuri, încredințați fiind că numai asemenea făptuiri vor pute aduce și folos nației și cinste patrioților" [161]. În răspunsul lui Săulescu la criticile aduse de Heliade *Observațiilor gramaticești* sînt reluate aceleași argumente, scoase din scrierile filologice ale învă-

---

[160] Scrisoarea adresată lui C. Negruzzi, în „Curierul românesc", X, 1839, pp. 131—136, 137—140, 141—143, reprodusă în „Curier de ambe sexe", II, 33—38, 52—64. Pentru frazele citate, vezi pp. 62, col. II și 63, col. I „Curier de ambe sexe". Astfel de idei sînt mereu reluate în discuțiile filologice din „Curierul românesc", atît în 1839 cît și mai tîrziu.

[161] Din scrisoarea în care Săulescu îi răspunde lui Negruzzi la întîmpinarea polemică a prozatorului, din nr. 59, în „Albina românească", X, nr. 64, din 13 aug. 1839, p. 264.

țatilor ardeleni : „Teoria filologică rezemată ca pe o bază pe latină, muma limbei noastre, atît în privirea derivației cuvintelor, prin care avem a ne lupta cu barbarismele, cum și în privirea statornicirei formelor seau a tipilor gramaticei detrași fără îndoială ca și cuvintele tot de la limba strămoșilor prin care avem a ne lupta cu solicismele" [162]. Acest crez purist își va găsi concretizarea, în practică, în reînvierea unor forme arhaice „mai aproape de origine", repunerea unor cuvinte din graiuri în circulație literară și alcătuirea unor derivate și compuneri ridicole *(multuratic, limbale, gîtale* etc.). Cu un astfel de material de limbă în practică, întregul eșafodaj teoretic, destul de logic elaborat de Săulescu, se dovedește o pradă ușoară oricărui atac.

Un mare caz se face, în această polemică dintre Săulescu și Heliade, de modificarea scrierilor moldovenilor publicați în „Curierul românesc". Atitudinea lui Negruzzi, în această privință, este însă foarte hotărîtă, declarînd că l-a urmat din convingere pe Heliade [163], nu numai în ceea ce a scris în „Curierul", ci și în foiletonul „Albinei" : „Cuvîntul pentru ce am urmat regulelor literaților munteni este că ele mi s-au părut potrivite pe tipul limbei, mai înțălese și mai românești decît ale aces-

---

[162] Albina românească", X, nr. 72, din 10 septembrie, 1839, p. 296.

[163] Ecourile pe care le trezeau recomandările lui Heliade cu privire la normele limbii române literare sînt, în general, cunoscute : „În secolul al XIX-lea, moldovenii și ardelenii urmăresc, cu mare atenție, activitatea pe care o desfășoară munteanul Eliade". (G. Istrate, *Limba română literară*, Editura „Minerva", București, 1970, p. 13). Ceea ce trebuie de subliniat încă este amploarea lor și faptul că erau urmate de aproape ca un program de lucru comun într-un domeniu care cunoscuse atîtea controverse și, ca rezultat direct, soluții atît de diferite.

tui domn literator“ [164] *(Săulescu — n.n.)*. În numele celorlalți scriitori moldoveni ale căror manuscrise n-au fost respectate de Heliade, vorbește Săulescu pe un ton violent polemic în *Răspuns la recensiile D. Eliade făcute asupra subscrisului în numerele Curierului 149, 150, 151* [165]. În fața acestor disensiuni, care amenințau să se transforme într-o dezbinare primejdioasă, apare foarte concludentă atitudinea cumpănită a redacției „Albinei“, afirmată, printre altele, în nota care însoțește scrisoarea de răspuns a lui Negruzzi la observațiile lui Săulescu : „Scoposul literaților români de dincoace și de dincolo de munți nu poate fi altul, decît unul, adecă de a nemeri formele și stilul cel adevărat al limbei“ [166]. Toată grija, se observă în aceeași notă a redacției, trebuie concentrată asupra unui singur scop : aflarea celor mai potrivite soluții pentru realizarea unei limbi literare unice, cu concursul celor mai potrivite elemente din toate subdialectele vorbite în nordul Dunării, pe ambele părți ale munților : „Drept aceea pentru nemerirea scoposului obștesc, adecă a lămurirei limbei românești de folos va fi a să pildui din cele trecute și cu inimă curată a împreună-lucra către statornicirea unei singure idiome, ca nu cumva în alt feliu românii să capete doă feliuri de limbi literare, una bisericească pe care cu toții o înțăleg, și trii limbi politice spre a cărora înțăles românul să aibe nevoe a să agiuta cu un lexicon sau cu un dragoman !“ [167]. Din frica de a nu sfărîma unitatea limbii literare pe care o do-

[164] „Albina românească“, X, nr. 59, din 27 iulie 1839, p. 244.
[165] „Supliment extraordinar“ la nr. 91 al „Albinei românești“, din 16 noiembrie 1839.
[166] „Albina românească“, X, nr. 59, din 27 iulie 1839, p. 243.
[167] *Ibid.*, pp. 243—244.

rea atîta de mult, „Albina“ se va orienta, din acest punct, tot mai mult spre trecut. Programul lingvistic al „Albinei“ este reformulat din nou, cu această subliniere tranșantă a valorii elementelor vechi moștenite, păstrate în texte sau în graiurile populare, într-un articol deosebit de important, *Jurnalismul în România*, scris la aproape douăzeci de ani de la apariția publicației lui Asachi. „Albina“ se va declara din nou partizana unei poziții moderate în problemele limbii literare : „În astă privire foile se împart la noi în sisteme de conservativi, de radicali și de cumpenitori sau de *juste milieu*. Noi părtinim acestei din urmă sisteme, care țintește a îmbina driturile cele vechi a limbei cu nevoea de față [168]. În același timp — și aceasta dovedește cît erau de răspîndite ideile reformatoare în spiritul purismului raționalist — se recomandă *„cultura limbei pe bazis rațional“*, așa cum s-a întîmplat cu limba greacă : „la ist prilej se cuvine observa că de este cu drept a păstra limba ca semnul naționalității, apoi de datorie avem a o cultivi, prin reînvierea cuvintelor părăginite, și aflătoare în manuscripte și cărți vechi bisericești, precum și prin întrebuințarea acelora ce sînt viețuitoare astăzi în gura poporului, a cureți limba prin îndepărtarea cuvintelor străine și adoptarea acelor ce avem ca sinonime de uric a mumei limbe, căci, deși cer unii a rămânea aceste cuvinte ca unile ce prin veacuri ar fi căpătat cetățenia română, noi răspundem că abuzuri, deși vechi, rămân tot abuzuri, și că mai lesne ne va fi a curăți amu limba păn a nu se informa o literatură națională, avînd întru aceasta drept pildă pe grecii de astăzi“ [169]. Trebuie să re—

[168] „Albina românească“, XIX, nr. 3, din 1 ian. 1847, p. 11.
[169] *Ibid.*

cunoaştem însă că recomandările teoretice expuse în continuare nu au încă nimic excesiv şi sînt o rezumare a unor principii pentru care, după cum s-a văzut, „Albina" a luptat cu cea mai mare consecvenţă şi fermitate : „Drept aceea prin asemine lucrare, dorind a spori cultura limbei pe bazis raţional, noi credem că mijlocul cumpenit ce am ales ar fi cel mai nemerit, adecă : a avea drept temei şi model cărţile bisericeşti cele vechi, asemene manuscriptele şi documentele vechi, cuvintele cele preţioase şi numeroasă ce se păstrează în gura popoarelor a deosebitelor provinţii române, compunerile de cuvinte trebuitoare ce se pot face chiar din cuvintele noastre şi întrebuinţarea cuvintelor tehnice dupre pilda tuturor naţiilor civilizate. Noi sîntem încredinţaţi că toată altă sistemă de neologism unversal, de latinism, italienism sau galicism va disbina literatura şi sistema şi nu va produce rezultatul dorit. Deci, pe temeiul dritului vechimei, redacţia, ca o veterană de asemene foi periodice, cutează a da scriitorilor români acest sfat de interesul comun" [170]. Încă o dată redacţia „Albinei" se arată plină de grijă pentru realizarea şi păstrarea unităţii limbii române literare. Propunerile reformatoare ale „Albinei" pleacă de la o bază veche şi populară, apărată cu excese care vor conduce inevitabil la un conservatorism arhaizant. Astfel de excese, care au compromis atîtea iniţiative lăudabile, sprijinite pe principii juste de unificare a limbii literare, formulate cu cea mai mare stăruinţă, sînt vizibile şi în literatura lui Asachi. Asupra cuvintelor tehnice, care ar trebui folosite *„dupre pilda tuturor naţiilor civilizate"*, se va reveni într-un articol consacrat neologismelor, din care rezultă clar că, cel puţin teoretic, „Albina" nu este partizana unui imobilism intransigent în problemele

[170] *Ibid.*, pp. 11—12.

limbii, aşa cum se crede în general : „Nici una din ştiinţe şi mesterii n-au agiuns încă la deplinătate. Toată sfera cunoştinţei omeneşti ţinteşte din zi în zi a se perfecţiona şi limba, ca organul ei, urmează acestei disvoltări repede" [171]. Recomandarea de „cumpenire" şi „sistemă", avînd la bază un „prinţip raţional" cu trei obiective : 1) reînvierea fondului vechi latin păstrat în gura poporului, 2) reactualizarea cuvintelor din manuscrise şi cărţi vechi, 3) împrumuturi directe din elină şi latină, se loveşte de excesele rezultate din prea mare încredere arătată faţă de posibilităţile de *„urzire a cuvintelor nouă numai din limba română"*. Aşa s-au ivit exemple ca acestea, de un ridicol cu o mare putere de discreditare : *apăduc, feritun, caldo-măsur, trilunie* etc. [172]. Astfel de creaţii lexicale erau departe de a fi *„căpătat împămîntenire naţională"*, cum se înşelau redactorii „Albinei", furaţi de un entuziasm explicabil şi scuzabil în acelaşi timp, pentru că însoţeşte orice acţiune de pionierat. În ciuda unor astfel de exagerări, de care nu s-au putut feri cele mai multe publicaţii periodice ale epocii, „Albina", după cum rezultă din întreaga activitate filologică desfăşurată în coloanele ei şi, practic, din limba în care a fost scrisă, a constituit un factor de unificare a limbii noastre literare care merită să fie luat în consideraţie. Evoluţia ulterioară a limbii române literare a alungat definitiv unele curiozităţi lingvistice rezultate din concepţia oarecum conservatoare a redactorului ei, în special către sfîrşitul carierei sale, reţinînd ceea ce era realmente valoros dintr-o activitate mult mai îndelungată.

Faţă de alte publicaţii periodice cu acelaşi profil, „Curierul" şi „Albina" îşi fac un merit mare

[171] *Neologie*, în „Albina românească", XX, nr. 15, din 19 februarie 1848, p. 59.
[172] *Ibid.*, p. 60.

şi din preocuparea de a răspîndi cunoştinţe ştiinţifice elementare în cele mai diverse domenii. Alături de ştirile politice din străinătate, de cele administrative din interior, de producţiile literare, istorice, morale, filologice, gazetele lui Heliade şi Asachi vor publica informaţii asupra invenţiilor tehnice mai de seamă. Această popularizare a progreselor în ştiinţă şi tehnică se face cu mijloace specifice presei, în informările cvasireporterieeşti asupra unor probleme de geografie economică, geografie fizică, demografie şi statistică, la care se adaugă descoperirile şi călătoriile [173]. În toate domeniile rămîne vizibilă întotdeauna grija de a împăca curiozitatea cititorilor cu nevoia de a-i instrui, fie că este vorba numai de un fenomen care zguduia pentru moment opinia publică (eclipse, cutremure, inundaţii etc.), fie că este vorba de fenomene sau descoperiri care depăşeau, prin caracterul lor excepţional, evenimentul la ordinea zilei sau rubricile de curiozităţi ştiinţifice. Toate aceste articole devin mijloace excelente de difuzare a terminologiei ştiinţifice şi tehnice în domenii din cele mai variate. Primele noastre gazete, care nu s-au sfiit niciodată să se substituie şcolii, după cum declară atît Heliade cît şi

---

[173] Această situaţie va fi descrisă în felul următor de Ion Heliade Rădulescu în prima scrisoare către C. Negruzzi: „Aşa, Domnul meu, am început *Curierul rumânesc;* dar unde cititorii? Învăţaţii veacului nostru nu şi-au făcut creşterea în limba naţională; aceia citea gazetele streine, mai bogate, mai slobode şi cu ştiri mai proaspete. Neînvăţaţii au început să cîrtească, că nu înţeleg ce este Marsilia, Amsterdam, Hanovra şcl. (ţiu scrisorile încă). Nici o idee de istorie, nici o idee de geografie, nici o idee de deosebitele feluri de guvernări, nici o idee de ştiinţe şi arte, şi redactorul despre astea trebuia să vorbească. Aşa, am hotărît o parte a *Curierului* pentru o prescurtare de geografie, în care să arăt capitalele pămîntului, religiile, guvernele şi lăcuitorii" (I. Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice, ed. cit.*, pp. 91—92).

Asachi, au reuşit să înlesnească accesul cititorilor la cartea ştiinţifică.

Dacă privim întreaga activitate a „Curierului" şi a „Albinei româneşti", atît de întinsă şi de diversă, nu putem să nu reţinem, cu recunoştinţa pe care o datorăm oricărei munci de pionierat, pasul mare pe care îl înscriu, alături de „Gazeta Transilvaniei", în cultura românească, oricîte naivităţi am descoperi astăzi în coloanele lor şi oricît de mic ne-ar apărea tirajul în care se tipăreau. Ştirile asupra evenimentelor curente, îndrumarea ştiinţifică, foiletonul artistic (cronică dramatică, muzicală etc.), traducerile din literatura universală, literatura originală pătrund, prin mijlocirea acestor publicaţii, în cercuri de cititori care, dintr-un motiv sau altul, nu ajungeau, de regulă generală, la sursele directe: ziarele, revistele şi cărţile ce formau pînă atunci numai lectura acelora care beneficiaseră de o instrucţie temeinică în şcolile din ţară şi din străinătate. Aceste foi devin, sub conducerea lui Heliade, Asachi şi Bariţ, adevărata şcoală a acelora care aveau, în epoca respectvă, mai multă nevoie de o instrucţie corespunzătoare. Ele nu puteau sări peste o treaptă obligatorie, care le-a constrîns să devină ceea ce au fost, un factor esenţial destinat să pregătească, sub aspecte multiple, cititorii pentru publicaţiile mai pretenţioase care le-au urmat. Prin toată activitatea lor, răspunzînd marilor imperative ale timpului, au contribuit la consolidarea conştiinţei şi unităţii naţionale, militînd teoretic şi practic, cu excesele ştiute şi scuzabile, la realizarea unei limbi literare unitare.

Dezvoltarea burgheziei româneşti, înlesnită de avantajele economice create de pacea de la Adrianopol, organizarea politică şi administrativă nouă ajută la consolidarea presei şi activităţii editoriale

în cadrul general al dezvoltării noastre culturale. Ni se pare semnificativă, în acest sens, o însemnare asupra dezvoltării țărilor noastre, în primele patru decenii ale secolului trecut, pe care o desprindem din cotidianul *România*, nr. 53, 1838 : „În acești patruzeci de ani din urmă, românii din Țara Românească, Moldova, Transilvania, Banat și Ungaria au scris mai mult decît în patru sute de ani trecuți ! Și de cînd s-au dat acestor două prințipaturi organizația cea nuouă și dezvoltire învățăturii obștești, în acești 4—5 ani din urmă s-au tipărit mai multe cărți decît în acei 40 ani" (p. 209). În acest progres al culturii, adus de prefacerile structurale prin care treceau țările noastre, presa își are locul ei. Rînd pe rînd, în prima jumătate a secolului apar, pe lîngă „Albina" și „Curierul", de care ne-am ocupat pe larg, în paginile anterioare, o serie de publicații periodice oficiale, semioficiale și neoficiale, cu un caracter foarte variat, administrativ, politic, comercial, literar etc.

În afara „Buletinului, gazetă administrativă" București, 1832, menționăm, pentru Țara Românească, publicațiile lui Heliade : „Gazeta Teatrului Național" (1835—1836), „Muzeul național, gazetă literară și industrială" (1836—1838), „Curier de ambe sexe, jurnal literar" (1836—1847), „Curiosul, gazetă de literatură, industrie, agricultură și noutăți" (1836—1837), redactor Cezar Bolliac, „România" lui F. Aaron și G. Hill (1838), primul cotidian românesc [174], „Vestitorul românesc (1843—1857), „gazetă semiofițială", redactor Zaharia Carcalechi și, în sfîrșit, gazetele anului 1848 ; „Pruncul român",

[174] Pentru contribuția acestei gazete la dezvoltarea stilului publicistic, vezi Gh. Bulgăr, *O contribuție la dezvoltarea stilului publicistic : „România", primul nostru cotidian* (1 ian.—31 dec. 1838), în „Limbă și literatură", IV, 1960, pp. 27—38.

„Poporul suveran", „Constituționalul" și „România". Ultimul periodic este rezultatul fuziunii „Constituționalului" cu „Propaganda" [175]. Printre animatorii gazetelor muntene din 1848 îi menționăm pe D. Bolintineanu, N. Bălcescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, Al. Zane, Gr. Alexandrescu, C. Viișoreanu, G.A. Baronzi ș.a.

În Moldova, pe lîngă „Buletin, foaie oficială" (1833—1859), apar, în aceeași perioadă, o serie de publicații dintre care cele mai importante și mai numeroase sînt scoase de cercul lui Asachi sau Kogălniceanu : „Alăuta românească" (1837), suplimentul literar al „Albinei", „Icoana lumei", foaie pentru îndeletnicirea moldo-românilor (1840), „Dacia literară" (1840), „Spicuitorul moldo-român", foaie științifică, literară și industrială (1841), „Propășirea, foaie științifică și literară (1844). În Moldova, spre deosebire de Muntenia, preocupările literare și pentru popularizarea științei și culturii sînt mai susținute în paginile acestor periodice. În schimb, presa politică, cea de care ne ocupăm în mod special în studiul de față, este mult mai slab reprezentată, mai ales în anul 1848, cînd ea cunoaște un moment de mare înflorire la București.

Deși încercările de a pune bazele unor publicații periodice românești sînt mai vechi peste munți decît în Principate, se înregistrează rezultate mai însemnate în această privință abia către sfîrșitul deceniului al 4-lea din secolul trecut. În 1837 apare la Brașov „Foaia Duminicei spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe". Cea mai importantă publicație care se tipărește peste munți, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, este, însă, „Ga-

[175] Vezi articolul *Apel la toți românii*, în „România", 1848, nr. 1, p. 1.

zeta de Transilvania"[176], scoasă de G. Bariţ[177], începînd din anul 1838, tot la Braşov. Mai greoaie ca limbă, în unele privinţe, „foaia politică" de la Braşov depăşeşte gazetele din Principate printr-o mai bună organizare. Redactorul ei îşi dă seama de importanţa aşa-numitelor „articole desluşitoare" (articole de fond) şi încearcă, în preajma anului revoluţionar 1848, să creeze, cu ajutorul gazetei, o opinie largă în favoarea ideilor înaintate ale vremii. Gazetele din Principate aveau, în această perioadă, pînă la 1848, un caracter mult mai oficial. Vom vedea, la locul potrivit, care sînt consecinţele stilistice impuse de această evoluţie deosebită a gazetelor noastre în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Trebuie să adăugăm că G. Bariţ mai scoate la Braşov, în 1838, pentru o viaţă tot atît de lungă ca şi „Gazeta de Transilvania", un periodic cu preocupări mai variate, ştiinţifice şi literare, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" (1838—1865), care apare în locul revistei „Foaie literară" (1838).

Nu pot fi rupte de aceeaşi etapă în evoluţia stilului publicistic periodicele care apar între anii 1850 şi 1860. Diferenţierea stilului publicistic, în cadrul general al limbii române literare, se adînceşte după 1840 şi este terminată, în liniile ei mari, în 1860. Publicaţii periodice ca : „România viitoare", scoasă de Bălcescu la Paris (1850), „Gazeta de Moldavia" (1850), continuatoarea „Albinei" lui Asachi, „Zimbrul" (1850), cu titlul modificat, în 1858, „Zimbrul şi vulturul", ziar unionist, „Steaua Dunării" (1855), una din publicaţiile importante ale

[176] De la 1 decembrie 1849, ziarul lui G. Bariţ apare cu titlul modificat, „Gazeta Transilvaniei".

[177] Pentru activitatea filologică a marelui ziarist transilvănean, vezi G. Istrate, *Preocupări de limbă în activitatea lui G. Bariţiu*, în *Limba română literară*, Ed. „Minerva", 1970, pp. 122—129.

lui M. Kogălniceanu, „Buciumul" lui C. Bolliac (1857), apărut la Paris, „Românul" lui C.A. Rosetti (1857), „Telegraful român" (1853), scos de Florian Aaron la Sibiu, aduc o contribuţie foarte importantă în procesul de fixare a însuşirilor stilistice specifice presei. Diferenţierea stilului publicistic de celelalte stiluri ale limbii literare fiind, în această perioadă, aproape de încheiere, nu mai este necesar să menţionăm, cum am procedat pentru perioada anterioară, şi publicaţiile cu caracter ştiinţific sau literar. Gazetele politice şi de informaţie largă se deosebesc, dealtfel, ca profil, tot mai mult de celelalte. Dacă în primul an de apariţie „Steaua Dunării" poartă subtitlul „jurnal politic, literar şi comercial", acesta devine îndată necorespunzător şi, din 1856, este abandonat. Această specializare mai strictă a publicaţiilor periodice româneşti de pe la mijlocul secolului trecut are ca rezultat o adîncire mai rapidă a unor trăsături distincte în cadrul stilurilor limbii române literare, cu variantele lor.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, publicistica, după un moment de stagnare, ca urmare a îngrădirii presei după înăbuşirea revoluţiei de la 1848, cunoaşte un nou avînt în preajma anului 1859. După realizarea Unirii Principatelor, odată cu procesul tot mai accentuat de transformare a societăţii româneşti, apar numeroase organe de presă care reprezintă interesele unui număr tot mai mare de cititori. Către sfîrşitul secolului, în ultimele trei decenii, un moment foarte important în istoria publicisticii româneşti este marcat de apariţia unor reviste şi ziare legate de mişcarea muncitorească.

Fără să facem un istoric amănunţit al presei româneşti, nici pentru această perioadă, reţinem, într-o înşirare sumară, publicaţiile mai importante

care ne-au oferit materialul pe baza căruia am cercetat stilul publicistic de-a lungul celor patru decenii de la sfîrșitul secolului trecut, de o importanță deosebită în îmbogățirea lui cu elemente lingvistice noi. Spre deosebire de perioada anterioară (1829—1860), nu mai putem vorbi în așa măsură, între anii 1860—1900, de condiții specifice care ar fi putut determina deosebiri importante în evoluția stilului publicistic de la o regiune la altă regiune. Fac excepție, în unele privințe, doar gazetele românești din Transilvania. Realizîndu-se Unirea, este normal ca cele mai importante publicații să apară la București, de unde se difuzează în întreaga țară. În ciuda numeroaselor interdicții, aceste publicații reușesc, în unele cazuri, să pătrundă și peste munți. Rolul presei în unificarea limbii literare și în difuzarea unor termeni noi, împrumutați din aceleași surse, crește în bună măsură și din această cauză. Iată de ce se cuvine să menționăm, în primul loc, publicațiile care apar la București.

Printre cele mai populare ziare care apar în capitala țării în această perioadă este „Românul" lui C.A. Rosetti, condus cu pasiune, aproape fără întrerupere, de întemeietorul său, pînă la moartea acestuia, în 1885. Suspendat de mai multe ori sau nevoit să apară cu titlul schimbat („Libertatea", în 1864, „Conștiința națională", în 1865), „Românul" încearcă să rămînă consecvent, în limitele impuse de dezvoltarea burgheziei, cu programul fixat în primul număr, apărut la 9 august 1857 : „luminarea și libertatea omului și a nației". În statutul Societății ziarului „Românul", constituită la 8 septembrie 1860, acest program este precizat din nou, cuprinzător și limpede, în articolul al șaptelea : „Ziarul Românul va urma a susține principiul progresului, a apăra libertatea individuală și constituțională, a combate toate abuzurile, a fi organul comerciului și industriei și a se ocupa în genere de toate cestiele vitale ale țării. Credincios devizei sale ,va împinge necontenit la dezvoltarea inteligenței, la îmbunătățirea stărei sociale, la înființarea instituțielor de progres, la înflorirea culturei intelectuale și materiale, cu un cuvînt, la înaintarea civilizației". Urmărirea acestui vast program îi va prilejui „Românului" o intervenție hotărîtoare, în primele decenii de existență, și în dezvoltarea stilului publicistic, care se îmbogățește necontenit în funcție de lărgirea preocupărilor și speciilor gazetărești. Cu vremea, „Românul" apare întîrziat ca limbă din cauza unor influențe puriste care se manifestă cu prea multă violență în paginile sale, după ce astfel de tendințe fuseseră definitiv înfrînte prin contribuția altor publicații.

Dintre ziarele care aveau să cunoască o mare celebritate, datorită în primul rînd, dacă nu exclusiv, colaborării unor scriitori de seamă din secolul trecut, în paginile lor, în locul întîi trebuie așezat „Timpul". Oficiosul partidului conservator, acest ziar ar fi ocupat un loc obscur în istoria publicisticii românești fără munca extenuantă depusă în redacția sa de Eminescu în primul rînd, din 1877, pînă la îmbolnăvirea poetului în 1883. Colaborarea lui I. L. Caragiale și a lui Ioan Slavici contribuie, de asemenea, ca ziarul să fie scris într-o limbă îngrijită, care a putut influența, într-o măsură destul de mare, dezvoltarea stilului publicistic în această vreme. Nu trebuie să scăpăm din vedere, în afară de aceasta, faptul că Maiorescu a fost foarte chibzuit în problemele limbii, normele sale fiind aplicate și în paginile „Timpului". Sînt foarte interesante, de asemenea, și au avut un rol mare în dezvoltarea stilului publicistic, considerațiile pe care le face Eminescu, în unele din articolele publicate în „Timpul", asupra limbii gazetelor din acea vreme. Polemica cu „Românul" este va-

loroasă din acest punct de vedere pentru că atrăgea atenția asupra unor racile, provocate în special de tendințele puriste și cosmopolite, care își făceau loc, la un moment dat, cu mare repeziciune în limba presei.

În jurul anului 1884, apar o serie de ziare care reușesc să înviorеze dezvoltarea stilului publicistic. Dintre acestea, reține atenția „Vointa națională", în coloanele căreia Caragiale publică foiletoane teatrale, și „Epoca", în care îl întîlnim în 1885, ca prim redactor, pe Delavrancea, colaborator și la „Vointa națională". În paginile ziarului „Epoca", tot în 1885, colaborează, cu foiletoane literare, Al. Vlahuță și, de asemenea, Caragiale. Colaborarea scriitorilor menționați se face cu profit pentru dezvoltarea stilului publicistic, receptiv la influențele stilului beletristic într-un grad destul de ridicat. În 1884 apare și „Lupta" lui G. Panu, la Iași, de unde trece, după doi ani, în 1886, la București. „Lupta" se remarcă, de la început, ca un ziar de ascuțită polemică, și influențează dezvoltarea stilului publicistic în special în această direcție.

Un loc aparte în dezvoltarea publicisticii românești, în ultimele decenii ale secolului trecut, îl ocupă „Universul", fondat în 1884 de Luigi Cazzavillan. Adresîndu-se, cu informațiile cele mai diverse, unui public foarte larg, ferindu-se de căutări lingvistice pînă la monotonie, acest ziar a putut contribui, pus la adăpostul exceselor, la popularizarea unor termeni în cercurile cele mai largi de cititori și la obișnuirea acestora cu o frazeologie gazetărească foarte simplă. O asfel de tendință, venită după o perioadă de exces retoric și de căutare cu prea multă insistență a inovațiilor, nu putea fi dăunătoare dezvoltării stilului publicistic. La trei ani de la apariție, în primul număr din anul 1887, redacția ține să precizeze din nou grija pe care o depune ca ziarul să fie astfel scris încît să fie solicitat de un număr cît mai mare de cititori: „N-am neglijat nimic ca să putem rămîne un ziar popular și scris așa ca să fie înțeles de toată lumea care citește" (nr. 1, p. 1). Spre sfîrșitul secolului, ziarul beneficiază de colaborarea lui Caragiale, scriitor ajuns la celebritate. Expunînd rîsului public unele tendințe care viciau limba gazetelor noastre în acest timp, Caragiale aduce o contribuție foarte importantă la dezvoltarea stilului publicistic în *Momentele* pe care le publică în „Moftul român" și în coloanele „Universului".

Un rol de seamă la dezvoltarea stilului publicistic în această perioadă îi revine și ziarului „Adevărul", fondat în 1888 de Alex. V. Beldiman, care se face repede cunoscut prin violentele sale campanii antidinastice. Din 1898, la conducerea ziarului vine, în calitate de director, C. Mille, cunoscut prin activitatea sa scriitoricească și publicistică din paginile „Contemporanului", „Daciei viitoare" și de la gazetele „Munca" și „Lumea nouă". Experiența adusă de C. Mille de la publicațiile socialiste în paginile „Adevărului" va fi fructuoasă pentru dezvoltarea ziarului a cărei direcție o preluase.

Nu poate fi neglijată, în dezvoltarea stilului publicistic din această perioadă, activitatea unor publicații umoristice și satirice. Articolele polemice și pamfletele își găsesc un loc tot mai larg în publicațiile vremii și bineînțeles în cele umoristice și satirice în primul rînd. Printre primii pamfletari ai vremii trebuie amintit N.T. Orășanu care, în afara activității ziaristice propriu-zise, reușește să se facă repede cunoscut printr-o serie de broșuri umoristice în versuri, foarte răspîndite în capitala țării pe la mijlocul secolului trecut. „Țînțarul" (1859) lui N.T. Orășanu și C.A. Rosetti, „Nichipercea (1859), printre redactorii căruia îi întîlnim din nou pe Orășanu, publicațiile umoristice și satirice ale

lui Hasdeu, „Aghiuță“ (1863—1864) și „Satirul“ (1866), „Ghimpele“ (1866—1879), în paginile căruia Caragiale publică, între 1874—1876, cronicile literare, fanteziste și sentimentale, iar mai tîrziau publicațiile umoristice ale lui Caragiale, „Claponul“ (1877) și mai ales „Moftul român“ (1893), lasă urme adînci în dezvoltarea stilului publicistic pe care îl îmbogățesc cu elemente noi, fructificate pînă astăzi în articolele polemice.

Dintre gazetele apărute la Iași, între 1860—1900, un material interesant pentru cercetarea evoluției stilului publicistic oferă „Curierul de Iași“ (1868), care a beneficiat de avantajul unic de a-l avea redactor, între 1876—1877, pe Eminescu. Într-o gazetă puțin cunoscută și răspîndită, poetul, cu seriozitatea și capacitatea sa de muncă, reușește să dea un prestigiu deosebit unei specii publicistice cum este cronica teatrală. Deși n-a apărut decît doi ani la Iași (1884—1886), menționăm printre gazetele moldovenești și „Lupta“ lui G. Panu, care aducea în limba presei din această perioadă o sumă de particularități regionale. În general însă, pînă la apariția revistei „Contemporanul“, la Iași se desfășoară o activitate publicistică cu caracter politic mai puțin intensă. „Contemporanul“, în schimb, va exercita o influență covîrșitoare și ca limbă, nu numai ideologică, asupra întregii prese muncitorești și progresiste, indiferent dacă publicațiile respective apăreau la București sau în altă parte.

În Transilvania, alături de „Gazeta Transilvaniei“, vechiul și popularul ziar întemeiat de G. Bariț, apare, din 1853, la Sibiu, „Telegraful român“, sub redacția lui Florian Aaron. Noul ziar nu poate concura popularitatea foii lui Bariț. În schimb, „Tribuna“ ,care apare tot la Sibiu, în 1884, sub direcția lui Ioan Slavici, cîștigă îndată o popularitate care începe să umbrească „Gazeta Transilvaniei“, depășită, în această vreme, din multe

puncte de vedere. „Tribuna“, prin încercarea de a se adresa unor pături noi de cititori, și în special țărănimii ardelene, accentuează, cu concursul prețios al lui Coșbuc, o interesantă orientare, vizibilă și mai înainte, în special în articolele lui Eminescu, către sursele graiului viu în stilul publicistic.

Apariția presei legate de mișcarea muncitorească, în ultimele decenii ale secolului trecut, contribuie mult la îmbogățirea stilului publicistic cu numeroase elemente noi. Firavele începuturi din paginile gazetei „Lucrătorul român“ (1872) sau „Socialistul“ (1877) sînt depășite, în deceniul următor, de organele de presă editate de către socialiști. Între aceste publicații, rolul cel mai de seamă l-a jucat revista „Contemporanul“, care apare la Iași între anii 1881—1891. „Dacia viitoare“ (1883), lunar editată în străinătate, la Paris, și Bruxelles, „Emanciparea“, București, 1883, „Revista socială“, Iași, 1884, „Drepturile omului“, București, 1885, „Munca“ (1890—1894), organ săptămînal social-democrat, care se transformă în cotidian sub titlul „Lumea nouă“, în 1894, contribuie la propagarea ideilor socialiste în țara noastră și determină, în același timp, o orientare nouă în dezvoltarea lexicului și frazeologiei politice.

Limba presei Româneşti în perioada 1829 - 1860

Pe baza materialului cules din presa românească din perioada 1829—1860[1], vom încerca să arătăm : 1) care este partea de contribuţie a acestor publicaţii la dezvoltarea limbii literare în general, în special între anii 1829—1840, pînă la 1855, cînd stilul publicistic nu este încă pe deplin format şi 2) cum s-au format şi cum au evoluat, între anii 1840—1860, elementele care îi sînt specifice.

1. *Contribuţia presei la dezvoltarea şi modernizarea limbii române literare.* Două sînt problemele importante, după cum am văzut, care concentrează energiile tuturor cărturarilor români din secolul al XIX-lea în privinţa limbii literare : a) îmbogăţirea vocabularului cu cuvinte cerute de dezvoltarea ştiinţelor, tehnicii şi culturii şi b) stabilirea unor norme fonetice şi gramaticale unice. Contribuţia presei, în ambele direcţii, este foarte importantă, cu toate că vom întîlni încă numeroase oscilaţii fonetice şi gramaticale.

a) Presa românească, cu un profil foarte variat, mai ales în primele ei decenii de existenţă, a fost un factor important în modernizarea lexicului limbii literare. Unul din aspectele cele mai izbitoare pe care îl prezintă coloanele gazetelor româneşti din

[1] Pentru perioada 1829—1840, vezi şi Gh Bulgăr, *Despre limba şi stilul primelor periodice româneşti*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, 1958, pp. 75—113.

această perioadă îl oferă numeroasele neologisme, din cele mai diverse sectoare, glosate în cuprinsul articolelor sau în josul paginilor. Cu toată grija redactorilor, cititorii cărora le erau adresate aceste publicaţii, lipsiţi adeseori de un nivel cultural corespunzător, întîmpinau greutăţi mari în înţelegerea unor articole. Într-o menţiune din „Albina", se atrage atenţia, cu cea mai mare claritate, asupra acestui mare neajuns : „Nu este la noi persoană carea să nu laude aşăzămîntul gazetei carile este aducătoare unui şir necurmat de novitale şi de istorisiri curioaze, dar totodată să aud unii zicînd că nu înţăleg bine gazeta, aflînd în ea oarecare cuvinte străine" (1833, nr. 5, p. 21). Atrăgînd atenţia că a existat poate „o rîvnă prea timpurie pentru neologhizm", se arată, în acelaşi loc, că „de mult redacţia, întru alcătuirea foei să povăţuieşte de cea mai mare cumpenire, întrebuinţînd numai la nevoie cuvinte împrumutate, pe carile le şi tîlcuieşte". Această poziţie chibzuită a „Albinei" în difuzarea termenilor noi de cultură este dovedită, în mod practic, mai în fiecare număr al gazetei. Dîndu-şi seama de faptul că „zicerile cele tehnice (a meşteşugului) şi noima acestori ştiinţe sînt acele care, pricinuind cetitorului nedumerire, îl lipsesc de dorita mulţămire", după cum se precizează în aceeaşi însemnare, redacţia „Albinei" se va strădui să publice cît mai multe articole de popularizare, în cele mai diverse domenii. „Curierul românesc" şi „Gazeta de Transilvania" dovedesc acelaşi interes pentru difuzarea terminologiei ştiinţifice, chiar dacă nu se înscriu lîngă „Albina" în ceea ce priveşte numărul articolelor de popularizare a cuceririlor ştiinţei şi tehnicii moderne. Cu intenţia de a ilustra sectoare cît mai variate de activitate (artă, ştiinţe, tehnică etc.), cităm cîţiva termeni noi, explicaţi, de multe ori detaliat, în gazetele menţionate : *aeronautică* (C, 1840,

nr. 9, p. 34)[2], *aeroplutitorul* (A, 1837, nr. 63, p. 269), *aerostaticesc* (A, 1834, nr. 76, p. 293), *anatomic* (A, 1829, nr. 48, p. 191), *armonia versurilor* (A, 1829, nr. 5, p. 19), *atmosferă* (A, 1829, nr. 2, p. 7), *botanic* (A, 1829, nr. 5, p. 19), *chentru* (A, 1829, nr. 5, p. 18), *duodenum* (C, 1829, nr. 74, p. 314), *emisfere* (A, 1829, nr. 5, p. 19), *fizică* (A, 1829, nr. 2, p. 7), *fosforic* (A, 1829, nr. 51, p. 201), *himist* (A, 1829, nr. 44, p. 176), *influcs* (GT, 1838, nr. 18, p. 71), *mașină* (C, 1829, nr. 60, p. 257), *mnemotehnic* (A, 1842, nr. 32, p. 125), *paradox* (C, 1836, nr. 74, supl. p. 3), *personalitate* (GT, 1838, nr. 6, p. 24), *paralelă* (A, 1829, nr. 5, p. 18), *perorație* (GT, 1838, nr. 6, p. 22), *piroscaf* (A, 1834, nr. 16, p. 69), *telescop* (A, 1844, nr. 91, p. 370)[3].

De cele mai multe ori acești termeni, ca și cei din alte categorii, sînt explicații în paranteză, ca în exemplele următoare: *barometrul* (greomesor), A, 1829, nr. 2, p. 7; *disecat* (tăiat), A, 1839, nr. 2, p. 8; *fabula* (basna), A, 1829, nr. 5, p. 19; *gazul* (sau aerul apei), A, 1829, nr. 7, p. 28; *insecte* (mici vietăți), A, 1829, nr. 48, p. 193; *insulă* (ostrov), C, 1832, nr. 76, p. 294; *locomotiv* (mișcător din loc), A, 1839, nr. 41, p. 164, *termometru* (caldomesor), A, 1829, nr. 2, p. 7; *vulcani* (munți focovărsători), A, 1837, nr. 71, p. 300 etc. Notarea în paranteză a unui

[2] Folosim următoarele abrevieri A = „Albina românească", B = „Buciumul", C = „Curierul românesc", GM = „Gazeta de Moldavia, GT = „Gazeta de Transilvania", PS = „Poporul suveran", R, 1838 = „România", 1838, R, 1848 = „România", 1848, „Românul", SD = „Steaua Dunării", V = „Vestitorul", Z = „Zimbrul".

[3] Asupra rolului presei în difuzarea terminologiei științifice, atît de important dacă ne gîndim la puterea ei de pătrundere și în cercul cititorilor fără prea multă școală, atrage atenția N.A. Ursu, în *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura științifică, 1962, Vezi *Introducere*, pp. 9—10 și *Indicele de cuvinte și forme*, pp. 139—300.

echivalent mai vechi sau a unui calc sau înșirarea termenilor noi alături de sinonime cunoscute (*sfezile* și *contraversile*), este însoțită în alte cazuri de citarea unor definiții și explicații foarte amănunțite, în subsol sau în altă parte. Reproducem cîte o definiție a unui termen de cultură din fiecare gazetă mai importantă folosită ca izvor: „*dramă* să zice povestire poeticească care să joacă pe teatru" (GT, 1838, nr. 6, p. 22); „*parabolă* este cimilitură și alegorie în care se învălește oarecare adevăr însemnător" (A, 1841, nr. 12, p. 45); „*Satira* este o zugrăveală sau descriere a vițiului și a ridicolului prin vorbe sau prin acție" (C, 1840, nr. 7, p. 26). Aceeași grijă se manifestă, bineînțeles, și pentru termenii tehnici din alte domenii. Iată lămurirea pe care o dă redacția „Albinei", în subsol, termenului *telegraf*: „Un instrument prin carele cu minunată iuțală se împărtășesc din loc în loc veștile și poruncile" (A, 1829, nr. 11, p. 43).

Întotdeauna mai receptivă la inovații, presa a fost un factor important care a contribuit la înlocuirea calcurilor lingvistice prin împrumuturi directe în limba română literară[4]. Astfel, dacă pînă la 1840 mai întîlnim, de obicei, alături de împrumuturi directe, ca și în unele exemple de mai sus, calcuri ca: *brîul pămîntului* „ecuator" (A, 1829, nr. 5, p. 19), *Casa păstrătoare* — Sparkasse „casă de economii" (GT, 1838, nr. 3, p. 9), *mergere înainte* „progres" (GT, 1839, nr. 7, p. 25), *naufrîngere* „naufragiu" (A, 1841, nr. 58, p. 138), *spînzură* „depinde" (C, 1833, nr. 1, p. 2); *stare împrejur* „circumstanță" (GT, 1838, nr. 1, p. 4) etc., după această dată termenul de largă circulație în limba presei este numai împrumutul direct, iar greoaiele formații perifras-

[4] Pentru situația calcurilor lingvistice în stilul științific, vezi N.A. Ursu, *op. cit.*, pp. 117—119.

tice care încercau să-l „copie", izolate, apar doar ca simple curiozități lingvistice.

Aceeași grijă o întîlnim, în paginile primelor noastre publicații periodice, și pentru difuzarea și „tălmăcirea" termenilor administrativi noi. Citām mai întîi, în acest sens, o mărturie concludentă din „Curierul românesc" : „Redactorul luase răspunderea asupra sa și nu-și întrebuința foaia decît spre darea afară de noutăți, spre deslușirea terminilor întrebuințați în Regulamentul organic, spre încurageare celor ce se ostenia, spre lauda celor ce adăuga oricît de puțin la prunca noastră literatură" (1839, nr. 165, p. 658). „Deslușirea" termenilor administrativi este mărturisită de redactorul „Curierului" ca un scop important pe care îl urmărește gazeta. Acest scop a fost urmărit la fel de stăruitor și de redacția „Albinei". Mărturii ca cea pe care am citat-o din paginile „Curierului", adăugate la cele privitoare la rolul gazetelor în difuzarea termenilor științifici și tehnici, confirmate de numeroase fapte de limbă, impun concluzia că pînă la 1840 și, în unele privințe, chiar și după această dată, stilurile limbii române literare erau încă prea puțin diferențiate.

Citām o listă de termeni administrativi culeși din primele noastre periodice, pînă la 1848, pentru a putea observa, pe de o parte, înnoirile care se produc și, pe de altă parte, fondul vechi pe care vin să-l întregească împrumuturile recente. Păstrăm, în unele cazuri, și explicația redacției în frecventele paranteze însoțitoare : *administrație* (ocîrmuire) (A, 1829, nr. 10, p. 39 ; C, 1829, nr. 65, p. 275), *administrația revoluționară* (A, 1848, nr. 98, p. 391), *amploaiat* (C, 1834, nr. 29, p. 59) ; *audiință* (C, 1839, nr. 138, p. 487), *autoritățile locale* (A, 1848, nr. 98, p. 391), *berat* (C, 1843, nr. 76, p. 265), *burgermaisterul* (GT, 1847, nr. 64, p. 254), *caimacan* (A, 1829, nr. 6, p. 22), *canțelistul* (GT, 1845, nr. 26,

p. 101), *cinovnic* (C, 1834, nr. 29, p. 61), *ciornă* (C, 1839, nr. 52,p. 207), *comisar* (GT, 1846, nr. 20, p. 357), *comisia urbarială* (GT, 1846, nr. 90, p. 357), *consiliariu de stat* (A, 1829, nr. 12, p. 45), *decret* (A, 1829, nr. 2, p. 7), *delă* (C, 1839, nr. 52, p. 207), *direcția învățămîntului public* (A, 1834, nr. 58, p. 228), *dispoziție* (A, 1834, nr. 88, p. 343), *edict* (GT, 1838, nr. 10, p. 40), *firmanul de investitură* (C, 1842, nr. 85, p. 338), *fisc* (GT, 1838, nr. 12, p. 48), *guarda națională* (PS, 1848, nr. 5), *gubernie* (A, 1829, nr. 3, p. 19), *guvernul nepravelnic* (A, 1848, nr. 98, p. 391), *guvernul provizoriu* (A, 1834, nr. 36, p. 138), *havadimuri* (C, 1839, nr. 47, p. 186), *inspectoricească revizie*, (C, 1835, nr. 72, p. 171), *instituțiile* (așăzămînturile), (C, 1829, nr. 65, p. 275), *învestitura* (caftanul) (A, 1829, nr. 10, p. 39), *interimară* (țiitoare de loc) (C, 1844, nr. 42, p. 165), *logofăt de pricinile streine* (A, 1829, nr. 56, p. 219), *mădularii sfatului administrativ* (A, 1834, nr. 63, p. 250), *mehmedariul* (A, 1834, nr. 23, p. 93), *miliția* (A, 1834, nr. 36, p. 140), *Ministeria Interesurilor Străine* (A, 1837, nr. 51, p. 221), *municipalitate* (C, 1839, nr. 51, p. 201), *Obșteasca Națională Adunare* (A, 1829, nr. 4, p. 14), *ofis* (A, 1837, nr. 73, p. 305), *otnoșenie* (C, 1839, nr. 52, p. 207), *poliție* (A, 1829, nr. 56, p. 225), *polițmaestorul* (R, 1838, nr. 125, p. 500), *pravilă* (C, 1832, nr. 1, p. 1), *predlojenie* (C, 1829, nr. 6, p. 21) ; *predstavlenie* (A, 1829, nr. 11, p. 41), *prefecți* (ocîrmuitori) (C, 1831, nr. 49, p. 189), *procuror* (C, 1829, nr. 74, p. 311), *proiect de lege* (R, 1838, nr. 129, p. 513), *raia* (R, 1838, nr. 159, p. 633), *raport* (A, 1829, nr. 5, p. 18), *secretariu de tezaurariat* (GT, 1838, nr. 6, p. 21), *sfatul administrativ estraordinar* (C, 1834, nr. 3), *sprafcă* (C, 1839, nr. 52, p. 207), *solgăbirău* (GT, 1846 ,nr. 74, p. 293), *subaltern* (C, 1844, nr. 1, p. 1), *șpan* (GT, 1848, nr. 43, p. 179), *tezaurariat* (GT, 1846, nr. 81, p. 322), *ucaz* (A, 1829,

nr. 33, p. 129), *vel agă* (C, 1834, nr. 47, p. 103), *vel vornic* (C, 1834, nr. 47, p. 103).

Observăm, în șirul exemplelor citate, un strat foarte vechi, compus din termeni ca : *logofăt, pravilă, vel vornic* etc., la care se adaugă termenii pătrunși odată cu administrația otomană : *berat* „diplomă", *caimacam, firman, mehmedar,* „funcționar atașat pe lîngă un înalt demnitar străin", *raia* etc., termenii, mult mai numeroși, de origine rusească (*cinovnic* „funcționar", *delă* „pricină, proces", *gubernie* „provincie", *otnoșenie* „raport", *predlojenie* „propunere",*predstavlenie* „prezentare", *sprafcă* „anchetă",*ucaz* etc. sau de origine romanică pătrunși prin filieră rusească, *miliție, ofis* „decret" etc.) și, în sfîrșit, împrumuturile directe de termeni administrativi din limbile romanice, în special din franceză : *autoritate, decret, municipalitate, prefect, raport, subaltern* etc. Ca și în cazul terminologiei științifice, explicațiile din paranteze alternează cu precizări mai largi după împrejurări : „Ajutorul șefului miliții se numește *nacialnic* ștabului mării sale" (C, 1834, nr. 30, p. 63).

Exemplele citate, selectate dintr-un număr foarte ridicat, ne permit să urmărim evoluția stilului administrativ de la origini și pînă la faza oglindită în gazetele românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este necesar să arătăm, măcar în treacăt, măsura în care aceste gazete au putut influența dezvoltarea stilului administrativ. Această influență devine evidentă dacă cercetăm atitudinea presei românești din acea vreme față de straturile amintite din terminologia administrativă. Este cunoscut caracterul conservator al stilului administrativ, în raport cu receptivitatea foarte ridicată a stilului publicistic față de elementele noi. Presa devine, așadar, chiar de la primele ei manifestări, un factor important de difuzare a împrumuturilor re-

cente și de izolare a elementelor vechi din stilul administrativ. Mai mult decît atît, în paginile „Curierului românesc" se atrage atenția, după un timp destul de scurt, asupra situației unor elemente lexicale impuse de Regulamenul organic, repede depășite, în circulație, de împrumuturile mai noi, sau chiar concomitente : „Cu nuoule legiuiri ale regulamentului, s-au înmulțit și felul adreselor, adică, *raport, otnoșenie, adres, sprafcă* și altele" (C, 1839, nr. 52, p. 206). În același loc se atrage atenția și asupra faptului că unii din acești termeni sînt circumscriși numai în sfera foarte îngustă a cancelariei : „Zicerea de *sprafca* să urmeze de obște numai pîn canțalarii". Sub presiunea unor elemente mai noi, popularizate larg în coloanele presei, astfel de termeni vor fi eliminați și din cancelarie, împreună cu alții mult mai vechi. „Curierul românesc", întotdeuna în fruntea înnoirilor, propune de pe acum înlocuirea unor termeni ca cei în discuție : *otnoșenie, sprafca, ofis, delă* și *ciornă*" (*ibid.*, p. 207). Contactele stilului publicistic cu stilul administrativ ajută, în această perioadă, la îmbunătățirea celui din urmă.

O mențiune specială, față de cele spuse în legătură cu terminologia științifică și administrativă, merită bogata terminologie politică cu care masa cititorilor români este pusă pentru prima dată în contact direct tot în paginile acestor publicații. Terminologia politică, mai mult decît cea legată de alte sectoare de activitate, imprimă stilului publicistic un caracter particular. Așa cum terminologia științifică și tehnică a fost fixată de literatura de specialitate, cu concursul manualelor și periodicelor în primul rînd, ajungînd, pînă la urmă, să fie elementul de bază care diferențiază stilul științific de celelalte, terminologia politică a fost difuzată, după ce a fost adaptată la sistemul nostru lexical, mai ales de presa politică. Din această cauză stilul pu-

blicistic le apare unor cercetători[5] strîns legat de terminologia politică. Se impune atenției și faptul că numărul cel mai mare de exemple care ilustrează această legătură, restrîns foarte mult de noi, imprimă limbii literare, dacă trecem peste unele dificultăți de adaptare, un profund caracter modern : *aboliționist* (GT, 1839, nr. 20, p. 78), *absolutistic* (GT, 1848, nr. 34 ,p. 141), *anarșist* (C, 1833, nr. 3, p. 9), *balotaj* (GT, 1838, nr. 2, p. 7), *capitalist* (A, 1839, nr. 1, p. 1), *clasă* (C, 1839, nr. 51, p. 204), *comunism* (GT, 1848, nr. 59, p. 241), *congres* (C,1829, nr. 61, p. 260 ; GT, nr. 100, p. 379), *conjurați* (GT, 1840, nr. 49, p. 193), *constituțional* (GT, 1843, nr. 73, p. 291), *constituantă* (PS, 1848, nr. 24, p. 96), *contrarevoluție* (GT, 1848, nr. 51, p. 212 ; V, 1848, nr. 20, p. 76), *democrație* (C, 1848, nr. 23, p. 92), *despotism* (C, 1844, nr. 27, p. 107), *dictatură* (GT, 1838, nr. 21, p. 51), *emigrant* (GT, 1843, nr. 88, p. 351), *esil* (GT, 1845, nr. 70, p. 279), *libertate* (C, 1843, nr. 24, p. 96, *libertatea teascului (slobozenia de a tipări)* (GT, 1839, nr. 41, p. 167), *iacobinism* (C, 1844, nr. 27, p. 107), *insurecție* (răscoală), (A, 1829, nr. 10, p. 39), *meeting* (C, 1843, nr. 60, p. 183), *nonconformiști* (niște partizani politicești) (GT, 1838, nr. 10, p. 38), *oponent* (GT, 1846, nr. 81, p. 321), *parlament* (adunarea țării) (GT, 1838, nr. 2, p. 7), *partid* (C, 1832, nr. 41, p. 162) și *partidă* (A, 1829, nr. 2, p. 7), *partid conservator* (GT, 1846, nr. 39, p, 153), *proletari* (GT, 1848, nr. 91, p. 374), *pronunciamento revoluționar* (C, 1846, nr. 63, p. 250), *propagandistic* (GT, 1840, nr. 49, p. 193), *republică democratică* (A, 1849, nr. 29, p. 117), *revoluție* (A, 1829, nr. 2, p. 7), *roialist* (C, 1837, nr. 41, p. 163), *sistemă reprezentativă* (C, 1843, nr. 93, p. 344), *soțietate* (GT, 1838, nr. 3, p. 10), *supremitate* „supremație (GT, 1834, nr. 61, p. 241), *terorism* (C, 1844, nr. 27, p. 107), *teroristic* (GT, 1848, nr. 34, p. 145), *vot* (glas) (A, 1834, nr. 26, p. 108), *votație* (C, 1844, nr. 47, p. 185).

[5] Vezi Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în „Studii și cercetări lingvistice", nr. 1, 1961, pp. 38—39.

Grija de a tălmăci acești termeni pe înțelesul masei de cititori este la fel de susținută ca și în alte domenii. Pe lîngă sensurile notate în paranteze, cităm cîteva explicații date de „Gazeta de Transilvania", care manifestă mai multă grijă, și înainte de 1848, pentru articolele politice : *„radicalii* sînt o facție aplecată spre republică" (1838, nr. 2, p. 7) ; *„Manifest* să zice declarația, adecă vestirea unui guvern făcută în scris, prin care să desvinovățește arătînd pricinile vreunei trebi grele ce are să o isprăvească" (1839, nr. 27, p. 107) ; *proletari* „purtători de cele mai mari greutăți" (explicație în subsol, GT, 1843, nr. 96, p. 384) etc.

Lărgind observația asupra termenilor din toate domeniile de care ne-am ocupat și din toate gazetele citate, se cuvine să remarcăm că această grijă pentru indicarea înțelesului neologismelor se manifestă mai ales în primii ani de existență ai presei și descrește odată cu înmulțirea și cu pătrunderea lor tot mai adîncă în limbă. Situația aceasta provoacă și unele nemulțumiri, la care „Gazeta de Transilvania" se vede nevoită să facă următoarea precizare : „A esplica zicerile până acum necunoscute : care, domnilor ? Altele sînt necunoscute ardelenilor și ungurenilor, altele muntenilor și iarăș altele moldovenilor. Adaogă la acestea mulțimea lătinismelor ce se grămădesc în stilurile noastre de cîțiva ani încoace. De vei sta a face tot stelițe, parenteze și perifraze, jurnalul ți se preface în frazeologhie și lecsicon, prin care vom ajunge la batjocura străinilor [...] Cu toate acestea noi totuș ne facem datoria oriunde simțim neapărată trebuință" (GT, 1843,

nr. 60, p. 240). Avem aici o mărturie foarte clară asupra procedeelor folosite pentru explicarea termenilor noi, cele pe care le-am putut observa și în exemplele citate, cît și asupra factorilor obiectivi care, începînd cu deceniul al cincilea, fac inoportună glosarea lor masivă în articolul în care apar.

Primele noastre gazete au avut un rol atît de important nu numai în difuzarea terminologiei științifice, administrative sau politice, ci și în adaptarea corectă a cuvintelor împrumutate. În acest sens, „Curierul românesc" depășește atît „Albina", care renunță mai greu la unele forme învechite, cît și „Gazeta Transilvaniei", în paginile căreia pot fi observate, în adaptarea neologismelor, influențe germane sau maghiare. [6]

Lui Heliade îi revine, în primul rînd, meritul de a fi cerut, cu consecvență, în paginile „Curierului" ca și în prefața gramaticii de la 1828, să se renunțe la formele grecizate sau franțuzite ale neologismelor. Interesante sînt, în acest sens, unele afirmații din articolul, publicat în mai multe numere din „Curierul", *Asupra limbii românești* : „Să venim acum la mijlocul împrumutări[i] care este ertat fieștecăruia la vreme de trebuință. Limba noastră și-a luat forma sa și drumul său atît în glăsuirea zicerilor cît și

[6] Marile prefaceri care marchează trecerea de la vechea română literară la limba română literară modernă sînt arătate astfel de G. Ivănescu, în *Probleme capitale ale vechii române literare*, cu precizarea, din nou, a contribuției scriitorilor de la 1840, în frunte cu Heliade Rădulescu : „Evenimentele care se vor produce în prima jumătate a secolului al XIX-lea, și anume înlăturarea regimului fanariot din Principate și contactul tot mai strîns cu Occidentul și cu producțiile lui superioare, vor face ca elementele grecești mai întîi, și cele maghiare și latino-maghiare după aceea, să fie mereu înlocuite cu altele, occidentale, ajungîndu-se în felul acesta la limba literară a lui Eliade Rădulescu și a scriitorilor moldoveni și munteni de la 1840" (p. 35).

în mehanismul ei încă de la strămoșii noștri, și orice împrumutare se va face este lege obștească la toate națiile ca zicerea streină să se conformeze după însușirea limbei" (C, nr. 88, din 15 dec. 1832, p. 344). Pornind de la acest principiu, Heliade va respinge formele neadaptate, indiferent de limba din care provin : „Spre pildă uni[i], întrebuințînd ziceri grecești, zic : *patriotismos, zilos, catahrisis*, care după însușirea limbei sînt priimite a se zice *patriotism, zil* sau *zel* și *catahris.* Alți[i] cunoscînd limba franțozească dau la multe ziceri trebuincioase, forma franțozească : cum *calite, ocazion, recomandațion, formalite*, care de alți[i] știind italienește se zic : *calita, ocazione, recomandațione, formalita ;* în vreme ce ca să fie rumânești trebuie a se zice *calitate, ocazie, recomandație, formalitate ;* alți[i] iară știind latinește întrebuințează forme latinești cum : *punctum, țentrum, colegium, seminarium*, în vreme ce rumânindu-e se zic *punct, centru, colegiu, seminariu*" (ibid., p. 345).

Heliade nu uită să menționeze, în același articol, pornind de la cîteva exemple citate, la care adaugă altele, oferite de oscilațiile unor verbe în conjugare, anumite preferințe ale intelectualilor moldoveni sau transilvăneni în adaptarea neologismelor : „cu cuviință ar fi să se unească la aceasta și frați[i] noștri moldoveni cari nu știu de ce le întrebuințează în neam femeesc, zicînd *privileghia, coleghia, seminaria* și celelalte". Heliade constată, în continuare, că se întrebuințează „fără nici un fel de unire" și o serie de verbe, din care citează, nu fără o evidentă ironie, cîteva exemple bine alese : „verbul *recomandare* transilvăneni[i] îl conjugă *recomăndăluesc* după ungurie sau *recomăndăruesc*, am *recomănduruit*, după menție ; noi aci îl conjugăm *recomandarisesc*, am *recomandarisit ;* în vreme ce acest verb din începutul său a fost și este de întîia conjugare,

și în limba noastră se potrivește mai bine a se zice *recomand* sau *recomandez*, am *recomandat*, cum și mai bine a zice *secfestrare*, *formare*, decît *secfestrarisire*, *formarisire* sau decît *secfestruire*, *formăluire*" (*ibid.*).

Exemple ca cele citate de Heliade se găsesc în număr destul de ridicat în gazetele vremii, și mai cu seamă în paginile „Albinei", în care elementele vechi se împerechează mai strident cu cele noi, din cauza cunoscutei tendințe conservatoare a redacției, în problemele limbii literare: *corpos* (A, 1837, nr. 86, p. 355), *crisis* (C, 1833, nr. 24, p. 92), *entuziasmos* (A, 1834, nr. 76, p. 293), *iroismos* (A, 1829, nr. 6, p. 23), *scopos* (GT, 1838, nr. 3, p. 10), *adaptarisit* (A, 1837, nr. 55, p. 237), *caractirisi* (A, 1829, nr. 57, p. 228), *costisi* (A, 1841, nr. 3, p. 10), *siguripsi* (A, 1829, nr. 6, p. 24), *tractarisi* (A, 1837, nr. 76, p. 317) etc. În multe cazuri rezultatele neasimilate sau prost asimilate ale influenței franceze se suprapun cu cele neogrecești, mai vechi, într-o împerechere bizară, care a devenit mai tîrziu, în teatrul lui Alecsandri și Caragiale, obiectul unei satire necruțătoare: „*corposul* diplomatic și *noblesa* capitalei" (A, 1834, nr. 73, p. 289), *reziume* sau *perilipsis* (A, 1835, nr. 26, p. 94), *contrandiu* (A, 1838, nr. 30, p. 123), *reviue* (A, 1839, nr. 101, p. 409), *eta major* (A, 1838, nr. 67, p. 285) etc. Astfel de excese se întîlnesc și în celelalte gazete. Intervenția lui Heliade vizează, așadar, în primul rînd anumite lipsuri care se manifestă ca piedici mari în calea unificării limbii literare, în adaptarea neologismelor, dar, în același timp, și o tendință specifică stilului publicistic, mai receptiv decît altele față de împrumuturile din limbi străine, adeseori insuficient sau deloc adaptate. Din nefericire, această tendință, rezultată dintr-un fel de aspirație către un „stil distins", în care influențele străine

găsesc un teren potrivit pentru a se manifesta abuziv, poate fi observată, în special după 1840, și în paginile „Curierului", sau ale gazetelor care vor urma direcția italienistă, într-o vreme cînd aceasta lua tot mai mult și aspectul unei maniere stilistice dăunătoare. Citām doar cîteva exemple dintr-un număr mult mai ridicat: *belă* (C, 1846, nr. 3, p. 9), *fortună* (C, 1846, nr. 90, p. 257), *guera* (C, 1846, nr. 94, p. 373), *popol* (C, 1844, nr. 37, p. 145), *secondare* (C, 1846, nr. 90 p. 257), *șena* (C, 1834, nr. 41, p. 77) etc.

b) Presa, datorită difuzării ei largi, a fost un factor important în unificarea limbii literare. Paginile gazetelor românești din prima jumătate a secolului trecut sînt o mărturie vie a eforturilor făcute în acest sens. Atît articolele teoretice asupra chestiunilor legate de unificarea limbii literare, cît și rezultatele practice, oglindite în limba articolelor și știrilor publicate, sînt dovezi la fel de concludente. Părerea că presa poate fi unul din factorii de primă importanță în acțiunea de cultivare a limbii o găsim foarte precis formulată în „Albina": „Cu plăcere videm că publicarea foilor periodice în limba patriei are asupra culturei limbei o înriurire folositoare" (nr. 56, p. 221, 1843). La un interval de cîțiva ani, în paginile aceleiași publicații se atrage atenția că rolul gazetelor nu este numai de „a încunoștiința pe cetitori de tîmplările și faptele urmate în lume, dar chemarea lor este mai cu samă a prelucra limba" (*Jurnalismul în România*, în nr. 3, p. 11, 1847). Această opinie fermă cu privire la datoria gazetelor de a cultiva limba motivează cît se poate de bine spațiul mare acordat, de cele mai importante publicații ale vremii, dezbaterilor privitoare la stabilirea unor norme unice, fonetice și gramaticale, în limba română literară, supusă unor mari oscilații în toată prima jumătate a secolului trecut.

În problema unificării limbii literare, cu toată dezbaterea aprinsă asupra „provinţialismului" de nuanţă moldovenească sau de nuanţă muntenească, pe care şi-l reproşau, pe rînd, „Curierul" şi „Albina", redactorii lor se află, la un moment dat, pe un teren comun. Ambele publicaţii recomandă ca normă literară limba din scrierile religioase, cu o tradiţie bogată în această privinţă, consolidată în cel puţin două secole de existenţă neîntreruptă. În numeroase articole tipărite atît în „Albina" cît şi în „Curierul" se atrage atenţia, în modul cel mai explicit, asupra importanţei textelor vechi în stabilirea unor norme unice pentru limba literară din secolul al XIX-lea. „Albina" are meritul de a fi arătat, prin Asachi şi Săulescu, influenţaţi, fără îndoială, şi de M. Kogălniceanu, pasionat cercetător al cronicilor, că trebuie luate în consideraţie, în procesul de formare a limbii literare, şi manuscrisele vechi, nu numai tipăriturile.

Părerea lui Heliade, exprimată încă în prefaţa gramaticii sale din 1828, cu privire la importanţa literaturii bisericeşti în unificarea limbii literare, este, în general, foarte cunoscută. În diferite contribuţii sau în intervenţiile polemice din „Curierul", această ideea apare mereu. În gazeta lui Asachi se fac afirmaţii asemănătoare pînă la un punct. Citām o recomandare făcută literaţilor ardeleni în 1837 : „De dorit este ca soţietatea învăţaţilor, însărcinată cu redacţia acestei foi [7], să păşască cu stilul limbei într-o unire cu acele ce să urmează în prinţipaturi, şi care să cuvine a fi întemeetă pe stilul cărţilor bisericeşti vechi tipărite, şi pe dialectul acelor români carii au păstrat rostirea lor oarece mai curată, căci numai prin păzirea unei singure sisteme, va putea spori literatura românilor, carii deşi vorbesc deosebite dialecturi, după deosăbitele provinţii în care lăcuiesc, dar limba literală să cade a fi una, precum li este acea bisericească" (nr. 36, p. 157). Deşi se recunoaşte şi în alte contribuţii, de mai tîrziu, că scrierile religioase „au păstrat uniformitatea graiului", după părerea redactorilor „Albinei", în cazul de faţă a lui Săulescu, nu pot fi obligaţi „toţi românii să urmeze provinţialismul lor [8]. Între recomandarea cărţilor bisericeşti ca model şi realizarea unităţii limbii literare, în fonetică mai ales, pe baza graiului muntean, moldovenii din cercul lui Asachi nu văd o legătură necesară. Ce recomandări fac, în schimb, redactorii „Albinei" ? Acestea se desprind mai clar, într-o formă mai organizată, din articolul, citat deja, *Jurnalismul în România*, asupra căruia nu mai e locul să ne oprim şi aici. *(Vezi studiul de faţă*, p. 69). Ideea că limba literară trebuie să aibă „drept temei şi model cărţile bisericeşti" este un bun cîştigat, fără să poată îndreptăţi tendinţele arhaizante ale redacţiei. Faţă de unele recomandări juste, apare distonant, depăşit, punctul de vedere care pleda, în preajma anului 1848, pentru „reînvierea cuvintelor părăginite", într-un moment cînd se realizaseră progrese mari în limba presei româneşti ca şi în limba literară în general. Publicaţiile lui Asachi încep să apară tot mai întîrziate ca limbă de aici înainte.

Heliade, cît timp a recomandat înnoirile fără excese, a jucat un rol de seamă în orientarea chibzuită a limbii publicaţiilor sale şi a limbii literare în general. Această orientare sănătoasă poate fi observată şi în unele contribuţii de după 1840. Ne reţine atenţia, printre altele, această concluzie ju-

[7] Este vorba de „Foaia duminicii", Braşov, 2 ianuarie —25 decembrie 1837.

[8] Vezi *Observaţii gramaticeşti asupra limbei româneşti*, în suplimentul 51 al „Albinei", din 29 iunie 1839.

dicioasă din articolul *Literații români* [9]: „Prin urmare, vrînd a ne cultiva limba, trebuie a o curăți cît se va putea de streinismi și provințialismi; și a lăsa haracteristicele ei prin care va putea deveni o limbă cultivată română iar nu un gerg latin, nici un gerg provințial" (p. 30). Această curățire de „provințialismi", care avea să ducă la unificarea normelor limbii literare, a dat, prin contribuția „Curierului", rezultatele cele mai bune. În schimb, zelul depus pentru curățirea limbii de „streinismi" avea să-l încurce pe redactorul „Curierului", tot mai mult, în plasele italienismului. Efectele nocive ale acestei influențe vor putea fi urmărite, în limbajul presei, cu excepția publicațiilor moldovenești, pînă după 1860.

Pentru că în felul acesta putem urmări mai ușor contribuția presei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, la unificarea limbii literare, socotim util să arătăm cum vedea Heliade soluționarea unei probleme atît de dificile, cum era, fără îndoială, operația de triere a elementelor regionale. Rolul lui de pînă la 1840 în adaptarea judicioasă a neologismelor, repede răspîndite cu noua înfățișare în rîndul cititorilor ziarelor, a fost unanim recunoscut [10]. La fel de importantă este însă și contribu-

[9] Vezi „Curierul romănesc", nr. 8, 1844.

[10] O largă recunoaștere a meritelor lui Heliade Rădulescu în formarea limbii române literare moderne întîlnim în lucrarea lui G. Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii române literare*: „Nouă ni se pare că limba literară românească de azi s-a format în primele decenii ale celei de a doua jumătăți a secolului trecut, prin influența pe care graiul lui *Eliade-Rădulescu* de pînă la 1840, și al scriitorilor moldoveni și munteni ce au început să scrie la această dată, a suferit-o din partea latiniștilor și a italienismului lui *Eliade-Rădulescu* și din partea limbii franceze; numai că în acest timp, ea nu era unanim recunoscută ca cea care trebuie întrebuințată" (pp. 27—28).

ția sa, din aceeași perioadă, în filtrarea elementelor regionale, atît de numeroase încă în toate scrierile vremii.

A fost Heliade un partizan fanatic al fonetismului muntean în limba literară, așa cum îl prezintă redactorii „Albinei", în frunte cu filologul Săulescu, nemulțumiți cînd se vedeau comentați în paginile „Curierului", uneori pe două coloane, din cauza preferinței lor vădite pentru particularitățile moldovenești? Nu există probe temeinice pentru susținerea acestei afirmații. Dimpotrivă, într-o scrisoare către C. Negruzzi, din 1839, publicată în „Curierul" [11], Heliade se dovedește foarte ponderat în această privință, cînd vorbește, cum am arătat și în altă parte, de necesitatea de a „alege din deosebitele noroade rumânești ce este bun, frumos, sonor, regulat, norocit" pentru a putea realiza o limbă literară „corectă și perfectă, adăogînd ce îi lipsește din dicționarul latinei" (p. 142). În *Încheere la băgările de seamă din partea redacției Curierului rumânesc la observațiile Dlui S...*, reproșîndu-i autorului tonul polemic, Heliade face apel la unire și înțelegere: „Multe au bune moldovenii, multe au bune ungurenii, bănățenii, bucovinenii, multe au bune macedonenii, multe au bune muntenii, dar multe au toți și rele" (nr. 128, 1839, p. 446). Heliade a arătat și practic, în multe din intervențiile sale din această vreme, ca și în normele pe care le fixează „Curierului", ce se poate și trebuie să fie reținut în limba literară din graiurile menționate [12].

[11] Vezi „Curierul romănesc", X, 1839, pp. 131—136, 137—140, 141—143.

[12] Discutînd *Teoriile dominante despre vechea română literară* în *Problemele capitale ale vechii române literare*, G. Ivănescu îi menționează pe Heliade Rădulescu și pe C. Negruzzi printre intelectualii români care, „deși credeau că limba bisericească era un fel de medie a tuturor dialectelor dacoromânești, identificau de fapt această limbă cu

Prin discuţii creatoare, ca cele pe care le-am amintit, precum şi prin unele rezultate obţinute în practică, gazetele româneşti din prima jumătate a veacului trecut, şi în primul rînd cele scoase de Heliade, urmate de publiciştii ardeleni şi chiar de unii din scriitorii moldoveni, cum este cazul lui C. Negruzzi, au adus o contribuţie de seamă la unificarea limbii literare. Rezultatele mai bogate ale acestei mari frămîntări se vor vedea însă în a doua jumătate a secolului, cînd vor fi abandonate definitiv o serie de particularităţi arhaice şi regionale. Lupta dintre elementele vechi şi cele noi, în fonetică şi gramatică, precum şi lupta dintre elementele regionale pentru impunerea unei singure variante fonetice ca literară, se desfăşoară, în forme mai vii sau mai ascunse, dar în mod permanent, în paginile gazetelor româneşti din prima jumătate a secolului trecut. Cele trei gazete importante din acest timp, „Albina românească", „Curierul românesc" şi „Gazeta Transilvaniei", cuprind încă numeroase particularităţi fonetice şi gramaticale regionale. Acestea se întîlnesc alături de unele reminiscenţe din limba veche. Este necesar să consemnăm şi aceste aspecte în limba presei din perioada pe care o cercetăm, urmărindu-le uneori şi după 1850. Ele ne vor ajuta să cunoaştem mai bine dificultăţile mari care stăteau în calea realizării unor norme

---

dialectul muntean" (p. 53). Cercetarea activităţii lui Heliade din presa vremii, în special din paginile „Curierului", ni-l arată foarte ataşat, şi în practică, punctului de vedere exprimat cu atîta fermitate şi în atîtea rînduri, după care limba literară nu poate fi decît „media tuturor dialectelor dacoromâneşti", la care nu uită să le adauge chiar şi pe cele din sudul Dunării. Redactorul „Curierului" s-a străduit foarte mult, în special în scrisorile către Negruzzi, să fie cît mai imparţial: „Şi nu lua, domnul meu, că voi să apăr pe munteni; pentru că numaidecît mă vei vedea că sînt nepărtinitor". In Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice, ed. cit.* p. 103.

unice în limba română literară şi vor scoate în evidenţă şi mai puternic eforturile depuse de cărturarii români din secolul trecut pentru a găsi, în mijlocul unui adevărat haos de variante fonetice regionale, soluţia admisă de toţi ca normă unică.

În f o n e t i c ă, mai ales, moldovenii renunţă cu destulă greutate, în vremea aceasta, la unele particularităţi regionale. Heliade, comentînd textele pe care le reproduce din „Albina", în note foarte bogate în unele cazuri, indică cu multă înţelegere pentru evoluţia viitoare a limbii literare variante fonetice mai potrivite, cu şanse mai mari de a se impune ca literare. Sînt interesante, pentru că arată cu claritate evoluţia viitoare a limbii literare, aceste exemple pe care le culegem din comentariile lui Heliade la *Doctorul şi Coteleta*, în „Curierul românesc", 1839, nr. 101 şi următoarele. Reproducînd acest text din „Albina", redactorul „Curierului" are din nou prilejul, de care a profitat şi în alte împrejurări, de a alătura fonetismelor moldoveneşti echivalentele ce aveau să se impună ca literare: *inţăleg* — *inţeleg* (p. 335), *însuş* — *însuşi*, *sară* — *seară*, *discoperit* — *descoperit*, *sîngură* — *singură* (p. 336), *giudică* — *judică*, *criieri* — *creeri* (p. 337); *trii* — *trei*, *me* — *mea*, *schimbasă* — *schimbase* (p. 338); *astăz* — *astăzi*, *îţ* — *îţi* (p. 339), *spunei* — *spuneai*, *ră* — *rea* (p. 340); *picioarile* — *picioarele*, *frumusaţă* — *frumuseţe* (p. 350); *pre* — *prea* (p. 351) etc. Am reţinut, dintr-un număr mai mare de exemple, doar cîteva care sînt mai concludente pentru eforturile „Curierului" în direcţia unificării limbii literare din punct de vedere fonetic. Trebuie remarcat, în mod deosebit, pentru că pune într-o lumină nouă această contribuţie, faptul că redactorul „Curierului" îşi dă seama că, în unele cazuri, varianta folosită în presa din Moldova este preferabilă, şi se grăbeşte s-o reco-

mande confraţilor. Aşa este cazul cu fonetismul *amenințat* recomandat în locul variantei folosite în presa din Muntenia (*amerinţat*) şi al lui *audă* faţă de muntenismul *auz*. În ultimul caz, Heliade arată chiar şi de ce este preferabilă forma nebisericească : „*Audă* este şi mai obştesc şi mai clasic decît *auză* al nostru, cu toate că e mai bisericesc" (p. 339).

Lupta împotriva regionalismelor nu va găsi de îndată cel mai larg ecou în presa moldovenească. Aşa se explică de ce în deceniul al şaselea, uneori chiar şi mai tîrziu, vor mai apărea fenomene ca cele ilustrate de exemplele citate din „Albina" după „Curier" : a) prefacerea lui *e* în *ă*, a lui *i* în *î* şi *ea* în *a* după j, ş, s, z, ţ, consoane rostite dur în Moldova : *sară* (Z, 1851, nr. 28, p. 110 ; GM, 1852, nr. 13, p. 49), *samă*, (Z, II, 1851, nr. 29, p. 115), *cetăţănimii* (Z, 1851, nr. 49, p. 183), *sărbările* (Z, II, 1851, nr. 10, p. 37), *deschisăsă* (Z, 1855, nr. 3, p. 10), *aşăza* (Z, 1855, nr. 4, p. 16), *înţălepciune* (Z, 1855, nr. 57, p. 225), *stîns* (GM, 1854, nr. 5, p. 19), *păşască* (GM, 1857, nr. 90, p. 357) ; b) transformarea lui *e* neaccentuat în *i* : *unile* (Z, 1850, nr. 19, p. 73), *alegirile* (Z, 1850, nr. 26, p. 141), *căpitenie* (Z, 1851, nr. 35, p. 138), *cerire* (Z, 1851, nr. 53, p. 209) ; c) pronunţarea ca *e* deschis a lui *ea*, în poziţie finală : *vidé* (Z, 1851, nr. 80, p. 315), *avé* (Z, 1855, nr. 66, p. 262) ; d) apariţia lui *gi* în locul lui *j* : *gios* (Z, 1855, nr. 7, p. 27) ; *agiunul* (GM, 1852, nr. 1, p. 3), *agiuns*, *gioc* (GM, 1852, nr. 9, p. 33) ; e) notarea lui *dz* pentru *z* : *dzilei* (GM, 1855, nr. 38, p. 154), *dzace* (GM, 1855, nr. 46, p. 181), *astădzi* (GM, 1855, nr. 3, p. 9) ; f) varianta regională *ghibace* (Z, 1855, nr. 77, p. 307), *ghibăcie* (GM, 1856, p. 277) pentru *dibace*, *dibăcie* etc. Multe din

aceste fonetisme regionale — şi în această listă au fost notate doar cîteva mai importante — sînt într-o continuă scădere, începînd chiar cu deceniul al şaselea. Poate fi citată, în acest sens, în primul rînd, „Steaua Dunării", care apare, datorită lui Kogălniceanu, într-o limbă mult mai evoluată faţă de „Albina" sau de „Gazeta de Moldavia", publicaţiile lui Asachi. Acest progres poate fi urmărit şi în fonetică. În locul fonetismelor moldoveneşti, întîlnim în „jurnalul" lui Kogălniceanu tot mai des variantele literare, comune pentru toate ţările româneşti : *astăzi* (nr. 1, p. 1, 1855), *însemnate* (nr. 1, p. 1, 1855), *semn* (nr. 9, p. 35, 1855), *însuşi* (nr. 1, p. 33, 1855), *înţelege* (nr. 5, p. 17, 1855), *vedea* nr. 5, p. 18, 1855) etc. Se mai menţin bineînţeles şi o serie de particularităţi locale cum ar fi : *samă* (nr. 6. p. 21, 1855), *ivală* (nr. 1, p. 2, 1855), *gios* (nr. 5, p. 18, 1855) etc.

Dintre particularităţile fonetice regionale întîlnite în publicaţiile din Muntenia, reţin atenţia cîteva prin frecvenţa lor ridicată. a) trecerea lui *e* la *ă*, în special în cazul prepoziţiilor *pe* şi *de*, mai rar în alte exemple : *pă* („Plutirea *pă* Dunăre cu vapor *pă* anul 1836", (C, 1836, nr. 9, p. 36), *dă* (C, 1833, nr. 13, p. 51), *dăsluşirile* (C, 1839, nr. 52. p. 207), *adăvărat* (PS, 1848, nr. 3, p. 10) ; b) elidarea vocalei *e* din prepoziţiile menţionate, înaintea unui cuvînt care începe cu o vocală : *d-amăruntul* (C, 1836, nr. 1, p. 1), *d-opotrivă* (C, 1836, nr. 21, p. 83), *d-odată* (R, 1838, nr. 120, p. 480), *d-afară* (PS, 1848, nr. 2, p. 8), *d-întîi* (PS, 1848, nr. 11, p. 41) ; c) prepoziţia *prin* apare sub forma *pîn* (C, 1839, nr. 52, p. 206) ; d) *ă*>*e* după *ş* şi *j* : *cenuşe* (PS, 1848, nr. 25, p. 97), *trufaşe* (V, 1848, nr. 13, p. 49) ; e) prepoziţia *după* este notată cu *ă*>*e* : *dupe* (C, 1839, nr. 52, p. 205) ; f) lipsa lui *h* iniţial în exemple ca : *aide* (C, 1847, nr. 38, p. 152) ; g) disimilarea lui *n*

în *amăruntul* (C, 1836, nr .1, p. 1), *amerințat* (R, 1838, nr. 120, p. 480) ; h) iotacizarea verbelor : *să vază* (C, 1839, p. 335, nr. 101), *crez* (C, 1839, nr. 149, p. 520), *respunz* (C, 1843, nr. 25, p. 104), *pătrunză* (PS, 1848, nr. 9, p. 33), *spui* (C, 1847, nr. 30, p. 120), *simț* (PS, 1848, nr. 3, p. 11) etc.

Întîlnim în gazetele din Țara Românească, pe lîngă fenomenele semnalate, și altele cu o arie de circulație mai largă, cuprinzînd atît Moldova cît și Transilvania. Spre deosebire de primele, acestea nu apar cu atîta regularitate în gazetele din Muntenia. Mai frecvente sînt următoarele : *e*>*ă* după *s* sau *ș*, în special, dar și după alte consoane : *orășăl* (R, 1838, nr. 125, p. 500), *sărba* (R, 1838, nr. 152, p. 603), *deșărtăciune* (R, 1838, nr. 212, p. 848), *împărecherile* (R, 1838, nr. 121, p. 484), *izvoară* (R, 1838, nr. 138, p. 550) ; *e* neac. > *i* : *casile* (C, 1848, nr. 3, p. 11), *judică* (C, 1839, nr. 128, p. 445), *încoaci* (R, 1838, nr. 155, p. 616). Mai rar, pot fi notate și cazuri cînd *ea*>*é* : *privighé* (C, 1843, nr. 48, p. 196), *j*>*gi* : *giumătate* (C, 1843, nr. 48, p. 196) etc. Pentru explicarea folosirii acestor fonetisme în gazetele din Muntenia trebuie să ținem seama atît de oscilațiile frecvente în limba literară din această perioadă, cît și de faptul că multe din materialele reproduse din gazetele care apăreau în Moldova sau Transilvania păstrau, măcar în parte, un număr de particularități locale.

În publicațiile periodice din Transilvania întîlnim un număr destul de ridicat de fonetisme comune atît cu Moldova cît și cu Muntenia. Această situație se explică, pe de o parte, prin ariile dialectale care împart Transilvania în două, legîndu-i sudul de Muntenia și nordul de Moldova, iar, pe de altă parte, prin faptul că G. Barițs-a orientat foarte mult, în ceea ce privește normele pe care le-a fixat în limba foilor sale, după gazetele din București. În „Gazeta Transilvaniei“, izvorul principal de care ne folosim, această oscilație între ariile dialectale menționate este foarte bine reprezentată și completează cu un număr destul de mare de exemple particularitățile care sînt specifice mai ales unor regiuni de peste munți.

a) Particularitățile regionale comune cu Moldova : *însămnările* (GT, 1838, nr. 2, p. 5), *samă* (GT, 1838, nr. 2, p. 5), *lățască* (GT, 1838, nr. 2, p. 5) ; *înțălepțește* (GT, 1838, nr. 3, p. 9), *sămn* (GT, 1838, nr. 5, p. 17), *sărbare* (GT, 1838, nr. 5, p. 17), *secretari* (GT, 1838, nr. 6, p. 21), *spori* (GT, 1838, nr. 6, p. 22), *rătund* (GT, 1838, nr. 7, p. 27), *ceri* (GT, 1838, II, nr. 26, p. 104), *cătră* (GT, 1839, nr. 1, p. 1), *ținutul* (GT, 1839, nr. 2, p. 6), *blăstămați* (GT, 1839, nr. 2, p. 6), *gîci* (GT, 1839, nr. 31, p. 121), *nemțască* (GT, 1841, nr. 4, p. 15), *feliuri* (GT, 1841, nr. 34, p. 136), *înșală* (GT, 1841, nr. 42, p. 166), *sîlă* (GT, 1843, nr. 23, p. 91), *îngiosiți* (GT, 1843, nr. 96, p. 384), *hoțască* (GT, 1845, nr. 55, p. 219).

b) Particularități regionale comune cu Muntenia : *să crează* (GT, 1838, nr. 1, p. 2), *răspunz* (GT, 1838, nr. 13, p. 52), *pă* (GT, 1838, nr. 4, p. 15), *amerințează* (GT, 1838, II, nr. 19, p. 75) etc. Mai importante sînt oscilațiile dintre unele fonetisme muntenești și din sudul Transilvaniei și corespondentele lor din nordul acestei provincii și din Moldova : *seara* și *sara* (GT, 1839, nr. 19, p. 76), *ținut* și *ținut* (GT, 1839, nr. 11, p. 41) etc. Apariția unui număr tot mai mare de fonetisme muntenești și din sudul Transilvaniei, în anii viitori, indică drumul pe care se va orienta, tot mai ferm, limba română literară în fonetică.

c) Particularitățile regionale specifice unor arii ardelenești mai ales : *sărină* (GT, 1838, nr. 18, p. 65), *curund* (GT, 1839, nr. 1, p. 1), *tinără* (GT, 1839, nr. 1, p. 2), *airea* (GT, 1839, nr. 2, p. 1), *beutură* (GT, 1843, nr. 1, p. 2), *număroasă* (GT, 1839, nr. 27,

p. 107), *iobagiu* (GT, 1843, nr. 1, p. 2), *lăpăda* (GT, 1843, nr. 13, p. 49), *acurat* (GT, 1843, nr. 21, p. 81) etc.

După cum se poate observa din exemplele înșirate, în limba presei din prima jumătate a secolului al XIX-lea particularitățile fonetice regionale specifice Moldovei, Munteniei și Transilvaniei apar într-un număr destul de ridicat. Încă din această perioadă, și mai evident în deceniul următor, încep să se răspîndească tot mai mult variantele care aveau să se impună ca literare. Reproducerea știrilor dintr-o gazetă în alta face și mai evidentă nevoia unificării normelor fonetice și ortografice, ajutînd la difuzarea variantelor cu circulația cea mai largă, dată de răspîndirea lor în textele vechi. În lupta împotriva regionalismului, un merit mare îi revine „Curierului“ lui Heliade Rădulescu.

Nu lipsesc, din paginile gazetelor din perioada de care ne ocupăm, nici unele fonetisme arhaice. Acestea aveau, în stilul publicistic ca și în stilul științific, mai puține șanse de a rămîne un timp îndelungat. Citām, de aceea, doar cîteva exemple caracterizate printr-o rezistență mai mare în limba literară din secolul al XIX-lea, ceea ce determină și răspîndirea lor în limba presei : *dupre* (Z, 1851, nr. 21, p. 81) ; *pre* (GM, 1857, nr. 90, p. 357) ; *priimească* (R, 1838, nr. 130, p. 517) *ţeara* (PS, 1848, nr. 2, p. 6) ; *depre* (GT, 1838, nr. 4, p. 13), *beserică* (GT, 1838, nr. 5, p. 17), *îndărăpt* (GT, 1839, nr. 1, p. 1), *preste* (GT, 1845, nr. 5, p. 18) etc. Alături de aceste variante fonetice vechi, unele cu suport popular, altele simple grafii, apar, într-un număr mult mai ridicat, în cele mai multe cazuri, dubletele mai noi.

Aspectul neomogen, în fonetica limbii literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, este sporit și de dificultățile de adaptare a neologismelor.

Influențele care se exercitau asupra limbii române au impus temporar aspecte variate neologinsmelor. Acestea sînt mult mai evidente în limba presei, în care își fac loc cu mai multă ușurință împrumuturile din alte limbi, așa după cum am văzut și în altă parte. Aspectul învechit al unor neologisme este abandonat mai repede în stilul publicistic decît în altele, cu excepția unor publicații mai conservatoare în limbă, cum este „Albina“, sau care evoluau în sfere de influențe deosebite, cum este cazul „Gazetei de Transilvania“. În locul neologismelor cu aspect fonetic vechi, care trădează influențe neogrecești, rusești sau germane : *epoha* (A, 1829, nr. 1, p. 1), *ofițială* (A, 1829, nr. 6, p. 21), *provinții* (A, 1829, nr. 5, p. 19), *spețială* (GT, 1845, nr. 4, p. 13), *finanțială* (GT, 1838, nr. 12, p. 48), *eștesuri* (GT, 1839, nr. 38, p. 150), *aghenție* (A, 1834, nr. 41, p. 180), *maghistrat* (GT, 1838, nr. 13, p. 49), *eleghie* (C, 1829, nr. 21, p. 88), *orighine* (A, 1841, nr. 61, p. 149) etc., apar tot mai multe neologisme care păstrează un aspect francez : *anonsa* (C, 1846, nr. 31, p. 121), *avantură* (A, 1841, nr. 71, p. 285) ; *discusii* (A, 1839, nr. 101, p. 409), *object* (C, 1844, nr. 32, p. 128), *ogur* (A, 1837, nr. 58, p. 82), *pansion* (A, 1841, nr. 60, p. 148 ; C, 1832, nr. 77, p. 300), *parașiut* (A, 1837, nr. 63, p. 269), *projet* (C, 1846, nr. 31, p. 121) etc. sau italian : *curiozita* (A, 1829, nr. 7, p. 36), *rarita* (A, 1841, nr. 60, p. 148), *reflesii* (C, 1846, nr. 91, p. 361), *stropiată* (A, 1839, nr. 75, p. 308), *svaporate* (C, 1847, nr. 29, p. 125) etc.

Rezultate firești ale procesului de adaptare, aceste fonetisme străine nu vor avea o circulație îndelungată în limba literară, învinse repede de variantele impuse de sistemul fonetic al limbii noastre. În limba presei, mai ales în cronicile teatrale și mondene, și chiar în revista jurnalelor străine, ele au avut, într-o perioadă, o circulație destul de largă. În protestul împotriva rezultatelor bizare pe care

le-a avut aplicarea diverselor sisteme ortografice de după 1840, cu consecințe grave și în pronunțare, mai ales în cercurile mai puțin instruite, intră și împrumuturile insuficient adaptate. La acest protest, inițiat de scriitorii din generația de la 1848, se alătură și presa, prin ziarul lui Kogălniceanu „Steaua Dunării : „Vom combate dar din toate puterile noastre direcția falsă pe care o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a o da limbii și literaturii" (nr. 1, p. 2). Această afirmație din cuvîntul introductiv la „Steaua Dunării" stabilește o legătură evidentă cu programul „Daciei literare".

În morfologie, ca și în fonetică, acțiunea de unificare a limbii literare trebuia să înfrîngă unele forme vechi, cît și unele forme populare și regionale. În același timp, din variantele numeroase produse de procesul dificil de adaptare a neologismelor trebuiau reținute cele mai potrivite cu sistemul limbii noastre. Ce rol îi revine presei în această privință ?

În limba presei din prima jumătate a secolului al XIX-lea, uneori și mai tîrziu, mai pot fi întîlnite cîteva particularități gramaticale vechi, în continuă descreștere : întrebuințarea singularului în locul pluralului, după modelul din cronică, procedeu, dealtfel și popular („să dicteze pace *turcului*", GT, 1839, nr. 32, p. 127) ; păstrarea unor forme de plural în — *e (rane*, GT, 1841, nr. 43, p. 126 ; *pușce*, GT, 1839, nr. 2, p. 5) ; articularea pronumelui relativ *care (carele*, C, 1842, nr. 2, p. 8 ; *carile*, GM, 1852, nr. 84, p. 231) ; *carea* (GT, 1845, nr. 90, p. 357). forma de auxiliar *au* pentru singular, pers. III (*au sosit* pentru *a sosit*, GT, 1838, nr. 5, p. 17) etc.

Mai numeroase decît particularitățile morfologice arhaice, cu care limba presei putea stabili mai puține contacte, sînt cele populare, comune dealtfel, în unele cazuri, cu limba veche : *vlădichi* [i] (C, 1843, nr. 95, p. 342), *righi* [i] (C, 1842, nr. 2, p. 7),

cest (C, 1842, nr. 92, p. 365), *ist* (GM, 1852, nr. 44, p. 173), *ista* (GM, 1855, nr. 90, p. 357), *cevași* (GT, 1840, nr. 7, p. 25), *lucră* (GT, 1845, nr. 58, p. 229), *dăduși, învățași, spuseși* (C, 1848, nr. 86, p. 354), *dideseși* (C, 1848, nr. 31, p. 123), *au fost poruncit* (GT, 1841, nr. 30, p. 118), *i s-au fost trimis* (V, 1848, nr. 43, p. 171), *s-au fost prins* (Z, 1851, nr. 55, p. 217), *să aibi* (C, 1847, nr. 49, p. 106), *amu* (GM, 1852, nr. 84, p. 231), *estimp* (GT, 1839, nr. 3, p. 11) etc.

În raport cu exemplele citate pînă aici, mult mai numeroase și mai specifice pentru limba presei, în această perioadă, sînt oscilațiile în declinare și conjugare, ca urmare a greutăților ivite în încadrarea morfologică a neologismelor : *aplaus* (R, 1838, nr. 38, p. 151), *favor* (R, 1838, nr. 123, p. 490), *reform* (GT, 1838, nr. 12, p. 48), *clas* (GT, 1845, nr. 36, p. 143), *conclus* (GT, 1848, nr. 27, p. 111), *invent* (GT, 1848, nr. 28, p. 115), *staturi* (A, 1829, nr. 2, p. 7), *bazuri* (PS, 1848, nr. 3, p. 9), *indivi-duri* (C, 1847, nr. 13, p. 51), *ghimnazia* (A, 1843, supl. la nr. 58), *sistemă* (A, 1829, nr. 12, p. 47 ; R, 1838, nr. 135, p. 539), *cadavră* (GT, 1839, nr. 31, p. 121), *controlă* (GT, 1841, nr. 36, p. 143), *rolă* (GT, 1845, nr. 13, p. 49), *spație* (Z, 1851, nr. 69, p. 273), *tractarisi* (A, 1829, nr .12, p. 48), *pretenda* (C, 1840, nr. 8, p. 31), *comprometa* (PS, 1848, nr. 2, p. 7), *construa* (Z, 1855, nr. 25, p. 27) etc. Dificultățile de adaptare a verbelor împrumutate sînt probate, printre altele, și de numeroase oscilații între formele cu sau fără *-ez* și *-esc : imiteze* (R, 1838, nr. 163, p. 652), *recomandează* (R, 1838, nr. 136, p. 532), *asigurează* (C, 1840, nr. 42, p. 163), *aprobează* (C, 1847, nr. 28, p. 112), *circulează* (GT, 1848, nr. 81, p. 85), *să dezvolteze* (PS, 1848, nr. 15, p. 67), *să-l areste* (C, 1842, nr. 85, p. 340), *să prezide* (C, 1842, nr. 57, p. 226), *să-și serve* (C, 1847, nr. 41, p. 164), *le disprețā* (C, 1847, nr. 46, p. 185).

În deceniile următoare, aceste forme se vor împuţina simţitor. De pe acum se poate observa, în intervenţiile lui Heliade mai ales, o încercare de triere a lor, prin eliminarea unor dublete prea îndepărtate de „însuşirea limbii", după cum se exprimă redactorul „Curierului".

S i n t a x a presei româneşti este destul de greoaie în primii ei ani de existenţă. Păstrarea unor legături destul de puternice cu stilul cărţilor bisericeşti, al documentelor şi cronicilor vechi, explică, în mare măsură, această situaţie. Pot fi citate numeroase exemple în care aceste legături sînt evidente. Uneori fraza nu suferă prea mult din cauza întorsăturilor arhaice şi-şi păstrează destul de bine limpezimea : „De obşte vrăjmaşul stă foarte liniştit. Cu toate acestea de cînd în cînd el cearcă a face cîte o mişcare, care mai totdeauna e spre vătămarea sa. La 30 martie turci[i] din preajma Vidinului vrînd să năvălească în Valahia cea mare, trecură pe la Ţigăneşti..." (C, 1829, nr. 8, p. 29). Simpla înşirare a unor propoziţii principale aminteşte, de asemenea, de textele vechi ca şi de uzul popular : „Însă toate aceste nimic agiută. Timpul se înaintează neîncetat. Pacea favorează dizvălirea ideilor. Pretutindene ţinteşte mintea de a îndeplini ştiinţele mehanice şi hemice" (A, 1841, nr. 3, p. 9). În alte cazuri, însă, din nefericire mai numeroase, fraza este mai complicată, lipsită de eleganţă şi cu suficiente obscurităţi, din cauza legăturii nesigure între unităţile care o compun : „Pînă într-atît dorea de mult cei încunjuraţi, spre a să scăpa de grozăviile asaltului ce să hotărîse să se facă, cît de frică, ca nu care cumvaşi vreo fără de veste întîmplare să rumpă învoirea ce să făcuse la ziua de 18, vrînd să ne dea semne de a lor bună credinţă, Serd Mahmud paşa au venit tot într-aceeaşi seară a să da prinşi la noi, măcar că nici un articol de ale învoirii nu-l supunea la o astfel de grabnică urmare" (C, 1829, nr. 28, p. 115). Anacolutul, construcţiile gerundivale, ca şi propoziţiile introduse de *ce* sau *care* creează lungimi inutile, rup simetria frazei şi-i întunecă înţelesul. Astfel de construcţii încărcate, mai ales în redactarea informaţiilor şi reportajelor, nu vor rezista mult timp în stilul publicistic, care apare, în deceniul următor, cu o frază mult mai clară, în special în gazetele din Principate. Pot fi citate ca model de construcţie clară frazele din cotidianul „România" (1838). Această evoluţie rapidă se datoreşte, în mare măsură, influenţei sintaxei franceze din gazetele pe care le consultau redactorii din Principate.

Evoluînd în sfera de influenţă a ziarelor germane şi maghiare, presa din Transilvania va avea de luptat cu greutăţi mai mari din acest punct de vedere. Tendinţa de a menţine unele construcţii arhaice va putea fi urmărită un timp mai îndelungat în coloanele ei. De asemenea, cazurile de topică străină sînt mai numeroase în presa din Transilvania. Dacă exemplele de construcţii arhaice sînt mai puţine : „strălucita această zi o au cinstit" (GT, 1838, nr. 5, p. 17) ; „Nimic era mai firesc" (GT, 1846, nr. 24, p. 94) ; „anevoie foarte" (GT, 1846, nr. 33, p. 131) ; „bogată foarte" (GT, 1846, nr. 74, p. 294) etc., în schimb numărul construcţiilor calchiate este mult mai ridicat. Dealtfel construcţiile arhaice, cum ar fi de pildă cazurile în care verbul este aşezat la sfîrşit, aduse în limba veche tot de influenţele străine, se pot confunda cu rezultatele unor înrîuriri recente în sintaxă, cum ar fi cea germană. Cităm cîteva construcţii nefireşti, care reproduc modele străine, cîteodată cu atîta fidelitate încît fraza devine obscură : „În Viena sînt veşti sigure, cum că în pricina Spaniei ca să să ţie un congres a puterilor Europei" (GT, 1839, nr. 1, p. 1) ; „De curund este să să

mai așeze un teatru la Constantinopole, în care nu numai italienește și franțozește, dar și drame turcești sînt să să joace" (GT, 1839, nr. 4, p. 15) ; „Deși pașii pînă acum făcuți nu arată rezultate mari, totuși încheind de la cercetările cele bune astăzi făcute" (GT, 1840, nr. 5, p. 9) ; „Noi nu bucuroși publicăm lucruri de care nu sîntem convinși mai de aproape" (GT, 1841, nr. 32, p. 126).

Aspectul greoi al frazei poate rezulta cîteodată și din cauza unor legături populare între membrele ei, particularitate specifică, dealtfel, și limbii vechi : „Ertați, fraților, cum că punem astfeliu de întrebări ca și cum doară ne-am îndoi" (GT, 1838, nr. 5, p. 17) ; „bărbați calificați pentru de a putea ocupa posturi politice" (GT, 1851, nr. 17, p. 77) etc. Astfel de legături vechi și populare se întîlnesc și în gazetele din Principate : „Alaltăieri marți de dimineață s-a întîmplat foc în mijlocul tîrgului aproape de Sf. Gheorghe cel vechi, unde au ars cîteva case și putea din pricina vîntului a se întinde pustiirea acestui element grozav și mai departe, grabnica însă alergare a autorităților a întîmpinat răul și a scăpat atîtea case vecine ce era foarte de aproape amerințate" (C, 1832, nr. 70, p. 269) ; „Carele foarte s-au turburat pentru asemenea atac" (C, 1842, nr. 2, p. 8) ; „Fiecare idee din acele ce ating sufletul și inima a fost salutată cu aplaude entuziaste, care aceasta dovedește că publicul român face pasuri gigantice despre gustul cel bun" (V, 1848, nr. 13, p. 49).

Structura frazelor în gazetele din Principate este, în general, mai modernă, decît în publicațiile de peste munți. În 1838, cînd apare „Gazeta de Transilvania", tradiția gazetelor românești care puteau constitui un model de limbă pentru publicațiile de dincolo de munți nu avea suficientă adîncime. Cu timpul însă, contactul strîns dintre gazetele din Transilvania și cele din Principate va contribui la crearea unor condiții favorabile pentru înlăturarea unor construcții depășite sau chiar străine de firea limbii noastre. Abia în practica scrisului contactele dintre diversele perioade românești au putut să-și arate efectele salutare.

2. *Dezvoltarea elementelor specifice stilului publicistic în perioada 1829—1860.*

a) Odată cu apariția primelor periodice românești se ivește nevoia fixării unor noi termeni tehnici în limba noastră. Fără ca însușirile specifice ale stilului publicistic să depindă, într-o măsură prea mare, de terminologia tehnică folosită în presă, acești termeni pot contribui, prin frecvența lor ridicată, mai ales cînd se fixează și într-o serie de formulări tipice, la crearea unor trăsături distincte. Singuri, acești termeni tehnici n-ar putea îndreptăți existența unei varietăți stilistice specifice în cadrul limbii literare. În combinație cu alții, ei pot avea altă greutate în adîncirea unor trăsături specifice stilului publicistic. Iată de ce cercetarea elementelor lingvistice gazetărești trebuie începută cu acești termeni, fixați în limba română cam în aceeași perioadă în care s-a format întreaga terminologie științifică și tehnică, adică în jurul anului 1860 [13]. Fără să avem intenția de a prezenta lista lor completă, cităm următoarele exemple : *anonsuri* „mica publicitate" (SD, 1869), *articol* (GT, 1843, nr. 93, p. 370), *articol de fondos* (Z, 1855, nr. 1, p. 2) ; *articol deslușitoriu* (GT, 1846, nr. 11, p. 41), *articol pregătitoriu* (GT, 1841, nr. 55, p. 217), *buletinul zilei* „scurte știri" (SD, II, 1856, p. 188), *buletin straordinariu* „ediție specială" (SD, 1856, nr. 3), *colaborator* (GT, 1843, nr.93, p. 370), *coloană* (C, 1845,

[13] Vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești,* Editura științifică, 1962, pp. 125—126.

nr. 93, p. 369), *corespondent* (GT, 1843, nr. 95, p. 389), *corespundință* (SD, 1855, nr. 6, p. 23), *cronica politică* (C, 1859, nr. 1, p. 2.), *cronica străină* „știri externe“ (C, 1847, nr. 7, p. 27), *depeșă telegrafică* (SD, 1855, nr. 2, p. 5), *facte diverse* (SD, 1855, nr. 1, p. 4), *feileton* (A, 1837, nr. 88, p. 368), *foaie ecstraordinară* „ediție specială“ (V, 1848), *foiță* „foileton“ (SD, 1860), *gazetă* (A, C, 1829), *gazetar* (R, 1838, nr. 5), *gazetime* (C, 1829, nr. 1), *înștiințări dinlăuntru* (A, 1829, nr. 57, p. 230), *înștiințări mai tîrzie* „ultimele știri“ (GT, 1838, nr. 8, p. 31), *înștiințare ofițială* (C, 1829, nr. 8, p. 29), *hronica muzicală* (GM, 1852, nr. 33, p. 129), *hronica provințială* (GM, 1852, nr. 44, p. 173), *hronica teatrală* (GM, 1852, nr. 2, p. 5), *jurnal* (A, 1829, nr. 48, p. 190), *jurnalism* (A, 1847, nr. 3, p. 11), *jurnalist* (C, 1844, nr. 1, p. 4), *jurnalistică* (GT, 1839, nr. 4, p. 15), *novele politicești* (GT, 1848, nr. 8, p. 29), *novitale de la armie* (A, 1829), *novitale dinafară* (A, 1837), *novitalele zilei* (GM, 1852), *nuvele* (R, 1861, nr. 23—24, p. 77), *politica dinafară* „știri externe“ (C, 1852, nr. 1, p. 1), *publicist* (GT, 1843, nr. 93, p. 369), *publicitate* (C, 1843, nr. 67, p. 230), *redactor* (A, C, 1829, GT, 1838), *redactor răspunzător* (C, 1840, nr. 28, p. 109), *redacție* (A, 1829, nr. 1, p. 2), *revista de jurnale* „revista presei“ (GT, 1845, nr. 3, p. 11), *revista politică* (Z, 1851, nr. 31, p. 121), *rubrică* (GT, 1843, nr. 74, p. 295), *suplement extraordinariu* „ediție specială“ (A, 1829, nr. 2), *știri dinlăuntru* (C, 1837), *știri dinafară* (C, 1837), *știri mestecate* (GT, 1841, nr. 6, p. 24), *știri mai nouă* (SD, 1855, nr. 1, p. 4), *știri oficiale* (SD, 1859), *teasc* „presă“; *teascul franțuzesc* (GT, 1840, nr. 36, p. 142), *varietăți* „magazin“ (A, 1829, nr. 43), *urzicărie* „rubrica satirică“ (PS, 1848). O importanță mare prezintă acest vocabular tehnic pentru cunoașterea profilului presei noastre din această perioadă. Din acest punct de vedere, observăm că se acordă o atenție deosebită știrilor in-

terne, reproduse, de cele mai multe ori, din surse și după documente oficiale, precum și știrilor externe, traduse din presa străină.

b) Cultivarea cu precădere a știrilor, în prima fază din evoluția presei românești, pe lîngă faptul că a determinat formarea terminologiei profesionale de specialitate, a înlesnit stabilirea unor unități frazeologice specifice. Mai frapante sînt cele care precizează sursa sau caracterul acestor știri. Aceste formulări sînt alcătuite în așa fel încît să cîștige încrederea cititorului, solicitat mai puternic de cuvintele cu sensuri figurate sau de epitetul revelator : „cercurile prea informate“ (C, 1843, nr. 54, p. 159) ; „circulă știrea“ (C, 1846, nr. 96, p. 382), „o nuvelă circulă de cîteva zile în public“ (C, 1844, nr. 40, p. 167) ; „O novelă cu totul absurdă circulă la bursă“ (C, 1843, nr. 62 p. 192) ; „din toate părțile zboară știrile“ (GT, II, 1838, nr. 15, p. 58) ; „corespondință respectabilă“ (GT, 1845, nr. 55, p. 231) ; „izvoară autentice“ (GT, 1852, nr. 1, p. 3) ; „izvoare cu totul sigure“ (GT, 1843, nr. 1, p. 2) ; „izvoare și mai sigure“ (GT, 1839, nr. 2, p. 7) ; „persoane vrednice de credință“ (C, 1847, nr. 16, p. 64) ; „cele mai proaspete știri“ (GT, 1839, nr. 52, p. 205) ; „știrile noastre mai nouă, autentice“ (GT, 1848, nr. 80, p. 331) etc., etc.

Pot fi citate alături și o serie de formulări tipice pentru stilul presei, care se referă la evenimentul cuprins în știrea respectivă, la reacțiunea și părerile cititorilor sau la modul de prezentare a faptelor : „cursul evenimintelor“ (GT, 1848, nr. 49, p. 202) ; „cursul întîmplărilor“ (A, 1829, nr. 37, p. 148) ; „în cursul serioaselor întîmplări politice“ (A, 1839, nr. 98, p. 398) ; „multa sau puțina gravitate a evenimentelor“ (C, 1843, nr. 56, p. 168) ; „a pricinuit cel mai viu entuziasm“ (C, 1836, nr. 32, p. 125) ; „ca dovadă a interesului viu“ (C, 1841,

nr. 7, p. 28) ; „ce vie impresie va fi făcut acest decret“ (GT, 1848, nr. 15, p. 61) ; „a pricinuit aici o profundă sensaţie“ (C, 1843, nr. 91, p. 324) ; „împărtăşim opinia“ (A, 1844, nr. 96, p. 394) ; „opinia publică“ (A, 1847, nr. 45, p. 181) ; „opinia jurnalelor“ (C, 1844, nr. 37, p. 146) etc.

c) Tot în această etapă de dezvoltare a stilului publicistic, paralel cu fixarea terminologiei şi a frazeologiei specifice ştirilor, încep să fie folosite, din ce în ce mai stăruitor, o serie de epitete care oglindesc o preferinţă vădită pentru senzaţional. Dezvoltarea reportajului şi înmulţirea coloanelor rezervate „faptelor diverse“ contribuie mult la sporirea acestor exemple. Trebuie să observăm că cele mai multe din ele, chiar cînd exprimă superlativul, nu reuşesc să adîncească emoţia şi introduc o notă convenţională, de entuziasm sau de compasiune profesională, în comunicare. Unele din aceste epitete sînt de circulaţie curentă în limba română. Altele, mai numeroase, sînt împrumuturi recente. Ambele categorii îndeplinesc aceleaşi funcţii stilistice. Citām mai întîi cîteva exemple din prima categorie : „vestea *cumplitei* conspiraţii“ (GT, 1838, nr. 2, p. 6) ; „*cumplite* evenimente“ (GT, 1848, nr. 22, p. 89) ; „o ucidere *înfricoşată*“ (A, 1841, nr. 15, p. 57) ; „*groaznic* cutremur de pămînt“ (C, 1832, nr. 27, p. 101) ; „asupra *minunatelor* progrese“ (C, 1846, nr. 90) ; „întreprindere *măreaţă*“ (GT, 1843, nr. 93, p. 369) ; „aurora cea mai *măreaţă* a vieţii noastre“ (GT, 1852, nr. 54, p. 205) ; „armiile lor cele *strălucite*“ (A, 1829, nr. 12, p. 45) ; „*strălucita* ţeremonie“ (C, 1834, nr. 48, p. 105) ; „învingere *strălucită*“ (GT, 1848, nr. 46, p. 189) ; „victorie *strălucită*“ (GT, 1849, nr. 7, p. 23) ; „*tristele* evenimente“ (GT, 1848, nr. 82, p. 338) etc.

Foarte numeroase sînt împrumuturile recente care se adaugă la seria epitetelor citate : „*celebrul* astrolog“ (C, 1842, nr. 7, p. 26) ; „*celebra* cantatriţă“

(C, 1847, nr. 52, p. 207) ; „lucruri *colosale*“ (C, 1839), nr. 6, p. 24) ; „armamente *considerabile*“ (C, 1847, nr. 11, p. 44) ; „*cordiale* toaste“ (A, 1849, nr. 25, p. 93) ; „înţelegere *cordială*“ (C, 1844, nr. 28, p. 109) ; „împrejurări cu totul grele şi *critice*“ (GT, 1839, nr. 6, p. 22) ; „în aceste timpuri atît de *critice*“ (GT, 1848, nr. 77, p. 319) ; „*eroică* tîmplare“ (A, 1845, nr. 99, p. 393) ; „*eroica* noastră armată“ (GT, 1848, nr. 7, p. 23) ; „*escelentul* comic“ (C, 1848, nr. 16, p. 63) ; „un fenomen din cele mai *extraordinare*“ (A, 1835, nr. 15, p. 64) ; „evenimentul cel *estraordinar*“ (GT, 1851, nr. 69, p. 287) ; „în zilele acele *fatale*“ (GT, 1843, nr. 50, p. 199) ; „ghirlandă *fenomenală*“ (Z, 1850, nr. 48, p. 192) ; „*formidabilele* fortificaţii“ (C, 1846, nr. 95, p. 378) ; „spectacol *feeric*“ (C, 1848, nr. 18, p. 64) ; „funesta *întîmplare*“ (GT, 1848, nr. 78, p. 323) ; „pasuri *gigantice*“ (C, 1846, nr. 90, p. 357) ; „o luptă *gigantică*“ (GT, 1849, nr. 20, p. 76) ; „*glorioasa* revoluţie“ (PS, 1848, nr. 16, p. 61) ; „turburări *grave*“ (C, 1844, nr. 68, p. 269) ; „*himerice* scorniri“ (GT, 1839, nr. 51, p. 301) ; „bucurie *infernală*“ (GT, 1845, nr. 90, p. 360) ; „temperatură *infernală*“ (GT, 1845, nr. 90 ,p. 360) ; „*infernalul* plan“ (GT, 1848, nr. 50, p. 207) ; „cuvinte *maghice*“ (A, 1841, nr. 21, p. 79) ; „omul *misterios*“ (A, 1841, nr. 87, p. 351) ; „*monstruoasa* absurditate“ (C, 1836, nr. 47, p. 186) ; „*oribila* întîmplare“ (C, 1847, nr. 21, p. 82) ; „îmbunătăţiri *radicale*“ (GT, 1848, nr. 49, p. 204) ; „cauza *sacră*“ (PS, 1848, nr. 13, p. 49) ; „ochi *scrutător*“ (C, 1840, nr. 65, p. 301) ; „în cursul *serioaselor* întîmplări“ (A, 1839, nr. 98, p. 395) ; „reflesie *sinceră*“ (GT, 1846, nr. 53, p. 209) ; „intrarea sa *solemnă*“ (GT, II, 1838, nr. 12, p. 46) ; „un fenomen cu totul *straniu*“ (C, 1843, nr. 20 p. 81) ; „a păşi către scopul cel *sublim*“ (C, 1846, nr. 90, p. 357) ; „aer *superb*“ (C, 1847, nr. 17, p. 67) ; „izbirea a fost *teribilă*“ (C, 1847, nr. 5,

p. 17); „interesul *vital*" (SD, 1855, nr. 1, p. 1); „condiția *vitală*" (SD, 1855, nr. 1, p. 3) etc.

După cum s-a putut observa din contextele mai largi în care au fost citate, cele mai multe din exemplele înșirate au proprietatea de a forma, împreună cu cuvintele pe care le determină, unități mai mult sau mai puțin strînse, un fel de șabloane ușor de recunoscut, care dau stilului publicistic, în varianta lui gazetărească, un caracter aparte față de celelalte stiluri ale limbii. O mențiune specială merită unele adjective din categoriile citate, care apar ca determinări obligatorii pe lîngă substantive ce le sugerează prin conținutul lor: „jalnică catastrofă" (GT, 1840, nr 26, p. 102); „fatală calamitate" (PS, 1848, nr. 21, p. 81) etc. În aceste exemple este evidentă, mai mult decît în altele, o anume înclinare către senzațional în stilul gazetelor din acea vreme și de mai tîrziu. Tot astfel se explică și tendința de a trece prin gradele de comparație o serie de adjective care au, în mod obișnuit, o formă unică: „un fenomen din cele mai extraordinare" (A ,1829, nr. 2, p. 6); „știrea cea mai fatală" (GT, 1848, nr. 78, p. 324); „cele mai formidabile" (A, 1849, nr. 1, p. 1); „sub auspiții atît de formidabile" (GT, 1851, nr. 12, p.53); „cele mai gigantice construcții" (C, 1847, nr. 3, p. 10); „un bal foarte splendid" (C, 1843, nr. 48, p. 193); „mai frumoasă și mai sublimă" (C, 1847, nr. 32, p. 128) etc.

Trebuie semnalate, într-un loc aparte, epitetele-adjective care nu izvorăsc din tendința de a imprima o notă senzațională stilului, ci din dorința de a indica mai exact proporțiile unui eveniment care motivează prin caracterul lui excepțional determinarea superlativă: „glorioasa revoluție" (PS, 1848, nr. 16, p. 61); „învingere glorioasă" (GT, 1848, nr. 37, p. 153); „document istoric" (GT, 1840, nr. 20, p. 78); „întîmplările acestea istorice" (C, 1843, nr. 6, p. 21); „eveniment mare, istoric" (GT, 1852, nr. 55, p. 209) etc.

Toate exemplele citate, indiferent de categoria în care au fost notate, pun cu putere în evidență o trăsătură esențială a stilului publicistic-gazetăresc: numărul ridicat al îmbinărilor cu caracter fix dintre anumite substantive și adjective. Aici trebuie căutată una din sursele cele mai importante de îmbogățire a șabloanelor din acest stil.

Utilizarea acestor adjective-epitete, în enumerări mai scurte sau mai bogate, imprimă stilului publicistic o notă retorică, mai pronunțată sau mai puțin pronunțată, ca în exemplele: „Cea mai mare, cea mai directă și cea mai nescuzabilă violație a tratatului de la Viena" (C, 1846, nr. 90, p. 361); „toate aceste lucruri mari, nobile, tari, trainice" (GT. 1843, nr. 30, p. 120); „Lucrul e înfiorător, trist, crudel, infam, însă rezultatul astădată e cu totul fericitoriu" (GT, 1848, nr. 51, p. 211).

Cu vremea, necesitatea reală de a lărgi seria acestor determinări gazetărești s-a transformat tot mai mult într-un fel de manieră viciată de tendințe cosmopolite, de purism și de bombasticism. Începuturile în acest sens pot fi urmărite, pe o scară mai redusă, încă în primele numere ale gazetelor noastre, cu toate că rezultatele cele mai bogate ale acestor influențe aparțin perioadei 1840—1860, pînă la 1870: „june și *bele* dame care decorați cu frumusețea voastră lojele Teatrului Național" (C, 1846, nr. 90 ,p. 358); „*belă* Românie" (PS, 1848, nr. 23, p. 89), „măreața întreprindere *belică*" (GT, 1849, nr. 16, p. 59); „*brilante toalete*" (A, 1834, nr. 76, p. 294); „uniformele cele *brilante*" (A, 1837, nr. 101, p. 402); „imaginație *brilantă*" (C, 1844, nr. 88, p. 352); „în urma evenimentelor *novissime* din România" (GT, 1848, nr. 50, p. 207); „*solenelă* deschidere" (GT, 1853, nr. 69, p. 270) etc. Astfel de tendințe primejdioase în stilul gazetelor

noastre din secolul trecut au provocat protestul scriitorilor epocii.

d) Mijloacele discutate pînă aici au crescut, cu cîștigurile și excesele semnalate, în interiorul și din necesitățile acestui stil. Trecerea de la informația obișnuită, cu caracter oficial, la reportaj și foileton, cultivarea numărului cronicilor de tot felul contribuie la creșterea numărului acestor mijloace stilistice specifice presei. În stilul publicistic sînt însă foarte puternice și infiltrațiile altor stiluri ale limbii literare. Terminologia științifică și tehnică, de exemplu, este solicitată foarte stăruitor în paginile presei, astăzi ca și în secolul al XIX-lea, cînd s-a constituit acest stil în limba română literară. Termenii populari și regionali, locuțiunile, proverbele și zicătorile stabilesc, pe de o parte, legătura cu limba vorbită și, pe de altă parte, cu stilul beletristic. Folosirea imaginilor, de care nu este străină nici presa, caracterizează, în primul rînd, stilul beletristic. Mai importantă decît constatarea acestor repetiții, de la un stil la altul, ni se pare operația de a preciza funcțiile pe care le capătă toate aceste elemente în cadrul stilului publicistic.

De la început, se impun atenției numeroasele cazuri în care termenii științifici și tehnici apar cu sensuri figurate, dînd naștere, în stilul publicistic, unor îmbinări frazeologice specifice, cu valoare metaforică: „un *atom* strein în țirculația limbii" (GT, 1852, nr. 21, p. 81); „posturile *cardinale*" (GT, 1846, nr. 81, p. 322); „Italia, acel *vulcan* care fierbe așa de nădușit, începe a-și căta cîte o *crateră* ici și colo" (Z, 1855, nr. 146, p. 581); „diplomații s-au făcut *ecourile* oficiale a minciunilor unor gazete" (GM, 1854, supl. la nr. 18, p. 7); „a avea un *eho* în Englitera" (Z, 1855, nr. 21, p. 81); „să facă *epohă* însemnată în istoria patriei" (GT, 1841, nr. 36, p. 141); „O nouă *eră* s-au deschis de vreo cîțiva ani pentru Moldova" (Z, 1855, nr. 11, p. 41); „*fizionomia* cîmpului de război" (GT, 1855, nr. 24, p. 95); „interesul (...) în *gradul superlativ*" (GT, 1847, nr. 63, p. 249); „Sînt 15 ani de cînd Moldova se trezi din *letargia* în care zăcea adormită" (GT, 1846, nr. 70, p. 280); „Un *meteor* din cele mai brilante ce se înfățoșează pe *orizonul* artistic" (A, 1847, nr. 3, p. 9); „a le vedea cu *microscopul*" (V, 1848, nr. 44, p. 173); „cumplită *plagă*" (GT, 1843, nr. 98, p. 312); „o națiune poate *vegeta*" (B, 1857, nr. 1, p. 1); „în *sfera* acestei puternice tinere împărății" (GT, 1841, nr. 34, p. 136) etc. Sensurile figurate ale termenilor subliniați fac evidentă deosebirea față de stilul științific. Dealtfel se observă foarte bine și aici tendința, generală în stilul publicistic, de fixare a cuvintelor cu sensuri figurate în formule specifice.

e) Preferința vădită pentru neologisme în stilul publicistic, ținta unor reproșuri stăruitoare în rubricile de cultivare a limbii, nu limitează, după cum s-ar putea crede, locul termenilor populari și regionali în publicațiile românești din secolul al XIX-lea. Sărăcia vocabularului limbii române literare, mai ales în prima jumătate a secolului trecut, nevoia de a găsi un mod potrivit de comunicare cu un cerc cît mai larg de cititori, violența polemicilor sînt cîteva din cauzele care explică prezența acestor elemente în lexicul gazetelor noastre din secolul al XIX-lea: *aieptare* (GT, 1839, nr. 18, p. 71), *aleșuire* (GT, 1838, nr. 12, p. 47), *cășuna* (GT, 1848, nr. 70, p. 292), *corcitură* (GT, 1845, nr. 24, p. 93), *desvolbi* (GT, 1841, nr. 6, p. 22), *foale* (GT, 1845, nr. 47, p. 187), *frunzări* (GT, 1852, nr. 33, p. 131), *fuduli* (C, 1839, nr. 161, p. 660), *glajă* (GT, 1851, nr. 8, p. 340), *glodos* (Z. 1855, nr. 7, p. 27) *hăbăuc* (GT, 1850, nr. 11, p. 41); *hulubi* (Z, II, 1852, nr. 55, p. 207), *îmbăla* (*Românul*, 1861, p. 818), *lătunoaie* (Z, 1851, nr. 80, p. 315); *lotru* (GT, 1847, nr.

60, p. 237), *megieş* (Z, 1855, nr. 3, p. 9), *mîneca* (GT, 1846, nr. 51, p. 202), *nea* (GT, 1849, nr. 11, p. 39), *opinti* (GT, 1849, nr. 8, p. 27), *potricăli* (GT, 1854, nr. 19, p. 75), *ramaşag* (GM, 1855, nr. 62, p. 245), *tămăduire* (C, 1840, nr. 1, p. 2), *ţiţînă* (GT, 1841, nr. 10, p. 37).

f) Alături de aceşti termeni populari şi regionali, mai numeroşi, în prima jumătate a secolului trecut, în gazetele din Transilvania şi Moldova, trebuie pomenite şi locuţiunile, expresiile, proverbele şi zicătorile care reprezintă aceleaşi tendinţe stilistice: „din lac în puţ" (GT, 1848, nr. 48, p. 200); „coarda prea întinsă nesmintit se rupe" (GT, 1848, nr. 43, p. 177); „n-ar mai căuta noduri în papură" (GT, 1848, nr. 32, p. 131); „o parte din jurnalistica maghiară sta morţiş" (GT, 1843, nr. 1, p. 2); „a înnoda iţele" (Z, 1855, p. 343); „ne batem gura de clacă" (Z, 1855, nr. 19); „Apa trece pietrele rămîn" (Z, 1855, nr. 28) etc. Tot acest material popular serveşte foarte bine intenţii polemice.

g) În stilul publicistic figurile de stil au altă structură şi servesc alte scopuri decît în stilul beletristic. Pe cînd în poezie, în mod deosebit, dar şi în proza artistică, originalitatea asociaţiei stabilite cu ajutorul imaginii este obligatorie, în stilul publicistic, ca şi în limba vorbită, ea se bazează pe analogii previzibile, care nu cer, de obicei, nici un efort de imaginaţie. Iată de ce cele mai multe din imaginile pe care le citām în continuare se aseamănă, în ceea ce priveşte funcţiile, cu cele din limba vorbită: „coardele cele delicate ale pasiunii" (C, 1846, nr. 90, p. 357); „lumina veacului" (GT, 1843, nr. 93, p. 369); „soarele fericirii" (GT, 1846, nr. 76, p. 301); „glasul timpului" (GT, 1848, nr. 8, p. 29); „cîmpul politic" (GT, 1849, nr. 18, p. 67); „ceriul politic tot mai nuoros" (GT, 1850, nr. 17, p. 68); „osii în giurul cărora se rotează atenţiunea tuturor" (GT, 1855, nr. 34, p. 131); „edificiul fiinţei noastre politice" (GT, 1857, nr. 30, p. 115); „oceanul vremii" (R, 1838, p. 134); „doliul ruinelor" (PS, 1848, nr. 21, p. 81); „zidirea păcii" (Z, 1855, nr. 39, p. 154); „lupta de opiniuni" (Z, 1855, nr. 77, p. 306); „cîrma statului" (Z, 1855, nr. 81, p. 322); „fiii progresului" (Z, 1855, nr. 257, p. 1026); „visul de aur" (SD, 1855, nr. 1, p. 1,) etc.

O treaptă importantă în progresul stilistic pe care îl face presa noastră, în tendinţa de a se desprinde de stilul administrativ promovat de caracterul oficial al primelor noastre gazete, este marcată de înmulţirea expresiilor figurate. Între acestea, după cum am văzut, joacă un rol important cele care se bazează pe termeni ştiinţifici şi tehnici din cele mai diverse ramuri de activitate. Afirmaţia noastră nu are în vedere unele excese evidente, provocate, în varianta gazetărească a stilului publictistic, de înclinarea, constatată şi cu alt prilej, către senzaţional, în metafore ca: „bucurie electrică" (GT, 1843, nr. 13, p. 371); „compasul progresului" (GT, 1856, nr. 17, p. 379); „zeul pianului" (C, 1846, nr. 94, p. 373); „curier şchiop al ernii, primăvară" (R, 1838, nr. 70, p. 279) etc.

h) Interferenţele stilistice în construcţia frazei sînt foarte evidente în stilul publicistic. În primii ani, presa din Principate era tributară excesiv, în unele materiale, stilului administrativ, destul de greoi în acea perioadă, după cum se poate observa şi din exemplul următor: „Buletinul oficial subt nr. 4 coprinde următoarea poroncă a măriei sale către sfatul adminstrativ, prin care s-a făcut schimbările trecute în minister ce s-au publicat prin nr. 63 al „Curierului" şi prin care se vede curat că nu a mijlocit nici un fel de demisie din partea d.d. foştilor miniştri, ci că redacţia fără a se rezema pe vreo hîrtie oficială au fost făcut publicarea sa din numărul pomenit".

Nu mai puțin evidente sînt rezultatele contactului cu stilul științific, în faza cînd acesta era orientat de recomandările pe care le făceau vechile retorici cu privire la alcătuirea discursului istoric. Pentru că nu luăm în considerație articolele de popularizare a științei, care se publică cu regularitate în presa vremii, ne vom folosi de materialul bogat și concludent în acest sens din articolele de fond. Tendința către o frază mai savant construită și-a găsit un teren potrivit, la începutul presei românești, în articolele de orientare politică, pe care le publica Barit, cu destulă regularitate, în „Gazeta de Transilvania". În aceste „articole deslușitoare" întîlnim uneori perioade destul de bine construite, ca în exemplul următor : „Știm bine că ideea libertății nu se suge nici se învață numai din coloanele jurnalelor, ci din alte izvoară cu mult mai bogate, cum este istoria staturilor celor mai renumite și viețuirea practică în țări unde adevărata libertate au produs roduri sănătoase și mîntuitoare ; cu toate acestea trebuința cere ca să se deschidă uneori și coloanele foilor publice unor asemenea idei în folosul acelor carii nu prea au mijloace de a străbate la izvoară, precum sînt cele mai sus atinse, și totuși se află prea de multe ori în pericol de a fi amăgiți și duși la rătăcire sau prin unii demagogi sau prin unii dușmani ai adevăratei libertăți, carii de acest scump cuvînt se folosesc în interesul lor" (GT, 1845, nr. 90, p. 357). Deși se vorbește de necesitatea unor articole de orientare pentru publicul larg, stilul acesta periodic este savant.

Stilul publicistic are nevoie de o frază alcătuită după o schemă mai simplă, dispunînd, însă, de o mare mobilitate, necunoscută nici în stilul administrativ, nici în stilul științific, ambele prea mult îndepărtate și de construcțiile populare și de mijloacele stilului beletristic. Bineînțeles, astfel de fraze, caracterizate prin mai multă suplețe, rezultată din încorporarea unor modele din limba vie, nu vor lipsi nici măcar din articolele de fond, după cum observăm și în exemplul următor : „Scurt, contribuția și purtarea greutăților în vremile aceste mai nouă au căzut numai asupra clasei celei mai neavute. Facerea legilor precum și administrarea lor, astăzi ca și în vremile cele mai vechi, au remas exclusive numai în mîna privilegiaților. În privința aceasta dar soartea lor nu s-au făcut mai rea, ci ea este și astăzi tocma în acea stare în care au fost cu cîteva veacuri mai nainte" (GT, 1846, nr. 74, p. 294). Construcțiile de felul celor citate, din care se elimină orice element de prisos, vor da rezultate mai valoroase în varianta gazetărească a stilului publicistic, mai puțin receptivă la modelele savante, de multe ori aglomerate de mulțimea determinărilor.

Pe lîngă rezultatele amintite, în direcția eliberării stilului publicistic de sub tutela stilului administrativ și a stilului științific în sintaxă, se cuvine să înscriem, printre cele mai importante progrese, consacrarea unui tip de frază caracteristic pentru informațiile interne și externe. Cele mai mari merite îi revin, în această privință, presei din Principate. În exemplul următor, pe lîngă structura modernă a frazei, se impun atenției formulările cu caracter fix, care intră ca element principal în componența ei : „Aceste amănunte vor fi destule fără îndoială spre a *justifica adînca senzație ce a produs la Constantinopol* cererea Marii Britanii de a schimba o stare de lucruri ce este privită ca *baza organizației sociale* a vieții domestice din imperiul otoman" (C, 1846, nr. 90, p. 358). Astfel de fraze, specifice stilului gazetăresc, șterg în parte diferențele dintre presa acestei epoci de căutări și cea modernă.

Între construcţiile sintactice specifice pe care le dezvoltă stilul publicistic, cele mai importante pentru secolul al XIX-lea sînt, fără îndoială, cele retorice. În foarte multe cazuri articolul de fond din ziarele vremii se deosebea prea puţin de cuvîntările politice, publicate pe tot mai multe coloane în cursul revoluţiei de la 1848, în preajma şi în timpul Unirii Principatelor şi, după aceea, în tot timpul deceniului al şaptelea, agitat de o serie de reforme importante. Tendinţa de a cultiva formularea retorică, promovată de romantism în literatura epocii, a fost cercetată pe larg în stilul beletristic. Este evident că acest retorism, avînd şi alte explicaţii decît cea arătată, şi-a găsit un cîmp de aplicare mai larg, şi mai potrivit, în presă.

La începutul presei româneşti, elementele retorice, cu rezultate foarte bogate în construcţia frazei, au evoluat în direcţia consacrată de literatura religioasă. Această tendinţă putea fi sprijinită, în publicistică, atît de Asachi cît şi de Heliade, care cunoşteau şi preţuiau textele vechi. La aceasta se adaugă faptul că retorica începuse să se predea ca disciplină de învăţămînt în şcolile vremii, ca să nu mai vorbim de anumite modele literare care puteau fi urmate şi în stilul publicistic. Sursele importante ale formulărilor retorice din coloanele gazetelor, în jurul anului 1848, şi după aceea, trebuie căutate în marile dezbateri publice care îşi găseau oglindirea cea mai largă în publicaţiile politice şi chiar în cele literare.

Observăm, din punctul acesta de vedere, două tendinţe mai importante în construcţia frazei : una ţine de aspectul scris şi alta de aspectul oral al cuvîntării. În primul caz, rezultatul cel mai însemnat este perioada retorică, chibzuit construită, în care unităţile componente, numeroase, se sprijină şi se reiau mereu una pe alta. În al doilea caz, rezultatele sînt concretizate într-o frază dialogată, trunchiată, extrem de mobilă, apropiată de oralitatea populară.

Primul caz poate fi ilustrat cu numeroase exemple, dintr-un număr foarte abundent în presa vremii : „În veacul al XIX-lea însă cînd ilotul şi robul au perit ; cînd ideea numai despre incuiziţie pricinuieşte scîrbă, cînd popoarele se zic societăţi, o deliberaţie pe taină nu poate fi alt decît un complot de conspiratori“ (C. Bolliac, *Despre publicitate*, C, 1844, nr. 75, p. 299—300) ; „E cunoscut că în timpul nostru de acum, timp de renaştere, timp de reformă, timp de imitaţia frumosului, de deriziunea urîtului, timp de păcălism, timp, în cele din urmă, în care grotescu şi sublimu joacă un mare rol, urmează a se face trei prefaceri mari“ (R, 1848, nr. 1, p. 3).

Aceste construcţii retorice, rezultate prin acumularea repetiţiilor totale sau numai de sens, pot fi uneori întinse. În exemplul următor, cu intenţia evidentă de a atrage atenţia şi grafic asupra ideilor pe care vrea să le pună în lumină autorul, aceeaşi frază este cuprinsă în alineate deosebite :

„Românii din principatul Valahii, după mai multe veacuri de amărăciune şi robie, românii al căror nume fu alungat dintre numele celorlalte naţii ca o floare ce uscîndu-se pe ghirlanda strălucită se smulge şi se alungă în pulbere ; românii ce păreau că nu au încă braţele decît numai a le fi încinse în fiarăle robiei şi nu au capul decît spre a-l apleca înaintea apăsătorilor tirani.

„La 11 iunie se ridicară la glasul libertăţii, de care erau însătoşaţi...“ (PS, 1848, nr. 1, p. 1). În acest exemplu este evidentă nu numai intenţia de a sprijini concluzia, trecută în alineatul următor, cu premise cît mai numeroase, dar şi aceea de a sublinia data de 11 iunie, moment important în desfăşurarea revoluţiei de la 1848 în Ţara Românească.

Tendința contrară, care se afirmă în fraze strîns legate de oralitatea populară, poate fi ilustrată la fel de bogat : „Bani, negoț, economie, cîștig ! Împregiurul acestora se întoarce ca pe lîngă niște osii lumea fizică și cea morală în zilele noastre. În zilele noastre ? Ba din cele mai bătrîne veacuri și pînă astăzi..." (GT, 1839, nr. 42, p. 160). Elipsa, interogația și exclamația sau repetiția spontană se încadrează perfect în această tehnică orală. Trebuie să observăm că începuturile în acest sens au fost făcute, în publicistica românească, de Ion Heliade Rădulescu. Redactorul „Curierului" se angajează, în multe din articolele pe care le-a publicat, chiar și în cadrul unor teme grave, într-o discuție directă, spirituală, ironică, polemică, după împrejurări, cu cititorul, în fraze dezlegate de stilul profetic, contaminat de retorica religioasă, din alte contribuții. Astfel de exemple pot fi urmărite de-a lungul întregii sale activități publicistice : „Bine, domnilor, eu ca om cu păcatele mele, cu epoha mea, cu neajungerile mele, mi-am avut nevoile sau erorile ; dumneavoastră însă, ce aveți de vă țineți de dînsele ca orbul de gard ?" (C, 1847, nr. 38, p. 152).

Elementele retorice în construcția frazei, pe care le-am amintit mai sus, sînt condiționate sau de nevoia de a elogia fără nici o rezervă sau de nevoia de a respinge, tot fără limite, ceea ce vine în contradicție cu obiectivul urmărit. După abandonarea idealurilor revoluției de la 1848, cînd elogiul cu astfel de mijloace începuse a suna fals, ele încep să se fixeze cu predilecție în stilul polemic, în pamflete, iar, în literatură, în creațiile satirice, ilustrate magistral, mai tîrziu, de Ion Luca Caragiale.

Împrumutînd, după cum se observă cu claritate în exemplele citate, elemente din toate stilurile limbii în construcția frazei, stilul publicistic le adaptează funcțiilor sale, dîndu-le un colorit particular. Fraza dispune de o mobilitate mai ridicată în stilul publicistic față de stilul științific sau de stilul administrativ, dar este mult mai puțin expresivă, comparativ cu stilul beletristic, din cauza numeroaselor îmbinări frazeologice stereotipice.

Materialul parcurs ne permite să desprindem următoarele concluzii asupra dezvoltării stilului publicistic în limba română literară din perioada 1829—1860.

a) Pînă la 1840, stilul publicistic apare prea puțin diferențiat de celelalte stiluri ale limbii. Din cauza conținutului foarte variat, presa este, la începuturile ei, un excelent mijloc de difuzare a terminologiei științifice, tehnice, administrative și politice în cercurile cele mai largi ale cititorilor și contribuie, în același timp, la fixarea normelor unice ale limbii române literare. Se văd progrese evidente în adaptarea neologismelor și eliminarea treptată a unor fonetisme și particularități gramaticale vechi și regionale, cu toate că se mai întîlnesc încă și numeroase oscilații. Se fixează o parte din terminologia tehnică folosită în presă și, de asemenea, se înmulțesc formulările gazetărești specifice știrilor interne și externe.

b) Înmulțirea speciilor gazetărești, între 1840—1860, apariția articolelor de fond, a foiletoanelor, a reportajelor și a cronicilor, alături de articolele de popularizare a științei, în descreștere în această perioadă, abandonarea tonului oficial contribuie la adîncirea deosebirilor dintre stilul publicistic și celelalte. Pe lîngă mijloacele dezvoltate în cadrul stilului publicistic, în această perioadă crește și numărul elementelor împrumutate din alte stiluri. Toate aceste împrumuturi se fixează într-o serie de unități frazeologice specifice stilului publicistic. Ten-

dința de adîncire a diferențelor specifice conduce, către sfîrșitul perioadei, la unele excese în lexic și frazeologie.

c) Diferențierea stilului publicistic întregește limba română literară cu un aspect nou, important. Stilul publicistic, format, în mare măsură, prin asimilarea unor elemente din alte stiluri, exercită o influență tot mai sensibilă asupra acestora, restituind împrumuturile cu valori noi, în îmbinări necunoscute înainte.

Limba presei Românești în perioada 1860-1900

a) F o n e t i c a. Față de situația din perioada de pînă la 1860, se observă, în presa din ultimele patru decenii ale secolului trecut, în special către sfîrșitul lui, un progres evident în răspîndirea unor norme unice, fonetice și gramaticale. Cu toate acestea, nu putem trece cu vederea faptul că, mai ales pînă pe la 1880, uneori însă și mai tîrziu, apar în limba presei atît unele fonetisme regionale, alături de formele care se impuneau ca literare, cît și numeroase particularități „puriste“ [1], mai ales în ortografie, fonetică și lexic. Elementele fonetice regionale, în descreștere simțitoare în această perioadă, nu au justificări artistice în stilul publicistic. Cel mult, ele sînt uneori rezultatul unui mod de exprimare familiar, căutat ca intenție de unii gazetari, în scopul de a-l apropia și în acest fel pe cititor. De cele mai multe ori, ele se explică prin apartenența locală a autorului și prin nesiguranța uzului, supus încă unor oscilații regionale. Aceste elemente regionale, concurate puternic de variantele pe care le impunea uzul literar, sînt în descreștere

[1] Înțelegem prin *purism* orice tendință de reformare a limbii, indiferent de soluțiile pe care le propune, latiniste, italieniste sau analogiste, toate rezultînd, în ultimă analiză, din dorința de a „purifica“ limba. Ni se pare nepotrivită limitarea *purismului* numai la tendința de a elimina din limbă elementele străine, aceasta fiind legată organic de celălalt aspect al acțiunii de purificare, introducerea unor elemente noi, în locul celor eliminate, cu scopul unic de a pune mai clar în evidență originea latină a limbii noastre.

și, de aceea, nu vor mai stîrni polemici pasionate în presă, așa cum s-a întîmplat în prima jumătate a secolului, cînd ele constituiau una din cele mai importante piedici în realizarea unității limbii literare. În schimb, tendințele latiniste, italienisme sau analogismul lui Aron Pumnul vor solicita în această perioadă, cu îndreptățiri temeinice, verva lui Eminescu sau Caragiale.

Fonetisme regionale muntenești. Cu toate că fonetismul muntenesc stă la baza limbii române literare, în presa din perioada de care ne ocupăm apar, cel puțin în primele două decenii (1860—1880), foarte stăruitor și o serie de particularități specifice acestui grai, care n-au reușit să se impună ca literare. Limităm ilustrarea la cîteva exemple care apar mai frecvent.

1. Dacă prepozițiile *pe* și *de* nu mai apar, în limba publicațiilor bucureștene, cu *e>ă*, după uzul muntenesc, ca în perioada anterioară, în schimb elidarea vocalei *e* din prepozițiile menționate, înaintea unui cuvînt care începe cu o vocală, este un fenomen frecvent și va dăinui, în descreștere ca răspîndire, pînă către sfîrșitul secolului: *d-aceea* (R[2], 1861, nr. 18, p. 53); *d-aci* (R, 1879, p. 11); *d-a figura* (R, 1879, p. 15); *d-atunci* (R, 1881, p. 34); *d-o parte* (R, 1885, p. 373); *d-abia* (CT, 1870, nr. 1, p. 1); *d-alta* (CT, 1870, nr. 1, p. 1); *d-întîi* (VN, 1884, nr. 2, p. 1); *d-a cîștiga* (VN, 1885, nr. 176, p. 1); *d-aceasta* (U, 1885, nr. 195, p. 1); *d-a proceda* (U, 1885, nr. 196, p. 1); *p-aci* (U, 1897, nr. 63, p. 1); *d-a reproșa* (E, 1887, nr. 406, p. 1). În aceeași categorie intră și un exemplu ca: *totdauna* (CT, 1870, nr. 1, p. 1; R, 1881, p. 5; E, 1884, nr. 2, p. 1; A, 1890, nr. 606, p. 1).

2. Prepoziția *prin* apare sub forma regională *pîn* (CO, V, p. 163), iar *printre* sub forma *pîntre* (CO, V, p. 163). Aceeași situație o întîlnim și în cazul lui *din* notat *dîn* (R, 1864, p. 113). Aceste exemple sînt mai puțin numeroase față de cele înregistrate la primul punct.

3. Fenomenul trecerii lui *ă>e* după *ș* și *j*, specific graiurilor din sudul țării, cunoaște o răspîndire foarte largă și, desigur, mulți vorbitori îl considerau ca normă literară, în acea vreme și chiar mult mai tîrziu: *ușe* (OI, p. 11; U, 1899, nr. 255, p. 1); *grije* (CO, V, p. 54; EO, III, p. 186) etc.

4. Prepoziția *după* apare, în exemple destul de numeroase, cu *ă>e*; *dupe* (R, 1861, nr. 112, p. 361; R, 1864, p. 29; R, 1885, p. 373; OI, p. 13; A, 1891, nr. 818, p. 1; E, 1887, nr. 430, p. 1).

5. H inițial lipsește în exemple ca: *otărîtă* (OI, p. 33), *otărît* (R, 1867, p. 257), *otărăște* (R, 1880, p. 453), *otărîtor* (U, 1887, nr. 187, p. 1.).

6. Disimilarea lui *n*, într-un cuvînt ca *amenința*, particularitate indicată ca regională încă de Heliade, în prima jumătate a secolului, este pe punctul de a fi abandonată. Mai întîlnim totuși o variantă ca *amerință* (R, 1880, p. 637).

7. Formele verbale iotacizate sînt foarte răspîndite și în a doua jumătate a secolului. Ele apar într-un număr destul de mare și în publicațiile din Moldova și Transilvania. Un exemplu concludent,

---

[2] Folosim următoarele sigle pentru publicațiile și volumele consultate: A = „Adevărul"; BS = George Barit, *Scrieri social-politice*, Editura politică, București, 1962; C = „Contempoanul"; CI = „Curierul de Iași"; CO = I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I (1959); vol. II (1960), vol. III (1962), ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu și Liviu Călin, Editura de stat pentru literatură și artă; CO, V = I. L. Caragiale, vol. V., *Articole politice și cronici dramatice*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, 1938; CT = „Columna lui Traian"; DV. = „Dacia viitoare"; E = „Epoca"; EO = M. Eminescu, *Opere*, vol. I, II, III și IV, ediție îngrijită de Ion Crețu, București, 1939; L= „Lupta"; LN = „Lumea nouă"; M = „Munca"; OI = N. T. Orășanu, *Întemnițările mele politice*, București, 1861; R = „Românul"; RS = „Revista socială"; T = „Timpul"; TR = „Tribuna"; U = „Universul"; VN = „Voința națională".

în acest sens, îl oferă scrierile politice ale lui Eminescu, care se deosebesc, din punctul acesta de vedere, prea puțin de cele ale lui Caragiale : *auză* (CO, V, p. 3), *vază* (CO, V, p. 5), *piarză* (CO, V, p. 11) ; *să cază* (EO, II, p. 207), *să scază* (EO, II, p. 219), *să-și vînză* (EO, II, p. 292) ; *să scoață* (EO, II, p. 318), *să mință* (EO, IV, 376), *vază* (C, 1881, p. 801), *să crează* (RS, 1883, p. 75) ; *să simță* (TR, 1885, nr. 1, p. 2), *să pătrunză* (M, 1890, nr. 2, p. 1) ; *să scază* (M, 1891, nr. 15, p. 1).

Fonetisme regionale moldovenești. Publicațiile din Moldova mai păstrează încă destule particularități regionale, de cele mai multe ori alături de formele care se impuseseră, în vremea aceasta, ca literare. Trebuie subliniat faptul că se întîlnesc astfel de particularități fonetice, bineînțeles într-un număr mult mai mic, și în publicațiile de peste Milcov. În cazul cînd nu sînt o moștenire mai veche, aceste fonetisme își explică apariția, în gazetele din Muntenia, fie datorită prestigiului de care se bucurau scriitorii moldoveni, dintre care unii, ca Eminescu, de exemplu, au desfășurat o intensă activitate publicistică la București, fie, în al doilea rînd, prin nesiguranța uzului, care nu fixase încă forma literară în cazurile de concurență mai puternică între anumite variante dialectale. Aceste variante coexistaseră mult timp și în textele vechi. Printre cele mai izbitoare și mai des întîlnite particularități fonetice moldovenești, în limba presei din această perioadă, se impun atenției următoarele :

1. Apariția vocalei *a* în locul lui *ă* protonic : *pradat* (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *înalțați* (DV, 1883, nr. 13, p. 204) ; *nebagarea* (L, 1885, nr. 69, p. 2) ; *calca* (L, 1885, nr. 69, p. 2) ; *barbatul* (L, 1885, nr. 70, p. 3). Fenomenul acesta, caracteristic în special părții de nord a Moldovei, nu cunoaște o răspîndire prea largă, fiind puternic concurat de variantele literare.

2. Prefacerea lui *e* în *ă*, a lui *i* în *î* și *ea* în *a* după *j, s, ș, z, ț*, consoane rostite dur în Moldova : *asară*, (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *sara* (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *sîli* (C, 1882, p. 403) ; *înțălegere* (L, 1885, nr. 69, p. 1) ; *înșălare* (L, 1885, nr. 69, p. 2) ; *se bazază* (L, 1885, nr. 70, p. 3) ; *samă* (EO, II, p. 155) ; *stîngerea* (EO, II, p. 294) ; *greșălile* (A, 1890, nr. 618, p. 1) ; *înșală* (A, 1891, nr. 780, p. 1) ; *sama* (M, 1890, nr. 1, p. 1) ; *greșală* (M, 1890, nr. 2, p. 3) ; *îngrozăște* (M, 1890, nr. 6, p. 1) ; *răzămăm* (TR, 1885, nr. 1, p. 2) ; *sîlă* (TR, 1885, nr. 3, p. 10). Acestea sînt cele mai frecvente cazuri. Notăm tot aici, însă, și faptul că *e*>*ă*, în exemple mai puține, după *p* sau *m* ; *părechi* (M, 1893, nr. 24, p. 1) ; *păreche* (Tr, 1885, nr. 65, p. 259) ; *spăriați* (M, 1890, nr. 12, p. 4) ; *zmăul* (C, 1884, p. 461). De asemenea, *e*>*ă* după *r*, în special în poziție finală : *cătră* (CT, 1870, nr. 1, p. 1 ; EO, III, p. 143 ; C, 1881, p. 1 ; M, 1890, nr. 1, p. 1), dar și într-un cuvînt ca *răpede* (M, 1890, nr. 2, p. 1 ; U, 1887, nr. 9, p. 3).

4. Varianta veche și dialectală *pănă* se mai menține în publicațiile din Moldova și Transilvania cu destulă consecvență (C, 1881, p. 1 ; M, 1890, nr. 2, p. 1).

5. Apariția diftongului *ie* în locul lui *i* în *mierare* (C, 1882, p. 661) ; ne *mierăm* (C, 1881, p. 1).

6. Lipsa lui *i* epentetic în cuvintele *cîne* (M, 1891, nr. 14, p. 3) ; *mîne* (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *mîni* (Tr, 1885, nr. 36, p. 142) ; *pîne* (E, 1885, nr. 1, p. 1).

7. Varianta dialectală *mulțămi* cunoaște încă o răspîndire destul de largă : *mulțămire* (C, 1881, p. 278 ; LN, 1894, nr. 4, p. 1) ; *mulțămi* (EO, II, p. 211) ; *mulțămită* (M, 1890, nr. 2, p. 2) ; *nemulțămită* (U, 1897, nr. 63, p. 1).

8. Păstrarea lui *î* inițial în cuvintele : *îmblă* (EO, II, p. 194 ; RS, II, nr. 3, p. 105) ; *împle* (EO, II, p. 207) ; *îmflă* (M, 1890, nr. 1, p. 1.).

9. Cuvintele terminate în *-tor*, cîteodată numai în *r*, apar, întocmai ca în limba veche și ca în graiurile din nordul țării, cu *r* muiat și rotunjit, în special în gazetele din Moldova : *autoriu* (RS, 1886, nr. 8—11, p. 440) ; *producătoriu* (RS, 1886, nr. 8—11, p. 415) ; *proletariu* (RS, 1886, nr. 8—11, p. 407) ; *ajutoriul* (M, 1890, nr. 2, p. 1) ; *tipariul* (M, 1890, nr. 1, p. 1). Pot fi citate și alte cazuri de înmuiere a consoanelor : *altfeliu* (C, 1881, p. 1) ; *feliul* (LN, 1892, nr. 4, p. 1) ; *zidiu* (RS, 1886, nr. 8—10, p. 428).

10. Apariția lui *gi*, în exemple tot mai puține, în locul lui *j* : *gioc* (CT, 1870, nr. 1, p. 1) ; *agiunul* (CT, 1870, nr. 1, p. 1).

11. Apariția sporadică a fonetismului *ghibăcie* pentru *dibăcie* ; *neghibăcia* (L, 1885, nr. 69, p. 2) ; *ghibăcie* (M, 1890, nr. 6, p. 1).

Fonetisme regionale ardelenești. După cum s-a putut observa, multe din exemplele citate mai sus ca regionalisme fonetice moldovenești sînt impropriu numite astfel, pentru că ele, de fapt, pot fi întîlnite pe o arie mai largă, care cuprinde o bună parte din Transilvania. Multe din exemplele citate mai sus sînt culese, dealtfel, din presa transilvăneană sau din gazetele bucureștene influențate de „direcția" „Contemporanului". Vom cita, de aceea, în această a treia categorie de particularități fonetice regionale, doar cîteva exemple care pot fi circumscrise mai exact în arii dialectale specifice unor regiuni de peste munți, fără ca, bineînțeles, să lipsească și cazurile cînd astfel de exemple apar și în alte părți ale țării : *viuă*, într-un exemplu ca „dorință *viuă*" (Tr, 1891, nr. 1 p. 1) ; *durmi* (Tr, 1891, nr. 1. p. 1) ; *lăpădare* (Tr, 1894, nr. 124, p. 493) ; *remîne* (Tr, 1885, nr. 1, p. 1) [3], *arete* (Tr, 1885, nr. 1, p. 2) ; *ocăriam* (Tr, 1885, nr. 1, p. 1) ; *ostănele* (Tr, 1885, nr. 2, p. 10) ; *întogmi* (Tr, 1885, nr. 4, p. 14) ; *tignite* (Tr, 1885, nr. 32, p. 125) etc.

[3] Poate fi vorba, în astfel de cazuri, și de o influență a ortografiei etimologice.

Orientarea timpurie, datorită lui George Barit, în primul rînd, către normele fonetice din publicațiile de dincoace de munți, faptul că Ioan Slavici activase în publicistică la București, mai mulți ani, înainte de reîntoarcerea lui în Transilvania, campania împotriva regionalismelor pe care o conduce, mai tîrziu, Coșbuc, lucrînd cu materialele primite de la corespondenți, explică, în bună măsură, absența unor elemente fonetice strict locale, în special în paginile „Tribunei" de la Sibiu. În schimb, cele mai multe din fonetismele citate, în mod obișnuit, ca „moldovenești", pot fi întîlnite, după cum am văzut, și în publicațiile din Transilvania.

Merită să fie reținut și faptul că astfel de particularități fonetice, moldovenești și ardelenești în primul rînd, se aplică și în cazul unor neologisme : *bazază, autoriu, corăspunzătoare* (Tr, 1891, nr. 1, p. 1) etc. Acest fapt contribuie la îngroșarea aspectului regional, chiar dacă exemplele sînt sporadice. I. L. Caragiale, cu simțul său deosebit pentru aspectele limbii generatoare de efecte comice, desigur șarjînd, folosește astfel de fonetisme regionale și în articolele politice, ca în acest exemplu : „Ce ochi, mă ! *penătrabili* are d. Șturdza (CO, V, p. 66). Menționăm cu prilejul acesta faptul că, în unele cazuri, fonetismul popular și regional este folosit, în stilul publicistic, într-un mod care îl apropie de stilul beletristic. Ne referim din nou în primul rînd la articolele polemice.

Fonetisme arhaice. Mult mai slab reprezentate, în raport cu numărul fonetismelor regionale și populare, particularitățile fonetice arhaice, păstrate uneori și în graiuri, se reduc doar la cîteva mai importante în limba presei din această perioadă : *să se rădice* (R, 1880, p. 453) ; *răsipit* (R, 1880, p. 593) ; *ră-*

sipeşte (RS, 1886, nr. 8—11, p. 368) ; *nemică* (C, 1881, p. 1) ; *beserică* (LN, 1894, nr. 15, p. 1) ; *inemă* (LN, 1894, nr. 38, p. 1) ; *pre* (CT, 1870, nr. 1, p. 1 ; EO, II, p. 55 ; Tr, 1885, nr. 2, p. 5) ; *preste* (EO, II, p. 211, EO, IV, p.433 ; Tr, 1885, nr. 1, p. 1) ; *rumpîndu-le* (EO, II, p. 380) ; *să se rumpă* (C, 1884, nr. 3, p. 125). Apariţia acestor fonetisme, unele dintre ele greu de separat de elementele populare, este sporadică în această perioadă. În unele cazuri, fonetismul arhaic alternează, în acelaşi loc, cu fonetismul literar, ca în acest exemplu : „*pre* limba lor maternă şi *pe* cea română" (Tr, 1885, nr. 2, p. 5). Folosirea unor astfel de particularităţi arhaice în articolele politice ale lui Eminescu se face cu evidente intenţii artistice. Şi pe această cale se pot stabili, aşadar, o serie de corespondenţe între stilul publicistic şi stilul beletristic.

Reminiscenţe puriste în ortografie şi fonetică. Fonetismul neologismelor. În privinţa ortografiei, pot fi observate două tendinţe mai importante în presa vremii. Prima tendinţă este reprezentată de „Timpul", în paginile căruia se aplicau normele ortografice judicioase elaborate de Titu Maiorescu, potrivnic atît exagerărilor etimologiste ale lui Laurian şi Cipariu, cît şi fonetismului, la fel de exagerat, practicat de Aron Pumnul. Prezintă o importanţă deosebită, din punctul acesta de vedere, studiul *Despre scrierea limbii române* (1866). A doua tendinţă importantă în ortografia presei din această perioadă este reprezentată, în primul rînd, de „Românul" lui C. A. Rosetti, tributar exagerărilor etimologiste chiar şi după 1880, cînd acestea încep să fie combătute tot mai mult şi în Academie [4]. Este interesant că renunţarea la ultimele consecinţe etimologiste mai importante în ortografie (scrierea lui *sc* (sciu) şi *d* (diar) etc.) va fi sancţionată de către Academie abia la începutul secolului următor, în 1904, sub presiunea unei situaţii de fapt, la crearea căreia a contribuit, în mare măsură, şi presa. Rolul presei, mai puţin al ziarelor care continuau şi în problemele limbii tradiţia „Românului", la unificarea normelor ortografice, pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea, şi începutul secolului al XX-lea, este arătat foarte limpede de Titu Maiorescu în raportul asupra modificării ortografiei, citit în sesiunea generală a Academiei Române din 1904 : „Majoritatea ziarelor şi a revistelor române de astăzi sunt scrise curat foneticeşte fără nici un etimologism" [5]. Nu intrau, în această observaţie a lui Maiorescu, doar unele publicaţii ca „Voinţa naţională", sau altele, în paginile cărora ortografia etimologică de la „Românul" este păstrată, măcar parţial, pînă tîrziu : *diar, ardóre, nisce* etc. În opoziţie cu această tendinţă, presa socialistă a sprijinit, cu consecvenţă, începînd cu „Contemporanul", principiul fonetic în ortografie, recomandînd, printre altele, chiar şi notarea lui *i* consonant, în exemple ca : *ie* pentru *e, iera, ieu* etc [6].

În primele două decenii după 1860, pot fi observate foarte bine o serie de particularităţi fonetice, mai ales în adaptarea neologismelor, care se explică pe de o parte ca un rezultat al tendinţelor latiniste, iar pe de altă parte ca un rezultat al purismului italienist. Influenţa italiană este evidentă mai cu seamă în gazetele care se considerau, în frunte cu „Românul" lui C. A. Rosetti, reprezentantele directe

[4] Vezi *Raport asupra unui nou proiect de ortografie*, elaborat de o comisie compusă din Alecsandri, Bariţ, Hasdeu, Quintescu şi Maiorescu, citit de acesta din urmă în sesiunea generală a Academiei Române din 1880, în *Critice*, vol. II, ed. a II-a, 1915, p. 133.

[5] Vezi *Revizuirea ortografiei*, în *Critice*, II, 1866—1907, ed. a II-a, 1915, p. 152.

[6] Vezi, în această privinţă, V. Arvinte, *Preocupări lingvistice la Contemporanul* (1881—1891), în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Filologie, anul XII, fasc. 1, 1961, pp. 20 şi 21.

ale tradițiilor de la 1848. Este vorba, de fapt, în privința limbii, de moștenirea ideilor italieniste preconizate, mai înainte, de Ion Heliade Rădulescu. Pentru a evidenția deplin cauzele care contribuie ca în aceste două decenii să apară suficiente inconsecvențe fonetice, alături de cele ortografice, menționate mai înainte, trebuie să remarcăm și anumite tendințe cosmopolite care își găsesc un loc destul de larg în limba presei din această vreme. Sînt numeroase, în special, împrumuturile franceze insuficient adaptate la sistemul nostru fonetic. Împotriva acestor orientări nesănătoase ale unor gazete prea deschise tendințelor puriste și cosmopolite, a protestat cu violență Eminescu: „Presa noastră — scrisă mare parte într-o limbă cosmopolită, lesne de învățat de către orice străin în cîteva zile, — e o presă națională. Cu toate acestea, lucrarea ei zilnică asupra înțelegerii poporului șterge pînă și rămășițele de originalitate ale graiului nostru străvechi" (EO, I, p. 517). Eminescu a denunțat necruțător, ori de cîte ori i s-a ivit prilejul, „păsărească" în care erau scrise unele din gazetele vremii: „gazetele și cărturarii scriu o păsărească neînțeleasă de popor, subțire și muieratică" (EO, I, p. 518). În această acțiune de combatere a abuzurilor în limba presei îl găsim alături de Eminescu și pe Caragiale, urmați de toți marii scriitori ai epocii.

Concesii puriste, latiniste și italieniste, în adaptarea fonetică a neologismelor, vom întîlni, în număr mai mare, în paginile „Românului" sau ale gazetelor influențate de acesta. Citām, mai întîi, cîteva variante fonetice în manieră italienizantă: *spedițiune* (R, 1861, p. 1); *anesare* (R, 1861, p. 1); *esecutive* (R, 1861, p. 97); *estreme* (R, 1862, p. 30), *esemplu* (R, 1873, p. 631); *complesse* (R, 1875, p. 745); *esistente* (R, 1880, p. 453); *esterioare* (R, 1880, p. 593); *esercițiile* (R, 1880, p. 803); *esperiență* (VN, 1884, nr. 2, p. 1); *asicura* (R, 1873, p. 95); *sicur* (R, 1873, p. 263; CT, 1870, nr. 5, p. 1); *sicuri* (VN, 1890, nr. 1696, p. 1); *sicuritate* (R, 1880, p. 507); *dechiară* (R, 1861, p. 105); *dechiarase* (CT, 1870, nr. 5, p. 1); *punt* (R, 1880, p. 453) etc. Citām alături și cîteva fonetisme în care sînt evidente efectele purismului latinist: *maioritatea* (R, 1864, p. 125; CT, 1870, nr. 5, p. 1; Tr, 1885, nr. 1, p. 2; U, 1899, nr. 38, p. 1); *maiore* (R, 1873, p. 264); *iustiția* (R, 1881, p. 177); *cronica iudiciară* (R, 1885, p. 249) etc.

Interesante sînt, de asemenea, și unele particularități fonetice care îl amintesc pe Aron Pumnul, cu încercarea lui de a supune neologismele unui proces complicat de adaptare fonetică, întocmai ca în cazul cuvintelor moștenite din latină, care au suferit în mod firesc transformările respective: *recomînd* (OI, p. 3); *evenimîntul* (CT, 1870, nr. 32, p. 1); *eleptivă* pentru *electivă* (R, 1861, p. 513; R, 1864, p. 62); *proiept* (R, 1864, p. 57); *aptuale* (R, 1867, p. 987); *direptor, redaptor, cualificăciune* (Tr, 1894, nr. 98, p. 691) etc. Mai importante, prin numărul lor ridicat, sînt împrumuturile latine, franceze sau italiene în care *e* acc. + *n*, urmat de *e* în silaba următoare >*i*: *presinte* (CI, 1870, nr. 9, p. 3; CT, 1870, nr. 1, p. 1; R, 1881, p. 185); *violinte* (R, 1873, p. 1); *absinte* (R, 1873, p. 301); *escelinte* (R, 1875, p. 353); *elocinte* (R, 1881, p. 353); *urginte* (R, 1881, p. 599); *descendinte* (R, 1881, p. 379); *consecinte* (R, 1885, p. 373) etc., etc.

Eminescu, în articolele publicate în presa vremii, și Caragiale, în opera sa literară, dar și în articolele pe care le scrie, au satirizat adeseori astfel de abuzuri care făceau limba de neînțeles pentru cei mai mulți vorbitori. Referindu-se la gazetarii care sprijineau astfel de tendințe, Eminescu îi numește, în bătaie de joc, cu propriile lor ticuri lingvistice: „redactorii lui «iniorinte», «permaninte», «iustiție» și ai altor cabazuri [scamatorii] lingvistice" (EO, IV,

p. 278). Sub acțiunea unor astfel de atacuri și datorită influenței modelelor de limbă oferite de toți marii scriitori din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, declinul acestor curiozități lingvistice, care nu angajau, după cum vom vedea, numai fonetica, este evident în majoritatea publicațiilor de la sfîrșitul secolului trecut.

În perioada dintre 1860—1900, observăm, așadar, în limba presei, comparativ cu perioada 1829—1860, mai întîi o accentuare a tendinței de limitare a fonetismelor regionale. Marele prestigiu de care s-a bucurat „Contemporanul", în presa socialistă, face ca aceasta să fie receptivă la unele penetrații moldovenești în fonetică. În presa din Transilvania, apar, de asemenea, unele fonetisme regionale. În general, însă, fonetismul muntean se generalizează repede în această perioadă, chiar cu unele excese la începutul ei. Dacă, din acest punct de vedere, s-au făcut progrese mari, în schimb, în special pînă la 1880, tendințele puriste găseau un teren propice în limba unor publicații. Receptivă la înnoiri, presa a fost destul de expusă și tendințelor reformatoare preconizate de puriști. Combătute de marii scriitori ai epocii, acestea sînt definitiv înfrînte, și publicațiile care le mai promovează, pe o scară mai largă, după 1880, apar întîrziate ca limbă, cum este cazul cu „Românul".

M o r f o l o g i a. Cele mai multe oscilații morfologice sînt determinate tot de procesul, atît de dificil, de adaptare a neologismelor la sistemul limbii noastre. Acest proces este complicat, în perioada 1860—1880, și de tendințele puriste, după cum am avut, dealtfel, prilejul să constatăm și în capitolul anterior. Adaptarea fonetică determină, în ultimă analiză, numeroase particularități morfologice în limba presei, ca și în limba literară în general, în această perioadă. Cît privește elementele vechi și populare, acestea sînt în descreștere vădită în morfologie, mai evident chiar decît în alte sectoare ale limbii.

Semnalăm, mai întîi, cîteva cazuri de arhaisme morfologice mai frecvente în această perioadă. După cum vor vedea, unele din acestea se întîlnesc pînă astăzi în graiuri : 1) folosirea singularului, întocmai ca în cronici, în locul pluralului pentru numele de popoare, „puteri mult mai mari de cum era turcul" (EO, IV, p. 79) 2), postpunerea articolului în cazul numelor proprii : „mă trase la spatele *Krețulescului*" (OI, p. 19) ; 3) întrebuințarea formei unice *au* și pentru singular și pentru plural, persoana a III-a : „liniștea *au* fost restabilită" (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; „România... *au* încheiat cu el" (EO, II, p. 211) ; 4) forma de plural în *-e* : *mîne* (R, 1862, p. 345), *rane* (R, 1878, p. 1) ; 5) oscilații în folosirea unor forme de genitiv-dativ [7] la substantive ca : *inimei* (EO, IV, p. 342, A, 1888, nr. 22, p. 1) ; *limbei* (EO, IV, p. 376 ; Tr, 1895, nr. 1, p. 1) ; *lumei* (C, 1882, p. 569) ; *căei* (M, 1890, nr. 1, p. 1) ; *muncei* (M, 1890, nr. 1, p. 1) ; *mișcărei* (M, 1890, nr. 1, p. 1) ; 6) folosirea sporadică a adjectivului și pronumelui nehotărît *veriun, veriuă* : „*veriun* amărunt" (R, 1881, p. 294) ; veriuă împrejurare" (R, 1881, p. 294) ; 7) apariția, din cînd în cînd, a formei articulate *carele* : „în *carele* ei țineau cu sfințenie (EO, IV, p. 66) ; 8) folosirea unei forme de viitor ca *va să moară* pentru *va muri* (CO, V, p. 166) ; 9) apariția, tot mai rară, a formelor verbale în *-isi*, combătute încă de Ion Heliade Rădulescu : *luminarisire* (CI, 1870, nr. 1, p. 2) ; *se prundărisește* (CI, 1870, nr. 2, p. 1) etc.

Alături de elementele arhaice se așază cîteva particularități morfologice populare și regionale. Multe din acestea, cum ar fi formele verbale peri-

[7] Astfel de forme pot fi întîlnite și mult mai tîrziu, pînă în secolul nostru, încît caracterul lor arhaic este, ca și în alte cazuri, relativ.

frastice, aveau o mare răspîndire în textele vechi și apariția lor în limba presei, către sfîrșitul secolului trecut, trebuie pusă în legătură și cu acest fapt : *am fost publicat* (CI, 1870, nr. 3, p. 1) ; *i-a fost acordat* (R, 1881, p. 34) ; *a fost comis* (EO, I, p. 514) ; *i-a fost întemeiat* (CO, V, p. 20 ; pluralul *trebile* (Tr, 1885, nr. 1, p. 1) ; forma unică *a* pentru articolul posesiv : „cașcavalul de Parma *a* bugetului" (EO, IV, p. 56) ; prezența pronumelor și adjectivelor demonstrative *ăsta, ăla,* în publicațiile din București mai ales : *ăsta* moment" (R, 1881, nr. jubiliar din 30 sept.) ; „toate *halea*" (OI, p. 30) ; *lucră* pentru *lucrează* (BS, p. 178) etc.

Procesul dificil de adaptare a neologismelor la sistemul limbii noastre favorizează numeroase oscilații și îmbogățește cu numeroase forme limba presei în această perioadă. Între acestea, un loc foarte important îl ocupă oscilațiile în fixarea formelor de singular și plural la unele substantive : *titula* (OI, p. 3), *indignația* (OI, p. 9) ; *sistema* (R, 1880, p. 661) ; *controlă* (Tr, 1884, nr. 178, p. 709) ; *sofisma* (EO, II, p. 342) ; *period* (Tr, 1885, nr. 1, p. 1) ; *favor* (EO, I, p. 530) ; *metod* (EO, II, p. 376) ; *problem* (EO, III, p. 376) ; *reptil* (EO, IV, p. 549) ; Surprinzător este, mai ales, numărul mare de neologisme care au primit, la început, *-uri* la plural : *geniuri* (EO, I, p. 515) ; *destinuri* (EO, IV, p. 13) ; *serviciuri* (CO, V, p. 4) ; *modeluri* (A, 1888, nr. 22, p. 1) ; *incendiuri* (U, 1889, nr. 75, p. 1) ; *tramvaiuri* (U, 1897, nr. 63, p. 1) etc. și, de asemenea, oscilațiile între *-e* și *-i* la plural : *nerfele* (OI, p. 3) ; *articoli* (R, 1861, p. 1) ; *strade* (R, 1864, p. 387) ; *frauzi* pluralul lui *fraudă* (R, 1871, p. 245) ; *atomele* (C, 1882, p. 305) ; *eufemismi* (EO, IV, p. 428) ; *comentarie* (CO, V, p. 37) etc. În morfologia verbului, cele mai numeroase exemple le oferă oscilațiile în întrebuințarea formelor cu și fără *-ez* și *-esc,* în cazul unor împrumuturi mai vechi sau recente : *să mă serv* (OI,

p. 11) ;*se servă* (R, 1862, p. 345) ; *să se indigne* (R, 1873, p. 755) ; *nară* (DV, 1883, p. 1) ; *să proteagă* (EO, III, p. 227) ; *să-și restaure* (BS, II, p. 327) ; *constatează* (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *asigurează* (EO, II, p. 211) ; *repareazā* (EO, II, p. 269) ; *se achitează* (EO, IV, p. 413) ; *posedează* (CO, V, p. 28) ; *agitează* (Tr, 1885, nr. 252, p. 845) ; *se manifestează* (M, 1894, nr. 28, p. 1).

Dacă exemplele citate pînă acum reflectă dificultățile firești, unele întîlnite și în secolele anterioare, în adaptarea neologismelor, pot fi citate și numeroase cazuri de oscilații morfologice care rezultă din aplicarea unor principii puriste în procesul de adaptare. În această categorie intră foarte numeroase exemple de substantive și adjective care primesc un *-e* la sfîrșit, întocmai ca în italiană : *autore* (R, 1864, p. 37) ; *directore* (R, 1864, p. 5) ; *amore* (R, 1864, p. 69) ; *profesore* (R, 1873, p. 92 ; 1875, p. 362) ; *imperatore* (R, 1873, p. 93) ; *regime* (T, 1898, nr. 157, p. 1) ; *centrale* (R, 1861, p. 87) ; *naționale* (R, 1861, p. 89) ; *rurale* (R, 1864, p. 47) ; *naturale* (R, 1873, p. 91) ; *neresponsabile* (R, 1881, p. 1167) ; *infailibile* (R, 1882, p. 13) etc. Toate cuvintele citate sînt împrumuturi mai vechi, latine sau franceze, în limba română, și capătă, în vremea aceasta, numai finala *-e* ca în italiană. Această italienizare este însă relativă, după cum se vede clar într-un exemplu ca *director,* care primește o încadrare morfologică italienizantă (*directore* < it. *direttore*), dar păstrează grupul *ct* ca în franceză (*directeur*) sau în latină (*directus*).

Sporesc considerabil, în această perioadă, sub impulsul influenței latine și franceze, derivatele în *-iune.* Observăm, din nou, că astfel de exemple sînt mai numeroase în gazetele mai receptive la influențele puriste și cosmopolite în general : *opiniunea* (R, 1864, nr. 48, p. 37) ; *relațiuni* (R, 1880, p. 637) ; *aplicațiunea* (R, 1880, p. 637) ; *condițiuni* (R,

1880, p. 637) ; *situațiunea* (R, 1880, p. 637) ; *generațiunile* (R, 1880, p. 661) ; *oposițiunea* (R, 1880, p. 761) ; *acuisițiunea* (Tr, 1891, nr. 1, p. 1) ; *enunțiațiune* (T, 1894, nr. 101, p. 402) etc.

Alături de aceste exemple apar formele în *-ie*, în cazuri care au primit totuși sufixul *-iune* în limba literară modernă : *acții* (EO, II, p. 156) ; *misia* (CO, V, p. 15) ; *nație* (EO, II, p. 440) ; *reacție* și *reacțiune* (EO, II, p. 440) etc.

Notăm, alături de răspîndirea sufixului *-iune*, și frecvența mai ridicată a sufixului adverbial din italiană *-mente : absolutamente* (R, 1867, p. 1001 ; CT, 1870, nr. 5, p. 1) ; *fatalmente* (R, 1880, p. 147) ; *eventualmente* (T, 1894, p. 691) ; *propriamente* (EO, II, p. 185) ; *unicamente* (R, 1867, p. 980) etc. Adverbul *propriamente* este reprodus ironic de Eminescu după „Românul". Adverbe ca *diametralmente*, notat în presa vremii și cu varianta *diametralminte* (R, 1868, p. 1019), *eminamente* (EO, IV, p. 397) ; *necesarmente* (R, 1867, p. 999) ș.a., înregistrate în dicționarele noastre ca împrumuturi franceze, s-au fixat mai ușor cu forma *-mente* și sub influența sufixului italian, foarte mult cultivat în presa vremii. (Vezi și exemple ca : *esclusivamente* (R, 1869, p. 33) ; *fisicamente* (R, 1873, p. 95) ; *sicuramente* (R, 1876, p. 789) ; *francamente* (VN, 1890, nr. 1599, p. 1) etc. Este vorba, de fapt, în multe din aceste exemple, de o suprapunere a influenței italiene cu influența franceză.

Alunecările puriste sau cosmopolite, în adaptarea fonetică și morfologică a neologismelor, s-au lovit de rezistența foarte hotărîtă a marilor scriitori din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în frunte cu Eminescu și Caragiale. În articolul *Bătrînii și tinerii*, publicat în „Timpul", 14 decembrie 1877, Eminescu înfățișează astfel nedumerirea provocată celor mai mulți dintre cititori de invazia unor elemente ca cele citate în limbă : „Neam de neamul lor trăit în țară, nepricepînd altă limbă decît cea românească, închinîndu-se în această limbă, vorbind cum se vorbește cu temei și sănătos, ei, auzind *țiunile* și *ționile*, *imperatorele* și *redaptorele*, *admisibilele* și *propriamentele*, au gîndit în gîndul lor : «De, frate, noi om fi fost proști»" (EO, II, p. 185). Ascuțișul criticii poetului se îndreaptă, în numeroase articole, publicate mai ales în „Timpul", în toate direcțiile de unde se putea ivi primejdia unor abuzuri, condamnînd, cu aceeași hotărîre, invazia unor neologisme de prisos, vizibilă în limba presei din acea vreme, cît și orientările greșite, latiniste, italieniste, franțuzite sau fonetismul exagerat al lui Aron Pumnul.

Cît privește atitudinea lui Caragiale față de direcțiile puriste, este suficient să pomenim șarja îndreptată împotriva lor în comedia *O noapte furtunoasă*, în care sînt indicați, printre propagatorii acestora, gazetari ca Rică Venturiano. În articolele în care faimosul personaj al lui Caragiale, „studinte în drept și publicist", își dezvoltă, în „Vocea patriotului naționale", argumentele pentru a *chiarifica* problema *sufragiului universale*, pot fi recunoscute cu ușurință unele trăsături de limbă cultivate pînă tîrziu în redacția „Românului", începînd cu folosirea calendarului popular [8] și sfîrșind cu neologismele adaptate după modelele citate mai înainte, latino-italiene și chiar franceze : „București 15/27 *Răpciune. Amicul și colaboratorele* nostru R. Vent..., un *june* scriitor democrat, a cărui *asinuitate* o cunoaște de mult publicul cititor, ne trimite următoarea *prefațiune* a unui nou *op* al său. I dăm astăzi locul de onoare, recomandînd cu căldură poporului suveran scrierea amicului nostru. *Republica*

[8] Știrile publicate în ziarul Românul erau precedate de astfel de precizări „Bucuresci, 23 cireșariu/5 cuptoru, 1870" (R, 1870, p. 537).

şi Reacţiunea sau *Venitorele şi Trecutul* — Prefaţiune. — „*Democraţiunea romană*, sau mai bine zis ţinta Democraţiunii romane este de a *persuada* pe cetăţeni, că nimeni nu trebuie a *mînca* de la datoriile ce ne impun *solemnaminte* pactul nostru *fundamentale*, sfînta *Constituţiune*..." (CO, I, p. 26). Caragiale parodiază, cu aceleaşi mijloace, limba unor gazete din acea vreme, şi în articolele sale politice : „Eu caut *emoţiune, excitaţiune, iritaţiune*" (CO, V, p. 78) ; „De multă vreme dorm acum liniştit, fără teamă de primejdie pentru *Naţiune, Constituţiune* şi alte *instituţiuni*" (CO, V, p. 163).

S i n t a x a. Paralel cu progresul general pe care îl înregistrează, în ultimele decenii ale secolului trecut, sintaxa limbii literare, continuîndu-se un proces început în prima jumătate a secolului, se limpezeşte şi se modernizează, din punct de vedere sintactic, şi stilul publicistic. Pot fi observate, în funcţie de conţinutul ştirilor şi articolelor publicate în paginile gazetelor, o serie de diferenţieri, uneori destul de importante, în construcţia frazelor. Aceste deosebiri devin mai evidente cînd privim comparativ construcţia frazelor în ştirile obişnuite şi în articolele politice, de obicei cu un caracter polemic violent în această vreme. Ambele categorii îi solicită altfel, în grade diferite, pe autori, şi acest fapt lasă urme vizibile în construcţia frazei.

În informaţiile de orice natură, politice, economice, administrative, ferite mai mult decît alte specii gazetăreşti de tentaţiile retorismului, întîlnim, de obicei, fraze simple, scrise sobru, într-un stil neutru, cu un apel mai susţinut la o serie de îmbinări frazeologice specifice, fixate, în majoritatea cazurilor, în prima perioadă. Pentru ilustrare, desprindem un exemplu concludent dintr-un articol al lui Caragiale, în care apare clară şi poziţia sa de simpatie faţă de socialişti : „Evenimentul politic

cel mai important în cursul acestor săptămîni, şi poate cel mai important al anului întreg, este fără îndoială marele Congres socialist ce s-a deschis alaltăieri la Bucureşti, şi care se va închide sîmbătă seara printr-o agapă, un mare banchet frăţesc" (CO, V, p. 416).

Fără a fi scutite de anumite efecte senzaţionale, unele ştiri sînt redactate precipitat, în fraze eliptice, cu voite trunchieri telegrafice, mimînd emoţia intensă, ca în acest exemplu : „Aflăm că s-ar fi ivit oarecari dezordine între locuitorii de la Jilava, proprietatea d-lui Băleanu. Ni se spune că guvernul a trămis de-ndată armată, procurori, judecători etc. Arestări cu grămada. Rebeliune !... Conspiraţiune !... Complot !" (R, 1870, p. 741).

În numeroase exemple observăm că se recurge, în astfel de informaţii, cîteodată chiar şi în unele articole, la o înşirare de propoziţii, fiecare formînd, de obicei, un alineat, construite după o schemă foarte simplă, care reduce la minimum determinările şi impune o topică fără nici un fel de complicaţii. Concentrate la maximum, aceste propoziţii lasă impresia unor titluri, mai mult sau mai puţin senzaţionale, decupate şi puse cap la cap. Un material foarte bogat în această privinţă oferă ştirile şi unele articole referitoare la luptele electorale din trecut :

„În ţară agitaţia electorală a trecut în faza acută.

Guvernul nu dă înapoi înaintea niciunui mijloc pentru a-şi asigura izbînda.

Decretele de schimbări în toate ramurile de activitate a statului curg ca ploaia" (A, 1892, nr. 1059, p. 1).

„Şandramaua se clatină, — regimul e pe ducă.

Legea maximului a pus în picioare Capitala şi toată ţara" (A, 1893, nr. 1487, p. 1) ;

„Iată tristele și rușinoasele rezultate ale unui guvern conservator, căruia Carol I a încredințat destinele României în martie 1888 !!

În afară : — cinci ani de umilire !!

Înăuntru : — cinci ani de hoții și de crime ! ! (A, 1893, nr. 1603, p. 1) ;

„Sutem în plină teroare !

Sîngele a curs la Botoșani !

S-a văzut eri istorisirea faptelor de intimidare, de persecțiune și brutalitate, pe care le-au suferit iubiții și bravii noștri cetățeni din Botoșani" (E, 1886, nr. 286, p. 1).

Articolele politice sînt scrise, de regulă generală, cu folosirea la maximum a construcțiilor retorice : perioade dezvoltate, repetiții de tot felul, enumerări bogate, construcții antitetice, adresarea directă în propoziții interogative și exclamative, imprecația retorică etc. În direcția aceasta se continuă pînă tîrziu, după 1860, tradiții mai vechi, cu punctul de plecare în gazetele de la 1848. Mulți din publiciștii și scriitorii din această vreme pot fi citați cu exemple foarte bogate de fraze retorice, începînd cu C. Bolliac, N. T. Orășanu, C. A. Rosetti, B. Petriceicu Hasdeu, Eminescu și Delavrancea. Stilul publicistic se colorează, în pasajele retorice, cu numeroase elemente individuale care-l apropie de stilul beletristic.

N. T. Orășanu dezvăluie, în *Întemnițările mele politice*, 1861, corupția din societatea vremii, folosind, printre altele mijloace, și o serie de întrebări și repetiții retorice ca acestea : „Pînă cînd oare tot cel mai tare să aibă dreptul ? Pînă cînd cetățeanul să fie jucăria intrigilor guvernamentale, și să plătească cu starea, cu viața și cu onoarea sa, capriciurile tuturor politicilor seci ce abundă în societatea noastră ?" (OI, p. 39). C. A. Rosetti deschide, în 1861, în coloanele „Românului", un atac împotriva boierilor retrograzi, folosindu-se de stilul avîntat al anului 1848. Citām din articolul *Compania de doisprezece* : „O zicem, o dechearăm, vă acuzăm în public că numai ați luat mereu și n-ați dat niciodată, voi, veliți boieri regulamentari, și vă desfidem să spuneți contrariul. Lăsați modestia și spuneți de puteți, cînd, cui și cît a dat fiecare din voi din averea sa personală pentru lucrul public ?" (R, 1861, nr. 233—234, p. 739). Poetul Cezar Bolliac îi vizează, în aceste întrebări retorice, pe aceiași boieri, pe care, din cauza justiției create de ei, nu-i putea pune nimeni sub acuzație pentru furt și impostură : „În țară boierească însă, ce nu poate face un boiariu ? Cine era să-i arunce piatra ? Cine să-l acuze ? Cine să-l judece" (*Monastirile zise brâncovenești*, IV, R, 1862, p. 869). Stilul înalt, cu multe elemente retorice, este parodiat — procedeul va fi folosit mai tîrziu pe larg în scrierile lui Caragiale — de Cezar Bolliac, în articolul polemic *Monastirile zise închinate*, pentru a putea dezvălui, cu mai multă violență, în spatele entuziasmului aparent, sarcasmul cel mai adînc : „Să ne fie de bine. Bravo, guvern ! — Și de vei tace, bravo și tu cameră reprezentativă, electivă, legislativă, bravo națiune, bravo societate, bravo popor, bravo nobleță, bravo inteligință" (R, 1862, p. 1104). B. Petriceicu Hasdeu, în coloanele aceluiași ziar, va fi la fel de necruțător cu clasa boierească, folosindu-se, de asemenea, de procedee retorice : „Sunt glume fioroase, glume ce-ți încheagă sîngele, glume ce-ți rădică părul pe cap : gluma ateului cînd pe patul morții își bate joc de divinitate, sau gluma calăului în fața victimei... ei bine, cea mai oribilă dintre toate glumele este pretensiunea boierilor de a iubi poporul !" (R, 1867, p. 1001). Reținem și această șarjă antidinastică din „Columna lui Traian" : „Dacă România a avut, are sau va mai avea vreodată tirani, într-o sferă mai mare sau mai mică, ei au fost, sunt și vor fi ori și cînd niște inteligințe foarte mărginite, urcate sus printr-un feliu de vînt politic, care rădică și îmflă

cu mult mai lesne o peană, un pai, o secătură, decît un corp ceva mai solid“ (CT, 1870, nr. 7, p. 1).

Eminescu va dezvălui, în termenii cei mai drastici cu putință, politicianismul venal din societatea timpului, în articole polemice din care nu lipsesc amplele construcții retorice alcătuite antitetic: „Și pe cînd acești cumularzi netrebnici, această neagră masă de grecotei ignoranți, această plebe franțuzită, aceste lepădături ale pămîntului, această lepră a lumii și culme a tot ce e mai rău, mai mincinos și mai laș pe fața întregului univers, face politică și fanfaronadă prin gazete și se gerează de reprezentanții unei nații ai cărei fii, aceste stîrpituri nu sunt și nu pot fi, tot pe atuncea soldatul nostru umblă gol și desculț, flămînd și bolnav pe cîmpiile Bulgariei, îi degeră mîni și picioare, de cad putrede de pe trupul viu al omului și, veniți înapoi în țară, cad pe drumuri în țara lor proprie de frig și de vremerea“ (EO, II, pp. 208—209).

Delavrancea va cultiva, în presa vremii, către sfîrșitul secolului, o retorică elegantă, mai studiată și mai elaborată, din care nu vor lipsi însă violențele de limbaj, ca în exemplele următoare: „Căci unde să fie oamenii cari să vegheze și să se jertfească pentru popor? Unde sunt marile gîndiri cari să întrupau în fruntașii națiunii spre mîntuirea ei? Și cum s-au dat afund obiceiurile simple și curate cari țineau pe fitece om în paza binelui său fără de-a clinti pe cel al tuturora? Unde sunt legile și oamenii ieșiți din noi numai pentru noi, cari să ne cîrmuiască și să ne zorească către un viitor mai bogat și mai demn?“ (E, 1885, nr. 2, p. 1); „În fața acestui scandal, voi cari vorbiți cu împărații, voi rasă rîvnitoare de belșug și onoruri, voi năclăiții în decorații și cordoane streine, voi socotiți onest a răspunde cu cuvinte sub care se pot adăposti de minune: și ignoranța, și supărorea, și viclenia, și necinstea“ (E, 1885, nr. 16, p. 1).

Frazeologia retorică specifică stilului publicistic în această perioadă, fără să fie străină nici de dezvoltarea generală a literaturii, în cadrul înnoirilor aduse de romantism, își are izvoarele cele mai puternice în presa anului 1848. În a doua jumătate a secolului, această frazeologie va fi definitiv compromisă de burghezia care nu mai avea nimic comun cu idealurile revoluționare și se servea de ea în scopuri demagogice. În acest moment apare I. L. Caragiale, care, surprinzînd contradicția dintre formă și conținut, va satiriza necruțător măcinarea în gol a construcțiilor retorice, în vorbirea unor personaje ca Rică Venturiano sau Cațavencu sau în atîtea din articolele și „momentele“ pe care le scrie. Pentru cititori ca Ipingescu și Jupîn Dumitrache, care tălmăcesc cum pot articolele din „Vocea patriotului naționale“, Venturiano scrie fraze ca: „Nu! în van! noi am spus-o și o mai spunem: situațiunea României nu se va putea chiarifica; ceva mai mult, nu vom putea intra pe calea viritabilelui progres, pînă ce nu vom avea un *sufragiu* universale...“ (CO, I, p. 28). În construcția acestor fraze se observă ceva din linia stilistică de la „Poporul suveran“ sau de la „Românul“, dar moștenirea aceasta se transformă într-un produs hibrid, plin de incoerență, în scrisul unor publiciști ca cei satirizați de Caragiale în celebrele sale comedii. Marele nostru dramaturg surprinde, cu o ascuțime rară, ticurile retorice utilizate în gazetele vremii. În vorbirea unor personaje din comediile lui Caragiale apar asemănări izbitoare cu formulări ca acestea, preferate de redactorii „Românului“: *națiunea se sculă în picioare*“ (R, 1880, p. 189); „*Am zis și zicem*“ (R, 1881, p. 13); „*La 1848, 1857, 1859, 1860 și 1876 marea maioritate, inteliginte, instruită, onestă, onorabilă și morală a țărei...*“; „*au scris și scriu onorabilii*“ (R, 1884, p. 1049) etc., etc. Un scriitor care avea un simț atît de dezvoltat pentru proprietatea termenilor și pentru concizia exprimării, nu putea

să nu fie reținut de repetiția parazitară care sufoca multe din paginile ziarelor vremii. Fraze ca cele pe care le cităm în continuare constituiau pentru Caragiale o bogată sursă de inspirație în scrierile sale satirice :

„Am fost, suntem și vom fi de această credință. Fără alegeri pe deplin libere, totul este falsificat, temelia este putredă și casa se va surpa...

Minunat. Am fost, suntem și vom fi de această opiniune. Cum să facem însă să ajungem la scopul dorit ?

Perfect, sublim ! Am avut și avem această credință. Cum să facem însă ca ea să devină în fine un fapt împlinit" (R, 1879, p. 1015).

Astfel de repetiții parazitare, destinate să amplifice retoric un conținut de cele mai multe ori nesemnificativ, apar numeroase în vorbirea lui Rică, Farfuridi și Cațavencu. Scriitorul, pe lîngă că satirizează, în opera sa literară, această tendință, se va referi și direct, în articolele sale, cu o falsă admirație, la frazeologia discursurilor politice, cultivată și de gazetele vremii : „Mi-aduc aminte de bravura, de avîntul impetuos și mai ales de sintaxa îndrăzneață a neuitaților mei oratori clasici" (CO, V, p. 78). Procedeul preferat rămîne, însă, pastișarea formulărilor retorice sau bombastice din gazetele vremii, alături de alte ticuri lingvistice, în scopuri satirice, ca în *Temă și variațiuni*, care apare, mai întîi, sub forma unui foileton, în „Voința națională" din 22 august 1885. Cităm, mai întîi, un fragment din bucata lui Caragiale și, alături, un fragment din „Românul", care, mai mult decît alte gazete, cultiva o sintaxă particulară a frazei, cu solicitarea pînă la oboseală a acelorași instrumente de legătură între membrele ei și chiar cu o dispunere grafică specială a acestora în alineate independente.

Caragiale : „Am zis, zicem și de datoria noastră este să o repețim mereu protivnicilor noștri de la guvern :

Speriința ne-a probat pînă la evidință că :
pînă cînd nu vom avea pompiari-cetățiani,
pînă cînd nu vom avea cetățiani-pompiari,
nu vom sbuti să ridicăm această instituțiune la treapta la care ea în Occidinte s-a ridicat" (CO, II, p. 10).

„Românul" : „Să vede că guvernul a ajuns la convingerea că materia direct imposabilă s-a sleit ;
că impositele directe sunt aproape de limita ultimă de creștere, și că a le mai mări ar fi a provoca o ură și o protestare legitimă ;
totuși — strîns de nevoia d-a-și procura noi mijloace, deci d-a pune noi impozite, a recurs la contribuțiuni indirecte, voind a-și procura banii p-o cale lăturalnică" (R, 1885, p. 1057).

S-ar putea vorbi, în astfel de construcții întinse, în care aceleași elemente de legătură introduc, în corpul acelorași fraze, noi alineate, și de o influență a stilului administrativ. Ea se suprapune, deși apropierea aceasta pare surprinzătoare, cu un procedeu retoric, care cere și o anumită dispunere grafică a frazei, întîlnit pentru prima dată în gazetele de la 1848. „Românul" s-a considerat, după cum am avut prilejul să constatăm de mai multe ori pînă aici, moștenitorul direct al acestei tradiții și din punct de vedere stilistic.

Stilul publicistic se va aduna cu destulă greutate din albiile cam risipite ale acestui retorism, ajuns în formele lui exagerate, care marchează un dezacord evident cu fondul. Sub impulsurile venite din partea stilului beletristic, pe de o parte, și ale stilului științific, pe de altă parte, cu vremea se va organiza mai strîns fraza și în stilul publicistic. Contribuția marilor scriitori din a doua jumătate

a secolului, care au desfășurat și o activitate publicistică remarcabilă, avea să dea rezultatele cele mai bune în acest sens. Merită să fie subliniată, ca o tendință de îndepărtare de retorism, orientarea către oralitatea populară în construcția frazei. Această orientare a fost determinată mai ales de către scriitori.

Primul scriitor mare din a doua jumătate a secolului trecut care utilizează pe scară largă frazeologia populară și în activitatea sa publicistică este Mihai Eminescu. Ca și în alte împrejurări, poetul ține să precizeze, și cînd este vorba de stilul publicistic, preferința sa constantă pentru limba populară, păstrătoarea unor construcții vechi, pe care le opune modelelor sintactice reproduse adeseori de gazetarii vremii din jurnalele străine : „Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuțiuni, îi cam jenează pe prietenii noștri, am dat-o la o parte și am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă știe niţică franțuzească, o învață într-o săptămînă de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care în înțelegere cu domnii de atunci și c-un sinod general al bisericei noastre, au întemeiat acea admirabilă unitate, care-a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și-n toată românimea, și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrătorul limbei, n-o mai înțelege“ (EO, III, p. 258—259). Apelul la frazeologia populară se face, în articolele lui Eminescu, pe baza acestor justificări teoretice, care pun în centru unitatea limbii române, dar și din necesități polemice. Exlemplele de expresii populare, zicători și proverbe sînt foarte numeroase în articolele scrise de poet și le separă net de complicatele și adeseori artificialele combinații retorice culte din stilul gazetăresc al vremii : „De nu se vor alege, atunci «prinde orbul scoate-i ochii», căci cine-i va putea trage la răspundere pentru votarea bugetelor și pentru toate cîte au păcătuit“ (EO, II, pp. 457—458) ; „Este o vorbă veche, care se adeverește astăzi pentru noi din ce în ce mai mult : și răul adeseaori e bun la cîte ceva“ (EO, III, p. 157) ; „și aici este cazul a zice în privință-i vorba cea înțeleaptă a poporului ; cum își va așterne așa se va culca“ (EO, III, p. 281) ; „Și această populație o numim cei de la orașe, în genere oameni politici, o numim «talpa casei» ; ce-i drept ironia noastră se întoarce asupră-ne cînd ne amintim că, unde nu-i cap, vai de picioare“ (EO, III, 282) ; „Strămoșii au mîncat aguridă și nouă ni se strepezesc dinții“ (EO, IV, p. 36) ; „A calcula în vînt, a făgădui în vînt, a semăna vînt precum faceți d-voastră, fiind în opoziție, numai pentru ca s-ajungeți ca șoarecele lui Gr. Alexandrescu, în cașcavalul de Parma a bugetului, e treaba d-voastră. Căutați-vă de treabă pe cît timp puteți și nu ne mai întrebați unde e buricul pămîntului“ (EO, IV, p. 56) ; „veți trezi lupul din el și că-și va întoarce cojocul pe dos, ș-atunci ține-te pînză să nu te rupi !“ (EO, IV, p. 422) ; „Asta vrea să zică a bate apa-n piuă și a aștepta să iasă unt“ (EO, IV, p. 460) ; „S-o lovi nu s-o lovi, iat-o frîntă că ți-am dres-o“ (EO, IV, p. 508) ; „Din coadă de cîine sită de mătasă nu se face“ (EO, IV, p. 513) etc. Utilizate cu precădere în pasajele polemice, aceste expresii, proverbe și zicători sporesc violența atacurilor îndreptate împotriva adversarilor incomparabil mai mult decît procedeele retorice cunoscute, mult mai șterse.

La fel de mult este folosită frazeologia populară și de I. Luca Caragiale. S-ar putea vorbi, chiar și în publicistica sa, de o tendință vădită de a înmulți mijloacele oralității la acesta din urmă. Caragiale nu încearcă, însă, în același grad ca Eminescu, să găsească, folosind acest material, elemente de opo-

ziție cît mai numeroase la penetrațiile cosmopolite în limba presei. Materialul popular este folosit de Caragiale pentru a obține anumite efecte umoristice și, firește, pentru a spori vigoarea satirei. Exemplele sînt numeroase : „Vorbă multă sărăcia omului. Cu vorbe laptele nu se face brînză, nici apa de gîrlă oțet de trandafir“ (CO, V, p. 41). „Nu știu cum, mai zilele trecute, în naivitatea noastră uitarăm proverbele că «chelului despre chelie să nu-i spui vreo istorie» și «cînd e chelul la masă de tigvă să nu te dai în vorbă»“ (CO, V, p. 41) ; „Ca să încheiăm dar pentru astăzi cîrcota de cuvinte cu „Presa“, ne întoarcem la vorba răzășască cu care am fost început. Coaja mare nu umple nuca seacă ; și oricît de viteaz la limbă ar fi avocatul, care ne tîcîiește mereu despre *ce* și *cum* ar fi să fie marele partid *temperator*, noi îi răspundem cu zicătoarea lui Mușat : «De-ai avea și șapte limbi, adevărul n-ai să-l schimbi !»“ (CO, V, p. 45). În aceste exemple, culese din articolul *Ce este „Centrul“ ?* gustul pentru parimii trimite direct la Anton Pann.

Și în articolele politice sau cu un alt caracter, Caragiale folosește, ca și în proza artistică, arsenalul său bogat, de neîntrecut povestitor, stăpîn deplin pe toate subtilitățile unei complicate tehnici a oralității. Un rol de seamă îl ocupă, între alte mijloace, identificarea modului său de a vorbi cu acela al personajului pe care îl mimează. Faptul acesta face din Caragiale, chiar și în articolele politice, un neîntrecut mînTuitor al stilului indirect liber [9]. „Nu-i vorbă ! avocatul nostru era de seamă, dar și Mușat nu s-a lăsat, că dreptatea *una* este sfîntă, ca și adevărul *unul*. Ba e tunsă, ba e rasă, dintr-una-într-alta, veni și întrebarea ce-o fi aceea — *Centrul ?* Noi, ca badea din poveste, răspunserăm într-o doară că

[9] Vezi Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, E.S.P.L.A., 1955, p. 105.

„Centrul este o nimica toată, un grupușor, un grupuleț, mic la stat, mare la sfat, mai marea daraua decît ocaua, o nucă de jucărie cu coaja umflată și lustruită dar fără miez, și așa mai departe cîte știam și vedeam și noi ca tot tîrgul“ (CO, V, p. 41) ; „și «musiu Brote în sus» și «musiu» Brote în jos, și intimitate, și familiaritate, și cordialitate“ (CO, V, p. 50) ; „Cînd colo, *tronc !* Geniul bun al românismului, omul providențial al d-lui Brote face boroboața de la Iași“ (CO, V, p. 53). Astfel de exemple nu lipsesc nici în articolele în care sînt dezbătute probleme culturale : „Statul cheltuiește cu instituțiuni savante sume destul de respectabile. Savanți, dè ! slavă Domnului, nu prea avem, ca să facem știință serioasă, afară de onorabile excepții. Atunci vă întreb : pentru ce a mai cheltuit Statul să fundeze instituția, și pentru ce mai trece paragraful ei respectiv cu sfințenie în fiecare buget ? Degeaba ? Încai, dacă nu se face știință, să se facă politică cel puțin, ca să dăm cel puțin iluzia lucrului“ (CO, V, p. 156). „Ei ? cauți artiști : ia-i de unde nu sunt. Îți trebuie literatură : ea nu există. Îți trebuie public — publicul nu vine la exhibițiile dumitale“ (CO, V, p. 156).

Slavici, dar mai ales Coșbuc, vor deschide, de asemenea, porți largi pătrunderii unor elemente populare în stilul publicistic. Creșterea acestora conferă o structură particulară frazei, care se îndepărtează tot mai mult de construcțiile retorice artificiale, cultivate cu precădere în unele ziare ale epocii. Un articol al lui George Coșbuc, cum este cel intitulat *Absurditatea unei explicațiuni,* folosește pe larg oralitatea populară : „Să stăm la legenda noastră. Adică Dochia. Zor nevoie să fie Dacia ? Și de ce ? Pentru că vorbele astea cam aduc la sunet : ce mi-e Dachia, ce mi-e Dochia ? Nu. N-au de-a face una cu alta, cum n-au de-a face

sarea cu ochii, sînul cu gheața și nuca cu păretele" (U, 1899, nr. 38, p. 2). Acest pasaj este cu atît mai interesant, cu cît, pe lîngă bogăția elementelor de stil vorbit, cuprinde, în final, o serie de expresii populare modificate de poet în fraza în care le cuprinde.

Scriitorii determină, după cum vedem, o apropiere a stilului publicistic de limba vorbită în sintaxă. Această linie de dezvoltare este, în multe privințe, asemănătoare cu aceea urmată în stilul beletristic. Această descoperire a sursei populare în sintaxă, în special în articolele polemice și pamflete, va contribui mult la discreditarea procedeelor retorice în stilul publicistic. Sintaxa, amenințată de un verbiaj dus la ultimele consecințe de gazetari ca cei criticați de Eminescu sau de Caragiale, se clarifică și se simplifică mult datorită influenței binefăcătoare a stilului beletristic și a limbii vorbite. Citām cîteva exemple de utilizare a frazeologiei populare în presa de la sfîrșitul veacului trecut : „Un proverb bătrînesc zicea : «ori vorbește cum ți-e portul, ori te poartă cum ți-e vorba»" (T, 1889, nr. 3, p. 1) ; „Va lua la trei parale pe toți d-nii autori și le va trage frecuș. A doua zi-l vezi rățoindu-se pe trei coloane și forfecînd în dreapta și în stînga nopțile de osteneală ale vreunui nenorocit de scriitor" (Vlahuță, T, 1889, nr. 3, p. 2) ; „*Voința* nu știe se vede că nu trebuie să vorbești de funie în casa spînzuratului" (T, 1895, nr. 270, p. 1) ; „...de aceea am spus că sînt o clasă care vrea să cruțe și capra și varza" (M, 1890, nr. 2, p. 1) ; „Bogatul nu crede celui sărac, sătulul nu crede celui flămînd" (M, 1890, nr. 2, p. 2) ; „dar sînt și de acei cari îmblă în două luntri, vor să împace capra și varza, să rămîie și cu slănina în pod și cu bucatele grase" (M, 1890, nr. 2, p. 1) ; „Lascăr Catargiu să nu uite însă că cine seamănă vînt culege furtună" (M, 1894, nr. 3, p. 1).

Modelele oferite de stilul științific puteau ajuta, de asemenea, mai ales în cazul articolelor de fond, la grăbirea procesului de clarificare a sintaxei, desprinsă tot mai mult de bețía retorică spre care evolua presa după eșecul revoluției de la 1848. Am remarca, în mod deosebit, contribuția „Contemporanului" în acest sens și a publicațiilor legate de mișcarea muncitorească în general. Aceste publicații evoluau, și în această privință, ca și în altele, sub directa influență a revistei de la Iași. Propozițiile simple, cu determinări stricte, străine de exprimarea emfatică și de dilatarea retorică, definițiile accesibile iau locul construcțiilor mai vechi, cu multe elemente de prisos. Traducerile din clasicii marxismului, articolele de popularizare a ideilor socialismului științific au o înrîurire binefăcătoare și din acest punct de vedere. Se stabilesc, în felul acesta, contacte frazeologice foarte strînse între stilul științific și cel publicistic. Citām un exemplu, edificator în acest sens, din „Contemporanul" : „În România însă, această burghezime nu poate să capete putere însemnată, nu poate să aibă *un rol istoric serios*, pentru că se dezvoltă prea tîrziu, într-un timp cînd burghezimea în general cade ; într-un timp cînd *altă clasă socială, poporul muncitoriu, are de jucat un rol mare în istorie, un rol politico-social covîrșitoriu*" (C, 1888, p. 548). Multe îmbinări frazeologice din acest citat se folosesc și astăzi.

Un rol important la stabilirea unor îmbinări frazeologice specifice în stilul publicistic au jucat și celelalte reviste și gazete legate de mișcarea muncitorească. Citām cîteva exemple : „Toți oamenii pe cari interesele zilnice de clasă ori partidă nu-i orbesc înțeleg, ori simt cel puțin, că biruința socialismului nu-i îndepărtată. Ce a prefăcut socialismul utopie în socialismul revoluționariu practic de azi, în socialismul care crește mereu, capătă putere tot mai mare în popor ? Timpul cel atotputernic. În

mișcarea înainte a omenirei, în evoluția ei, societatea ajunge la un punct, cînd realizarea unor forme sociale este de neînlăturat ; societatea în mersul său pregătește singură toate condițiile materiale pentru realizarea unei forme nouă, formă care pentru societatea actuală este socialismul" *(Ce vor socialiștii români,* RS, I, p. 339). Aceleași idei apar, în fraze și mai simple, în publicațiile socialiste care se adresau unui cerc și mai larg de cititori : „Întrebăm acum pe cei puțin credincioși, ori mai bine puțin științori : în societatea de astăzi nu sînt oare niște pricini cari vor fi lucrînd pentru prefacerea acestei societăți în alta ? Nu se formează în mijlocul societății de azi o clasă care va lua locul burghezimei, cum aceasta a luat locul nobililor feudali ? Da, sînt și cauze cari, cu cît pășește mai departe societatea burgheză, cu atît mai mult o împing spre societatea socialistă. Da, clasa care are menirea de-a da forma viitoare societăți, clasa în folosul căreia lucrează fără de voie progresul industriei și al științei, e *proletariatul"* (M, 1890, nr. 6, p. 1). Fraze ca cele citate nu numai că puteau ajuta la clarificarea sintaxei stilului publicistic, dar contribuie, în același timp, la îmbogățirea lui cu îmbinări frazeologice noi, în domeniul activității politice îndeosebi.

În ce constă, așadar, din punct de vedere sintactic, progresul pe care îl realizează stilul publicistic în această perioadă ? Reținem, în primul rînd, faptul că nu se mai întîlnesc, ca în perioada 1829—1860, prea numeroase construcții străine în gazetele din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Influențe străine [10], care dau frazei un aspect greoi, se întîlnesc, într-un număr relativ mai mare, în gazetele de Transilvania, din cauză că multe din materialele publicate în paginile lor sînt traduceri din ziarele germane și maghiare, în cele mai multe cazuri : „am lipsi de la pietatea cu care sîntem datori a vorbi despre această generațiune" (Tr, 1884, nr. 177, p. 705) ; „Ministrul Mancini va avea lipsă de mult sînge rece, pentru a nu se lăsa dus de această pornire la întreprinderi primejdioase" (Tr, 1885, nr. 1, p. 3) ; „Iuliu Hovárth pledează pentru proiect ; el dorește a abzice de praxa politicii graviminale de mai nainte în interesul economiei poporale" (Tr, 1885, nr. 1, p. 3) ; „Se ocupă pentru evenimentele" (Tr, 1891, nr. 1, p. 1) etc. Tendința unor gazetari de a copia modelele sintactice și stilistice străine a fost combătută, pe lîngă Maiorescu, de scriitori ca Eminescu și Caragiale. La acest protest se alătură, cu un nou succes, „Contemporanul" care, întocmai ca în alte domenii, pune pe două coloane fraze întregi din presa vremii, traduse, cu multe greșeli, din ziarele franceze îndeosebi [11]. Un progres evident înregistrează limba presei și în ceea ce privește apropierea de sintaxa limbii vorbite. Apelul la frazeologia populară ridică o barieră puternică în fața penetrațiilor cosmopolite în sintaxă și contribuie la succesul împotriva retorismului în construcția frazei. Foarte importantă este, de asemenea, influența stilului științific în sintaxa stilului publicistic, mai ales în articolele de orientare ideologică.

L e x i c u l. Gazetele românești din a doua jumătate a secolului se înfățișează, după cum e și firesc, cu un vocabular mult mai bogat față de cele din prima jumătate. Vom întîlni, alături de o serie de termeni vechi, populari sau regionali, un număr tot mai mare, în continuă creștere, de neologisme. Presa rămîne, în continuare, un factor hotărîtor în difuzarea neologismelor, în special a termenilor po-

[10] Pentru influențele străine în limba presei din Transilvania, vezi studiul lui Titu Maiorescu, *Limba română în jurnalele din Austria* (1868), în *Critice*, vol. I, 1892, pp. 135—206.

[11] Vezi exemplele din *Națiunea* și *Telegraful*, C, 1884, p. 10 și urm.

litici noi, în rîndurile largi ale cititorilor. Trebuie să observăm, în afară de aceasta, cînd vorbim de îmbogățirea vocabularului presei cu cuvinte noi, că numeroase cuvinte populare, regionalisme sau chiar arhaisme nu mai apar în coloanele presei, în această perioadă, pentru că limba literară nu dispunea de termeni noi corespunzători, poate cu excepția unor gazete transilvănene, mai sărace în neologisme franceze, ci pentru că elementele lexicale menționate sînt solicitate, în polemică sau în alte împrejurări, în mod intenționat. Vocabularul presei se îmbogățește, în această vreme, și cu cuvinte din aceste surse. Elementele caracteristice rămîn însă neologismele.

Cuvinte regionale. După cum este și firesc, regionalismele nu apar, în această perioadă, într-un număr prea mare în limba presei. Folosirea lor pe scară largă nu mai este motivată, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, decît în stilul beletristic. Anumite influențe locale, tendința de a tălmăci un termen, presupus necunoscut pentru anumite categorii de cititori, pe înțelesul lor, dar mai ales necesitățile polemice pot determina folosirea în limb apresei a unor termeni ca aceștia : *anțărț* (EO, IV, p. 170) ; *birșag* (BS, p. 285) ; *bortă* (CI, 1870, nr. 20, p. 3) ; *boțoroagă :* „comisarul și fratele de stindard Marghiloman îmi făcuseră boțoroaga“ (OI, p. 63) ; *căput* „manta“ ; „buzunarul *căputului*“ (Tr, 1885, nr. 137, p. 545) ; *cenușotci* < *cenușotcă* „cenușăreasă“ : „fii tratați ca oricare *cenușotci*“ (BS, p. 198) ; *ciuhă* (BS, p. 336) ; *decula* „a bate rău“ : „să *decule* și să măcelărească pe toți“ (BS, p. 288) ; *foale* „burtă“ (CO, V, p. 110) ; *glod* (CI, 1870, nr. 3, p. 2 ; C, 1882, p. 561 ; M, 1891, nr. 20, p. 1) ; *se frăsuesc* (M, 1890, nr. 4, p. 1) ; *golătate :* „lacune, *golătăți*, deșerturi“ (BS, p. 202) ; *hăbăuc* (BS, p. 190) ; *hluji* „hlujeni“ (U, 1886, p. 677) ; *s-au întrolucat* (EO, IV, p. 69) ; *lăutoare* (EO, II, p. 370) ; *lăzui* „să se taie și stîrpească *(lăzuiască)*, păduri tinere“ (BS) ; *loază* (CO, V, p. 100) ; *neiculiță* (CO, V, p. 40) ; *omăt* (CI, 1870, nr. 3, p. 2) ; *potricăli* (EO, IV, p. 267) ; *ne rămășim* (BS, p. 183) ; *somnorea* „somnoros“ : „*Somnorea* de rege Vladislav“ (BS, p. 288).

Cele mai multe dintre exemplele citate se întîlnesc în Moldova și în Transilvania, cîteodată în tot nordul țării. Menționăm că în timp ce un cuvînt regional ca *ciuhă* vine să-l explice cititorilor care nu-l cunosc pe *momîie* : „Cuvîntul federalist este *o momîie (ciuhă)* cu care centraliștii vor să sperie pe monarh“, în cele mai multe cazuri materialul lexical regional servește scopuri satirice. Așa se explică, de exemplu, apariția cuvintelor ardelenești *foale* și *loază* în articolele polemice ale lui Caragiale. De asemenea, Eminescu realizează un contrast de mare efect polemic, anulîndu-și adversarul cu o determinare neașteptată, într-un exemplu ca acesta : „inteligențe *potricălite* de vicii (EO, IV, p. 267).

Cuvinte populare. Deosebindu-se de cele dintîi printr-o arie de circulație mult mai largă, cuvintele populare sînt mai bine reprezentate în limba presei. În folosirea cuvintelor populare și familiare, stilul publicistic ocupă, dealtfel, al doilea loc după stilul beletristic, în timp ce în stilul științific și în stilul administrativ acest material lexical este cu totul neglijabil. Apariția acestor termeni în stilul științific și în stilul administrativ este determinată numai de sărăcia într-un anumit moment a limbajului tehnic. Foarte repede acest vocabular este înlocuit de neologisme în stilurile respective. Folosit în vederea obținerii unor efecte artistice în stilul beletristic, acest material lexical, avînd justificări diferite, își găsește un loc destul de larg în limba presei. Cităm un număr limitat de exemple : *acătării* (EO, IV, p. 194) ; *amăgi* (EO, IV, p. 335) ; *bărdacă* (CO,

V, p. 129) ; *bubatul* (vărsatul) [112] (BS, p. 234) ; *caracudă* (CO, V, p. 93) ; *capiu* (CO, V, p. 240) ; *cată* (EO, III, p. 347) ; *cășuna* (EO, II, p. 330) ; *cerbice* (CO, V, p. 109 ; *cerbicie* (R, 1879, p. 9) ; *cerbicos* (BS, p. 109) ; *cerbicie* (R, 1879, p. 9) ; *cerbicos* (BS, p. 175) ; *cîrcotă* (CO, V, p. 40) ; *clăti* (EO, II, p. 365) ; *coșgogea* (OI, p. 73) ; *daraverile* (CO, V, p. 47) ; *dihonie* (CO, V, p. 46) ; *droaie* (R, 1876, p. 41) ; *frupt* „produsul în lapte al animalelor" (EO, II, p. 266) ; *gînji* (BS, p. 339) ; *hîdă* (BS, p. 198) ; *iertăciune* (BS, p. 182) ; *începătură* (EO, II, p. 156) ; *lepădare* (CI, 1870, nr. 4, p. 2) ; *a mîneca* (BS, p. 199) ; *mîță* (Tr, 1885, nr. 37, p. 145) ; *a se opinti* (Tr, 1885, nr. 1, p. 1) ; *pataranie* (L, 1885, nr. 80, p. 1) ; *pătrar* (EO, II, p. 156) ; *piroteală* (R, 1884, p. 585) ; *pîntece* (BS, p. 183) ; *plevușcă* (CO, V, p. 93) ; *pospăială* (EO, II, p. 324) ; *potaie* (CO, V, p. 101) ; *a se prăsi* (EO, II, p. 460) ; *rărunchi* (CO, V, p. 108) ; *răscărcărat* (CO, V, 94) ; *rășluitoare* (EO, II, p. 345) ; *sadea* (EO, II, p. 191) ; *sărăntoci* (BS, p. 213) ; *scălămbăituri* (CO, V, p. 305) ; *a sfeterisi* (A, 1890, nr. 651, p. 1) ; *slobozenie* (C, 1882, p. 61) ; *a se speti* (EO, II, p. 165) ; *a se strica* „a se certa" (Tr, 1895, nr. 1, p. 1) ; *a sumuța* (EO, III, p. 296) ; *teapă* (CO, V, p. 162) etc.

Intenția de a scrie într-un limbaj cît mai accesibil, cu multe elemente populare și familiare, este mărturisită de toate exemplele citate, la care ar putea fi adăugate numeroase altele. Caracterul popular al multora din cuvintele citate se precizează numai în opoziție cu termenii noi introduși în limbă, care s-au impus îndată ca „literari", circumscriind sinonimele mai vechi în sfera populară (*opinteală, opintire —efort ; pospăială — superficialitate ; rășluire — spoliere* etc.). Categoria aceasta ne interesează, în primul rînd, pentru că ori de cîte ori s-a încercat, din diferite motive, o îngrădire a neologismelor, în locul acestora au fost preferate sinonimele mai vechi pe care le concurau împrumuturile recente. Adresîndu-se unor cititori care abia atunci erau chemați la o viață culturală mai înaltă, acțiune în care presa juca un rol mare, gazetele socialiste au preferat, adeseori, în locul sinonimelor literare, echivalente populare : „7000 de *ceasuri* muncite extraordinar" (M, 1890, nr. 2, p. 4) ; „*să prăznuim* această zi" (M, 1890, nr. 3, p. 4) ; „Sînt patruzeci și doi de ani de cînd întemeietorii socialismului științific au tipărit vestitul lor „Manifest comunist", care *se mîntuie* cu mult vestita *îndemnare :* «Proletari din toate țările uniți-vă !»" (M, 1890, nr. 9, p. 2). Trebuie să observăm, în afară de aceasta, că vocabularul popular este solicitat, în stilul publicistic, alături de cel regional, pentru a spori violența polemicii. Nu sînt neglijate, în special de către scriitorii care au activat în presă, nici anumite efecte de contrast realizate cu ajutorul acestui material lexical. Ilustrarea noastră se va limita la cîteva exemple culese din articolele lui Eminescu și Caragiale : „superficialitate și *pospăială*" (EO, II, p. 324) ; „*pișicherlicul* erijat în teorie de guvernare" (EO, III, p. 194) ; *caracuda* și *plevușca* literară ca *marda* a societății (CO, V, p. 93) ; „*balivernele răscăcărate* și apocaliptice" (CO, V, p. 94) ; „*potaia* colectivistă" (CO, V, p. 101) „*scălămbăituri* distilate" (CO, V, p. 305) ; „se numesc în piață *calpuzani* și în literatură plagiatori" (CO, V, p. 257) etc. Termenii populari se întîlnesc adeseori, în articolele polemice ale lui Caragiale îndeosebi, cu unii termeni vechi de proveniență turco-grecească și cu elemente de vocabular periferic sau chiar argotic. Tot acest material lexical, atît de divers ca origine și ca sferă de întrebuințare socială, duce la crearea unor contraste puternice și mărește efectul satiric. Pe această cale va merge mai tîrziu Arghezi în pamfletele sale.

[112] Precizarea din paranteză aparține lui Barit.

Locuţiuni şi expresii populare. Alături de cuvintele populare trebuie menţionate numeroasele locuţiuni şi expresii, folosite de multe ori în vederea realizării aceloraşi efecte. Materialul acesta este extrem de bogat şi poate fi socotit ca un element specific în special în articolele polemice şi în pamflete : *„cu musca pe căciulă“* (OI, p. 8) ; „oricare *taie babă“* (OI, p. 12) ; *„obrazul îţi duce la tăvăleală“* (OI, p. 23) ; *„îmi luai catrafusele“* (OI, p. 27) ; *„prind cheag, leg gura pînzei“* (OI, p. 34) ; *„copii de lele“* (OI, p. 38) ; *„cu o falcă-n cer şi cu alta pe pămînt“* (OI, p. 62) ; „ilustru guvern *care-mi cocea sîmbetele“* (OI, p. 72) ; *„a căzut pe brînci“* (R, 1867, p. 7) ; *„a sta cu mînile în sîn“* (R, 1871, p. 830) ; *„ş-a pierdut sărita“* (R, 1872, p. 430) ; *„îl bate măr“* (R, 1873, p. 755) ; *„a se juca de-a baba oarba“* (R, 1879, p. 53) ; *„cu frica în sîn“* (R, 1880, p. 661) ; *„a se ascunde după deget“* (R, 1882, p. 61) ; *„sănătos ca tunul“* (R, 1884, p. 959) ; „Parisul *petrece strună“* (R, 1884, p. 1151) ; *„a ajuns la sapă de lemn“* (EO, IV, p. 153) ; *„sat fără cîni“* (EO, II, p. 165) ; *„noduri în papură“* (EO, II, p. 166) ; *„nici cît negru sub unghie“* (EO, II, p. 169) ; *„vă îmbată cu apă rece“* (EO, II, p. 170) ; *„îşi fac mendrele“* (EO, II, p. 170) ; *„făgăduiau marea cu sarea“* (EO, II, p. 171) ; *„oricît seu la rărunchi ar avea“* (EO, II, p. 172) ; „noi trebuie *să legăm paraua cu trei noduri“* (EO, II, p. 173) ; „să-nveţe mai întîi carte şi apoi *să calce a popă“* (EO, II, p. 174) ; *„nu-l ţin curelele“* (EO, II, p. 175) ; *„altă căciulă“* (EO, II, p. 195) ; *„cîtă frunză şi iarbă“* (EO, II, p. 176) ; *„erau para focului şi varga lui Dumnezeu“* (EO, II, p. 176) ; *„duci societatea de rîpă“* (EO, II, p. 180) ; *„ajunsese cuţitul la os“* (EO, II, p. 181) ; *„pe cît îi ajunsese şi pe ei capul“* (EO, II, p. 182) ; *„tobă de carte“* (EO, II, p. 184) ; *„scoşi ca din cutie“* (EO, II, p. 184) ; *„cîte în lună şi în soare, cîţi cai verzi pe pereţi“* (EO, II, p. 184) ; *„i-au tras* liberalii *pe sfoară“* (EO, II, p. 186) ; *„cîtu-i lumea şi pămîntul“* (EO, II, p. 189) ; *„odată intraţi în pîne..., ei se fac luntre şi punte“* (EO, II, p. 191) ; *„ies ca ciupercile“* (EO, II, p. 192) ; *„umblau cu zilele în palmă“* (EO, II, p. 199) ; *„vorbă de clacă“* (EO, II, p. 201) ; *„ne ţinem grapă“* (EO, II, p. 211) ; *„ca prin urechile acului“* (EO, II, p. 306) ; *„cu jalba-n proţap“* (EO, II, p. 364) ; *„odată cu capul“* (EO, II, p. 368) ; *„la spartul tîrgului“* (EO, II, p. 456) ; *„Ne-am găsit beleaua“* (EO, III, p. 468) ; *„multe şi mărunte“* (EO, III, p. 476) ; *„de florile mărului“* (EO, III, p. 476) ; *„ne veţi lua apa de la moară“* (EO, III, p. 476) ; *„baierele pungii legate cu şapte noduri“* (EO, IV, p. 36) ; *„îşi dete arama pe faţă“* (CO, V, p. 17) ; *„sămînţă de vorbă“* (CO, V, p. 40) ; *„din chiar senin“* (CO, V, p. 40) ; *„moară stricată“* (CO, V, p. 41) ; *„să îmbete lumea cu apă rece“* (CO, V, p. 43) ; *„calul de bătaie“* (CO, V, p. 59) ; *„în ruptul capului“* (CO, V, p. 61) ; *„scoasă din pepeni“* (CO, V, p. 124) ; *„strînşi cu uşa de foame“* (M, 1890, nr. 2, p. 1) ; *„cu buzele umflate“* (M, 1890, nr. 2, p. 1) ; *„legaţi de mîni şi de picioare“* (M, 1890, nr. 2, p. 3) ; *„nici în clin nici în mînecă“* (M, 1890, nr. 3, p. 1) ; *„le-au ajuns cuţitul la os“* (M, 1894, nr. 51, p. 1) ; „ţăranii sînt reduşi *la sapă de lemn“* (A, 1895, nr. 2, 144, p. 1) etc.

Arhaisme. Procesul de eliminare din vocabular a unor cuvinte legate de stări de lucruri învechite sau de mult depăşite, început în prima jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu modernizarea vieţii noastre publice şi private, continuă şi în a doua jumătate. Această mişcare în vocabular poate fi foarte bine urmărită în limba presei care, receptînd cu mare uşurinţă termenii noi, ca o consecinţă obligatorie, renunţă cu aceeaşi uşurinţă la termenii vechi.

În limba presei din jurul anului 1860 sînt puţini termeni vechi care mai numeau încă realităţi existente în societatea de atunci. Dealtfel, mulţi dintre aceştia, pentru care existau deja echivalente

franceze, sînt păstrați, în administrație mai ales, dintr-un fel de obișnuință: *tefter* „registru, document“ (OI, p. 9); *„pravilnic* „legal“ (OI, p. 26); *tist* (<mag.) „gardian“: *„tistul* temniței“ (OI, p. 33); *serdar* (OI, p. 66); *hagialîc* (CO, V, p. 25); *beilic* (CO, V, p. 304) etc. Astfel de termeni vor apărea tot mai învechiți în deceniile următoare, pînă la completa lor eliminare din limbă.

De cele mai multe ori apariția termenilor vechi în limba presei este determinată de împrejurări speciale. Referirile la documentele vechi și la anumite stări de lucruri din trecut pot readuce în circulație, în stilul publicistic, ca și în cel științific dealtfel, o serie de termeni vechi. Dacă autorul respectiv, cum este cazul binecunoscut al lui Eminescu, manifestă o pasiune deosebită pentru limba textelor vechi, cuvintele arhaice capătă un loc mai larg și în articolele politice: *anafora* „raport“: *„o anaforă a veliților* boieri și un *ofis* al lui Grigore vodă“ (EO, IV, p. 434); *cuvînt* „motiv“: „Goethe zicea că partea cea mai bună a unei literaturi e cea intraductibilă, și *avea cuvînt“* (EO, I, p. 520); „sînt o mie ș-o sută de *cuvinte* pentru a mă dezvinovăți“ (EO, III, p. 281); *hac* „plată“: „plăteau *hacul* pămîntului, cum zice învoiala“ (EO, II, p. 268); *izvoade:* „copiatori de *izvoade* bătrîne“ (EO, II, p. 271); *moșie* [13] „patrie“; „patria se chema încă *moșie“* (EO, III, p. 511); *odinioară* „cîndva, vreodată“: „pentru istoriograful care-și va pune *odinioară* de gînd să studieze viața ideilor în zilele noastre“ (EO, III, p. 209); *olat* „regiune, ținut“: *„olatele* mai mult sau mai puțin întinse“ (EO, II pp. 336—337); *pîrcălab:* „le-or spune *pîrcălabii“* (EO, II, p. 267); *vegheat,-ă* „de bună voie“: „nici pentru vină *vegheată“* (EO, IV, p. 74); *vîrtute:* „vitejia și *vîrtutea* țăranului nostru“ (EO, II, p. 156) etc.

---

[13] Termenul circulă pînă astăzi în limbajul unui anumit gen de poezie.

Cele mai multe cuvinte învechite și arhaice, în special din vocabularul turco-grecesc, încă în circulație la începutul secolului trecut, îmbogățesc limbajul polemic. Astfel de termeni se aflau, în a doua jumătate a secolului trecut, în majoritatea cazurilor, în vocabularul pasiv al limbii, înlocuiți, în circulație, de obicei de termeni de proveniență franceză. Este interesant faptul că unii din intelectualii epocii socotesc cuvintele turco-grecești străine, deși au o vechime destul de mare în limbă, iar împrumuturile franceze recente, românești. Iată ce distincție stabilește N. T. Orășanu, între mai vechiul cuvînt neogrecesc *filotimie* și împrumutul francez recent *complezență*: „Aceasta se numește pe limba grecească *filotomie* și pe a noastră *complezență“* (OI, p. 85). Izolate tot mai mult, cuvintele învechite, turcești și neogrecești, la care se adaugă, mai rar, și termenii de altă origine, slavonești, de exemplu, sînt readuși în circulație, în limba presei, mai ales în articolele polemice și în pamflete, specii influențate, dealtfel, mai puternic de stilul beletristic: *apelpisit* (OI, p. 10); *baș-buzuc:* „Mitică Crețulescu, fost *bași-buzuc* turcesc“ (OI, p. 10); *berat:* „Face ce face și tot în loc se întoarce, adică la domniile turcilor, la domniile de bun plac cînd veneau Vodă cu *berat* de la Poartă, sau cu *pitac* de la Vizirul“ (VN, 1884, nr. 5, p. 1); *bez* „fără“: *„bez* bătaia primarului și subprefectului“ (EO, II, p. 177); *budala* „prost“: „toate caradalele și *budalalele“* (CO, V, p. 102); *cabulipsi* „binevoi“: „n-a *cabulipsit* să ne combată cu argumente“ (OI, p. 65); *colachie* „lingușire“: *„colachiile* și bizantinismul acestor damblagii“ (EO, II, p. 197); *caftanlîu*: „era serdar, și prin urmare mai *caftanlîu* decît mine“ (OI, p. 66); *filotimie:* *„filotimia* caradalelor“ (CO, V, p. 112); *măglisire* „înșelare“: „au siluit prin *măglisiri,* cum

zice anaforaua" (EO, IV, p. 434) ; *masala* „torță" ; „în dreapta cu reteveiul și în stînga cu *masalaua*" (CO, V, p. 106) ; *saltanat* „pompă" : „Ghenadie pleca de la reședință cu mare *saltanat* pe socoteala creștinilor" (CO, V, p. 430) ; *soitar* „măscărici, bufon" : „iată guverne legale, iar nu de *soitari* ca al nostru" (OI, p. 17) ; *zaraflîc* „speculă" : „pe cît e de amatoare caradaua de finanțe, de credite, de bănci, în genere de *zaraflîc*" (CO, V, p. 111) etc. Vocabularul acesta greoi, cu sonorități deosebite, fixat, chiar dacă nu le-a avut, cu sensuri peiorative în limba română, este foarte potrivit în pamflet. Așa se explică de ce unii din acești termeni circulă în limbajul polemic pînă astăzi.

Neologisme. Limba presei se caracterizează, printre altele, și prin numărul extrem de ridicat al neologismelor. Receptivitatea deosebită a stilului publicistic la elementele lexicale noi conduce la două rezultate deosebite : unul pozitiv și altul negativ. Gazetele sînt un factor important în difuzarea neologismelor, în cele mai diverse domeni, dar, în același timp, creează și posibilitatea strecurării în vocabularul limbii literare a unor elemente de jargon, franceze în special, ca și a unor latinisme și italienisme cu care reprezentanții curentelor „puriste" încercau să „înnobileze" limba română. Toate aceste elemente lexicale colorează destul de violent stilul publicistic din această perioadă. Ne vom îndrepta atenția în amîndouă direcțiile amintite.

Se observă, încă după 1840, că presa, care continuă să fie un factor important de răspîndire a terminologiei științifice în rîndurile cele mai largi ale cititorilor, nu mai apelează, atît de mult ca în primul ei deceniu de existență, la procedeele cunoscute (definiții, glosări, precizări diferite în context sau în subsol, alăturarea de sinonime etc.) pentru explicarea termenilor noi. După 1860, deși terminologia științifică continuă să se îmbogățească cu termeni noi, într-un ritm mai lent decît în deceniile anterioare, și presa ajută acest proces de creștere a vocabularului de specialitate, astfel de explicații sînt întîmplătoare, în cele mai multe publicații. Am menționa, în mod deosebit, faptul că procedeele de explicare a termenilor noi, folosite în prima jumătate a secolului al XIX-lea de toate gazetele, sînt preluate, în ultimele decenii ale secolului, de publicațiile legate de mișcarea muncitorească. Adresîndu-se unor pături noi de cititori, pe care încearcă să-i cultive prin diferite mijloace, aceste publicații, în frunte cu „Contemporanul", nu numai că publică traduceri și articole de popularizare a științei, dar se străduiesc totodată să tălmăcească termenii tehnici, presupuși necunoscuți, pe înțelesul acestor cititori. Ceea ce făcuseră Asachi, Heliade și Barit, în publicațiile lor, în jurul anului 1840, pentru răspîndirea terminologiei științifice în rîndurile unor pături burgheze mai largi, fac, după 1880, publicațiile socialiste pentru cititorii muncitori în primul rînd. În afară de aceasta, răspîndirea socialismului științific pune problema familiarizării tuturor categoriilor de cititori cu o terminologie specială, necunoscută înainte la noi.

Cităm cîțiva termeni științifici la popularizarea cărora contribuie și presa, în special publicațiile socialiste, din această perioadă : *bacil : „bacilii* (viermușorii ofticei" (M, 1890, nr. 6, p. 2) ; *dializă :* „fenomenul *dializei* sau difuziunii sub apăsare" (C, 1884, p. 40) ; *eclipsă :* „În astronomie se numește *eclipsă* întunecarea parțială sau totală a soarelui sau a lunei" (LN, 1895, nr. 109, p. 3) ; *ermafrodit :* „același individ e și bărbat și femeie, adică *ermafrodit*" (C, 1884, p. 64) ; *evoluție :* „această *evoluție*, adică dezvoltarea și prefacerea înceată și treptată" (M, 1890, nr. 41, p. 1) ; *intoxicație :* „expuși *intoxi-*

cației (otrăvirei)" (M, 1890, nr. 6, p. 2); *limfă:* „Leacul lui Koch se compune dintr-un fel de *limfă* (altoi) cu care se fac injecții sub piele" (A, 1890, nr. 661, p. 1); *necrosă:* „boala numită *necrosa* fosforică a maxilarelor, boală a oaselor fălcilor" (M, 1890, nr. 15, p. 1); *oxigen:* „*Oxigenul* e gazul din aer care e mai priitor sănătății" (U, 1899, nr. 32, p. 1); *ovipare:* „paserile sînt *ovipare,* adică se ouă și apoi din ouă ies pui" (C, 1885, p. 488); *eronat:* „eronate (adecă greșite)" (M, 1894, nr. 32, p. 1); *tuberculoză:* „contractarea *tuberculozei* (ofticei)" (M, 1890, nr. 6, p. 2); „*tuberculoza* sau oftica" (C, 1884, p. 23) etc. În presa vremii apar și articole care, prin ținuta lor științifică deosebită, se adresează unor cititori cu un nivel cultural ridicat. În această categorie se includ multe din articolele publicate de Eminescu, care folosește o terminologie științifică bogată, din domenii foarte variate.

Desigur că mult mai important a fost rolul presei în difuzarea terminologiei științelor sociale și a terminologiei politice. Între aceste două categorii nu pot fi trasate nici un fel de hotare și, de aceea, le vom prezenta împreună, limitînd exemplele la un număr relativ mic în raport cu bogăția stilului publicistic din acest punct de vedere: *absenteism:* „*absenteismul* și morbiditatea unor pături neistorice" (EO, IV, p. 257); *absolutism:* „absolutismul încarnat și ultramontan" (BS, p. 179); *agitațiune:* „pe cînd socialiștii încep propaganda și *agitațiunea*" (R, 1886, p. 487); *antagonism:* „erau oare orașele noastre în *antagonism* cu boierii feudali, purtau oare veșnic război?" (R, 1886, p. 483); „*antagonismul* intereselor economice" (M, 1893, nr. 13, p. 1); *antidinastic* (EO, III, p. 504); *aservire:* „Într-un timp de *aservire* generală" (EO, III, p. 348); *avantgardă:* „clasa muncitorilor industriali, care e cea mai importantă, e *avantgarda* socialismului" (M, 1893, nr. 26, p. 1); *blanquist:* „*Blanquiștii* legați de umbra marelui Blanqui" (DV, 1883, nr. 6, p. 86); *cabinet* „guvern": „noul *cabinet*" (R, 1879, p. 1064); *capitalist* (CI, 1872, nr. 100, p. 2); *clasa burgheză* (R, 1886, p. 499); *clasa capitaliștilor:* „interese potrivnice *clasei capitaliștilor*" (M, 1890, nr. 39, p. 1); *clasă dirigentă:* „clasele noastre *dirigente*" (A, 1888, nr. 15, p. 1); *clasă dominatoare:* „burghezia tinde să întemeieze o *clasă dominatoare,* deopotrivă cu cea din Europa" (R, 1886, p. 487); *clasă răpitoare* „clasă exploatatoare"; „*o clasă răpitoare,* stricată, fără conștiință" (R, 1886, p. 487); *clasa lucrătorilor* (CI, 1872, nr. 100, p. 1); *clasa muncitoare:* „în folosul *clasei muncitoare*" (M, 1890, nr. 39, p. 1); *clasa muncitorilor* (M, 1890, nr. 1, p. 1); *clasa stăpînitoare:* „Încăpățînarea *clasei stăpînitoare*" (M, 1890, nr. 9, p. 4); *comitet central* (R, 1879, p. 285); *comitetul executiv central* (CO, V, p. 416); *Comuna* (CI, 1872, nr. 100, p. 2); *comunalist,-ă:* „mișcarea *comunalistă* din Paris" (M, 1890, nr. 3, p. 4); *comunistă:* „doctrinele democrato-socialiste și comuniste" (R, 1878, p. 740); *Congres socialist* (CO, V, p. 416); *contrazicere* „contradicție": „În societatea de azi iar găsiți, după d-voastră, *o contrazicere* de căpetenie, care s-a dezvoltat cu propășirea societății burgheze, anume contrazicerea între producțiunea colectivă și între apropiarea roadelor muncei de către cîțiva indivizi" (R, 1886, p. 483); *constituționalism* (CI, 1868, nr. 2, p. 1); *coterie* (T, 1896, nr. 2, p. 1); *cosmopolitism:* „*Cosmopolitismul* burghezimei înseamnă înlăuntru sfărmarea legăturilor tradiționale ale unui popor și înlocuirea lor prin legături liberale burgheze în folosul clasei burgheze, în afară luptă pentru tarife, antagonism între nații" (R, 1886, p. 487); *criză economică* (R, 1874, p. 716); CO, V, p. 268); *criză de supraproducție* (M, 1893, nr. 24, p. 1); *dinastic* (EO, III, 504); *electivitate* (EO, IV, p. 271); *federatism* (A, 1888, nr. 22, p. 1); *feudal* (boieresc) (M, 1890, nr. 16, p. 1); *glasuri* „voturi":

„a întrunit 1.785.000 de *glasuri*“ (LN, 1894, nr. 4, p. 1) ; *grevă* : „ultima *grevă* a lucrătorilor tipografi“ (R, 1892, p. 99) ; *grevă generală* (M, 1891, nr. 48, p. 2) ; *greviști* (R, 1893, p. 7) ; *ideologic* (EO, IV, p. 401) ; *instrucțiune* (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *internaționala* (CI, 1872, nr. 100, p. 1 ; T, 1894, nr. 2, p. 2) ; *internaționalism* : „*internaționalismul* socialiștilor“ (LN, 1895, nr. 58, p. 1) ; *interpelare* (R, 1893, p. 409) ; *iobăgistă* : „Proprietatea lor cu care au înlocuit pe cea *iobăgistă*“ (R, 1886, p. 487) ; *iredentism* (M, 1894, nr. 32, p. 1) ; *leader* (R, 1886, p. 326) ; *liberalism* (EO, III, p. 407) ; *liberalism burghez* (R, 1886, p. 487) ; *lucrători* (ouvriers) (CI, 1872, nr. 100, p. 2) ; *luptă de clasă* : „trecînd cu vederea peste clase și peste *lupta de clasă*“ (R, 1886, p. 502) ; *marfă-muncă* (M, 1891, nr. 14, p. 1) ; *masă* : „dacă dînșii pot să miște *masele* aceste și să le ție în loc, sunt un factor puternic în viața publică“ (T, 1891, nr. 190, p. 1 ; LN, 1898, nr. 1235, p. 2) ; *mașinism* (M, 1893, nr. 19, p. 1) ; *materialist* : „faptele cari după *materialiști* ruinează ipoteza existenței unui spirit deosebit de materie“ (C, 1885, p. 668) ; *ministeriabil* (CO, V, p. 63) ; *mod de producție* : „întinderea *modului de producție* capitalist“ (LN, 1894, nr. 4, p. 1) ; *monarchist* (EO, III, p. 504) ; *meeting* (R, 1881, p. 321) ; *metinguri de protestare* (T, 1894, nr. 88, p. 3) ; *mitinguri politice* (BS, p. 199) ; *narodnic* : „Acolo în vremea aceea erau între socialiști două curente, unul pe care l-am putea numi economico-socialist ori *narodnic* (Cernii peredel) și altul politico-terorist (Narodnaia-Volia)“ (M, 1890, nr. 13, p. 4) ; *nihilist* (R, 1880, p. 141) ; *obstrucționiști* (EO, IV, p. 512) ; *oligarchia* (EO, IV, p. 120) ; *opozițiune* (R, 1897, p. 311) ; *parlamentarism* (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *partid plebiscit** (CI, 1870, nr. 37, p. 1) ; *plus-valoare* : V, p. 416) ; *pauperismul* (sărăcie) (RS, 1885, p. 359) ;

* În text *plebecist* și *plebicist*.

*plebiscit** (CI, 1870, nr. 37, p. 1) ; *plus-valoare* : „acea parte din valoarea produsă de muncitori pe care pune stăpînire clasa capitaliștilor o numește Marx «plus-valoare»“ (M, 1890, nr. 15, p. 3) ; *poporul muncitor* (R, 1886, p. 535) ; *poporanism* (M, 1890, nr. 4, p. 2) ; *portofoliu ministerial* (EO, III, p. 502) ; *prieten* „tovarăș“ : „Au vorbit *prietenii* Mille, Nădejde etc.“ (M, 1890, nr. 9, p. 3) ; *progresist* : „principii *progresiste*“ (EO, III, p. 283) ; *proletar* : „Astăzi prin *proletar* se înțelege un cetățean care n-are spre a trăi decît munca sa“ (R, 1885, p. 281) ; *proletariat* : „*Proletariatul*, adecă toți acei muncitori cari nu mai au alt chip de trai decît să-și vîndă puterea de-a munci pentru salariu“ (M, 1890, nr. 6, p. 1) ; *proletariat uvrier* (T, 1892, nr. 89, p. 1) ; *proletarizare* (EO, III, p. 243) ; „*proletarizarea* lor e mai desăvîrșită“ (M, 1893, nr. 32, p. 1) ; *propaganda socialistă* (R, 1879, p. 740) ; *proprietate colectivă* (M, 1890, nr. 17, p. 3) ; *proprietatea privată* (M, 1890, nr. 17, p. 3) ; *radicală* : „presa *radicală*“ (EO, III, p. 87) ; *radicalism* (EO, II, p. 406) ; *reacțiune* : „*reacțiunea*, conservatorii cum se zice“ (R, 1880, p. 5) ; *regim parlamentar* (R, 1879, p. 65) ; *rol istoric* : „*rolul istoric* al proletariatului“ (M, 1893, nr. 37, p. 1) ; *scrutin* (CI, 1870, nr. 37, p. 1) ; *servaj* : „*desființarea servajului*“ (RS, 1885, p. 345) ; *socialism științific* (M, 1890, nr. 44, p. 3) ; *socialism utopic* (M, 1890, nr. 44, p. 3) ; *socialiștii iredentiști* (DV, 1883, p. 1) ; *socialiști revoluționari* (DV, 1883, p. 81) ; *societatea burghezo-capitalistă* (M, 1893, nr. 37, p. 1) ; *societate feudală* : „*societatea feudală* a căzut din pricina contrazicerii între formele-i sociale cari nu lăsau loc dezvoltării puterilor producătoare“ (R, 1886, p. 483) ; *societate socialistă* : condițiile exterioare ale *societății socialiste*“ (R, 1886, p. 487) ; *stînga moderată* (R, 1879, p. 1064) ; *stînga radicală* (C, 1884, nr. 2, p. 72) ; *sufragiu universal* (T, 1891,

* În text *plebecist* și *plebicist*.

nr. 91, p. 1 ; EO, II, p. 406) ; *supraproducție* : „fenomen de *supra-producție*" (LN, 1895, nr. 162, p. 1) ; *tovarăș* (CO, V, p. 416) ; *tovărășii lucrătoare* : „prin organizări de *tovărășii lucrătoare* (trades-unions)" (M, 1893, nr. 29, p. 1) ; *ultradinastic* (EO, III, p. 502) ; *ultramontani* (R, 1879, p. 285) ; *utopie* : „se preface socialismul din *utopie* în știință" (R, 1886, p. 483) ; *utopist* : „*utopiștii* sau visătorii socialiști" (M, 1893, nr. 36, p. 1) ; *socialiștii utopiști* (LN, 1898, nr. 1046, p. 1) ; *uvrieră* : „masa *uvrieră*" (LN, 1896, nr. 557, p. 1). Terminologia aceasta, care apare în presă cu o frecvență foarte ridicată, conferă stilului publicistic un colorit particular. În afară de aceasta, trebuie să observăm că acest vocabular, de proveniență franceză, în majoritatea cazurilor, este corect adaptat și s-a păstrat, cu puține excepții, pînă astăzi în limba literară.

Contribuția presei la îmbogățirea terminologiei administrative, fără să fie la fel de masivă ca în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se face simțită cu destulă putere și în cea de a doua jumătate. De multe ori este vorba numai de popularizarea unor termeni, pătrunși mai de mult în limba română, din franceză în special, în cercuri mai largi, prin mijlocirea presei : *agio* „suma cu care cursul unui semn monetar sau al unei hîrtii de valoare crește" : „prețul scrisorilor de valoare scade, *agio* crește" (Tr, 1894, nr. 175, p. 697) ; *anuitate* „sumă vărsată pentru stingerea unei datorii" : „plătibile în *anuități*" (EO, III, p. 245) ; *compt* „calcul, socoteală" (EO, IV, p. 383) ; *corpurile legiuitoare*[14] (R, 1879, p. 311) ; *delicuent de presă* (OI, p. 69) ; *funcționarism* (EO, IV, p. 198) ; *inarticulare* (BS, p. 188) ; *maxim* : „Vorba *maxim* însemnează cel mai mare și *legea maximului* e o lege prin care se ho-

[14] Numiri ca acestea aparțin, de fapt, terminologiei politice. Am preferat totuși ca numele unor realități politice instituționalizate să fie notate în cadrul terminologiei administrative.

tărăște cari-s dările cele mai mari ce poate pune comuna fără a mai avea nevoie de aprobarea sau încuviințarea camerei" (M, 1894, nr. 26, p. 1) ; *polițiar* : „purtarea barbară a *polițiarului*" (OI, p. 21) ; *prerogative* (EO, III, p. 503) ; *prevaricațiune* : „nicicodată administrația n-a fost mai slabă și mai corupta, instrucțiunea publică mai părăsită, *prevaricațiunile* mai dese" (EO, IV, 382) ; *primogeneți* (EO, III, p. 245) ; *proiect de lege* (R, 1879, p. 285) ; *promulga* (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *sancționare* : „*sancționarea* acestei legi" (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *sinalgmatic* „cu îndatoriri reciproce" : „contract *sinalgmatic*" (EO, III, p. 241 ; EO, IV, p. 120) ; *stipula* (EO, IV, p. 203) ; *subprefect* (EO, IV, p. 383) etc.

Foarte diferită de termenii înșirați pînă aici apare terminologia administrativă oglindită în gazetele din Transilvania, în care pot fi observate surse deosebite față de cele care îmbogățesc lexicul administrativ în restul gazetelor. Din această cauză, astfel de termeni, la care se adaugă și încercările de a găsi unele echivalente românești, dau acestei terminologii un aer învechit : *actuariul* „secretar" (BS, p. 249) ; *curialist* „țăran care avea în folosință numai loc de casă și grădină" (BS, p. 203) ; *comitivă* „suită" : „aflîndu-se cu *comitiva* sa în Alba Iulia" (BS, p. 206) ; *gubern, gubernator* (BS, p. 206) ; *ordinațiune volnică* (Tr, 1894, nr. 127, p. 505) ; *pertractare* : „Cu ocaziunea *pertractării* marelui proces al Memorandului" (Tr, 1894, nr. 123, p. 490) ; *răspunzătatea ministerială* (BS, p. 195) ; *subministra* „a pune la dispoziție" : „le *subministră* omului" (BS, p. 185) ; *subșterne* : „a-și *subșterne* petițiunile" (Tr, nr. 98, p. 691) ; *solgăbirău, vicešpan* : „fără intervenirea *vicešpanilor, solgăbirăilor*" (BS, p. 205) etc. Acești termeni nu vor rezista multă vreme în vocabularul limbii române literare, fiind înlocuiți, peste tot, cu neologisme de proveniență franceză în primul rînd.

Neologismele, în special cele de origine franceză, încep să capete o răspîndire tot mai largă și în afara domeniilor amintite. Cităm o listă, departe de a fi completă, de împrumuturi relativ recente, selectate din surse care se află în afara posibilității de a putea fi bănuite că favorizau pătrunderea unor elemente lexicale de prisos în limba română, pentru a se putea observa varietatea sectoarelor în care pătrundeau, în acest timp, neologismele. Presa a ajutat, în mare măsură, la difuzarea acestor termeni, care contribuiau, într-un grad foarte ridicat, la modernizarea limbii române literare, îmbogățită, grație lor, cu posibilități mult mai largi de exprimare exactă și nuanțată a celor mai variate idei : *aflua* (LN, 1898, nr. 1235, p. 2) ; *animat* (R, 1873, p. 301) ; *anxietate* (EO, II, p. 342) ; *apanagiu* (EO, III, p. 363) ; *aroga* (CO, V, p. 48) ; *bugetofagii* (EO, III, p. 255) ; *caleidoscopic* (EO, III, p. 489), *compars* (CO, V, p. 267) ; *configurație* (EO, III, p. 489) ; *conciliabul* (CO, V, p. 55) ; *conjectură* (CO, V, p. 75) ; *cupiditate* (EO, III, p. 471) ; *defecțiune* (CO, V, p. 51) ; *dezavua* (CI, 1868, nr. 2, p. 1) ; *echitate* (EO, III, p. 255), *eflorescență* (EO, IV, p. 417) ; *eluda* (EO, IV, p. 296) ; *escamota* (EO, IV, p. 147) ; *espectativă* (CO, V, p. 55), *expedient* (EO, III, p. 354) ; *extincțiune* (CO, V, p. 125) ; *factice* (EO, IV, p. 342) ; *fascinator* (Tr, 1899, nr. 124, p. 493) ; *felonie* (EO, IV, p. 426) ; *ficțiune* (EO, III, p. 308) ; *flibustier* (CO, V, p. 128) ; *frapant* (EO, III, p. 308) ; *furori* (CO, V, p. 51) ; *hieratic* (EO, IV, p. 232) ; *ignobil* (CO, V, p. 161) ; *insanități* (EO, IV, p. 345) ; *intrinsec* (EO, IV, p. 206) ; *libertinaj* (EO, III, p. 502) ; *maltratat* (BS, p. 249) ; *marotă* (EO, IV, p. 247) ; *neaugmentabil* (EO, III, p. 242) ; *necrolog* (CI, 1870, nr. 42, p. 2) ; *oneros* (EO, IV, p. 79) ; *paliativ* (EO, II, p. 342) ; *pantalonadă* (CO, V, p. 135) ; *pernicios* (EO, III, p. 514) ; *piruetă* (OI, p. 30) ; *pregnant* (EO, III, p.

347) ; *prevala* (CO, V, p. 66) ; *prohibat* (OI, p. 17) ; *promiscuitate* (EO, IV, p. 375) ; *pruderie* (EO, I, p. 523) ; *rapacitate* (EO, III, p. 283) ; *reversibil* (EO, IV, p. 199) ; *reviriment* (T, 1898, nr. 287, p. 1) ; *salutar* (EO, III, p. 479) ; *scabros* (EO, III, pp. 353, 396) ; *solicitudine* (EO, III, p. 396) ; *spoliațiune* (EO, IV, p. 201) ; *sportman* (T, 1894, nr. 90, p. 3) ; *stereotip* (EO, III, p. 252) ; *stupefacțiune* (EO, III, p. 101) ; *susceptibil* (EO, III, p. 480) ; *tolerant* (EO, III, p. 347) ; *turpitudine* (EO, IV, p. 383) ; *venalitate*, (EO, IV, p. 343) ; *vicisitudine* (EO, IV, p. 200), *vexațiune* (R, 1879, p. 56) etc.

Preferința vădită pentru neologismele franceze face ca selectarea lor să se facă, de multe ori, fără prea multă rigoare, în limba presei, în care pătrund numeroase împrumuturi de prisos. Această grabă în acceptarea unor termeni poate fi urmărită și în procesul lor de adaptare la sistemul limbii noastre. Alături deci de franțuzisme de prisos, vom întîlni și cazuri cînd, deși cuvintele respective au pătruns în limba română uneori cu cîteva decenii mai înainte, ele păstrează sau revin la înfățișarea fonetică, mai mult sau mai puțin exactă, din limba de origine. Pentru că ilustrează aceeași tendință, cităm împreună astfel de exemple : *anonsat* (CI, 1870, nr. 49, p. 3) ; *blesa* „n-a fost deloc *blesat*“ (CI, nr. 11, p. 2) ; *canailerie* : „încurajînd malonestitatea și *canaileria* de caracter“ (EO, IV, p. 149) ; *cauchemar* : „o vedenie, un *cauchemar* cronic“ (CO, V, p. 81) ; *companion* : se preocupă mai mult de *companionul* meu“ (OI, p. 11) ; *delivra* : „a *delivra* pe arestați“ (R, 1873, p. 264) ; *demanda* : „Îmi *demanda* să mîn la un otel frumos“ (CI, 1870, nr. 18, p. 3) ; *demarș*: „cele întei *demarșe*“ (CI, 1873, nr. 6, p. 1) ; *donc* : „*donc* capra din cabinetul meu zoologic e Kostaforu“ (OI, p. 60) ; *eclata* : „cîteva au și *eclatat*“ (R, 1877, p. 415) ; „*eclată* turbarea“ (R, 1886, p. 530) ; *eclatant* : „*eclatantă* majoritatea“ (CI, 1871, nr. 95,

p. 1) ; *fatigabil :* „trăsăturile ei *fatigabile*" (CI, 1873, nr. 110, p. 3) ; *grosiertate :* „Injurii, cinism, *groisertate* se socotește esclamațiunea dureroasă a victimei care protestă" (R, 1872, p. 17) ; *ignominie :* „scrie *ignominii* la adresa celeilalte ramure" (T, 1896, nr. 2, p. 1) ; *impardonabil* (CI, 1870, nr. 39, p. 2) ; *jouisseur :* „ceată de *jouisseurs*" (T, 1896, nr. 9, p. 1) ; *malad :* „Omul sănătos, precum și *maladul*" (R, 1872, p. 807) ; *malonestitate :* necorectitudinea în afaceri materiale ca să nu zicem *malonestitatea*" (EO, III, p. 494) ; *manc :* „operă de fond de mare valoare, cu toate *mancurile* ei de amănunte" (EO, IV, p. 315) ; *marșandă :* „niște *marșande* care locuiau în fața acelei ferestre" (OI, p. 78) ; *mepriza :* „*Meprizați* nenorocirea" (OI, p. 45) ; *merveille* (R, 1893, p. 80) ; *mitrailleuse* (CI, 1870, nr. 58, p. 1) ; *nefatigabilă* (R, 1881, p. 295) ; *nerecusabil:* „probe *nerecusabile*" (R, 1876, p. 1151); *parolă* (OI, p. 26) ; *plaisanterie :* „C. A. Rosetti n-a găsit altă *plaisanterie (subliniat de Eminescu)* mai potrivită" (EO, II, p. 444) ; *ramplasant* (CI, 1870, nr. 39, p. 2) ; *rebochage:* „*rebochage,* cum zice francezul" (R, 1872, p. 257) ; *recula :* „fără a *recula*" (CI, 1870, nr. 118, p. 4) ; *redija :* „ziar *redijat* de tineri" (EO, IV, p. 203) ; *soarea* (Tr, 1885, nr. 5, p. 19) ; *uvrier* (BS, p. 200).

Trebuie să observăm că apariția unor astfel de termeni, în articolele lui Eminescu sau Caragiale, este determinată, de regulă generală, de intenții polemice. Pastișarea, în scopuri satirice, a jargonului franțuzit pe care îl foloseau unii gazetari, în această vreme, devine astfel un mijloc foarte eficace de combatere a tendințelor cosmopolite din limba presei. Pentru realizarea acestui scop, atît Eminescu cît și Caragiale vor folosi, în articolele lor, expresii întregi în limba franceză, de multe ori alături de rezultatele aduse de influențele puriste, latiniste sau italieniste, în primul rînd, care veneau să îngroașe aerul de înstrăinare pe care îl lua limba în unele din articolele supuse criticii : „În acest *embarras de richesse* trebuie cu toate acestea să ne mărginim la puține" (EO, II, p. 271) ; „Într-adevăr pare că s-ar fi dat un *mot d'ordre* ziarelor liberale și afiliaților de a păzi un *silențiu* tăcut sau o tăcere *selențioasă*" (EO, II, pp. 375—376); „Ciudați *possesseurs légitimes !*" (EO, II, p. 278) ; „Schopenhauer e idealist «*pur sang*»" (EO, II, p. 304) ; „votată *à la vapeur*" (EO, II, p. 308) ; „Un Pache, Mache sau Sache, scos ca din cutia unei curtizane pariziene și cules de pe ulițele Bucureștilor «*pour civiliser en deux jours la sauvage Dobroudja*»" (EO, II, p. 325) ; „reprezentanții lui *par excellence*" (EO, II, p. 377) ; „Respectăm Constituția *sans phrase*" (EO, II, p. 442) ; „ca să întrebuințăm o expresie banală, *un lieu commun*" (CO, V, p. 43) ; „d-sa, care n-a fost niciodată *un foudre d'éloquence*" (CO, V, p. 127) ; „Doamna Athenaïs Grégoraschko, *infatigabilă* silfidă" (CO, II, p. 80) etc.

În lexicul presei din această epocă circulă, ca rod al influențelor puriste, și numeroase latinisme. Gazetele, oglindind mai repede decît oricare alte scrieri schimbările din vocabular, au fost mai receptive la elementele lexicale pe care încercau să le introducă latiniștii. Nu este vorba deci, cînd explicăm prezența unor astfel de termeni, atît de convingerile filologice ale publiciștilor respectivi, cît de o receptivitate sporită a acestui stil la tot ceea ce, la un moment dat, era nou în limbă. Același material lexical, după perimarea „modei" respective, apare extrem de învechit. Publicațiile din Transilvania oferă un loc larg latinismelor, cu toate că astfel de elemente lexicale nu lipsesc nici în gazetele din țară, unde au căzut în desuetudine mai repede. Cităm doar cîteva exemple : *agru :* „se cerea comisiuni mixte de a regula relațiile teritoriale, de *agrii*" (BS, p. 247) ; *amoare* (R, 1873, p. 301);

„amoarea lui pentru națiune" (BS, p. 237) ; *anima:* „în *anima* sa" (R, 1873, p. 11) ; *bel: „belul* civil" (BS, p. 253) ; *beliduce:* „contra preaînaltului său *beliduce*" (Tr, 1895, nr. 82, p. 327) ; *belic:* „împrejurările grele, *belice*" (BS, p. 286) ; *centurion:* „tribuni, vicetribuni, *centurioni*" (BS, p. 239) ; *claustru:* „Revoluțiunea într-un *claustru*" (CI, 1870, supliment la nr. 23) ; *crudel:* „doi tirani de cei mai *crudeli*" (BS, p. 323) ; *denega:* „dl. T. Liviu Albini a *denegat* categoric darea declarațiunii *ante*" (Tr, 1895, nr. 289) ; *dexteră:* „după ce în zadar aștept să văd de o mînă *dexteră* descrisă în coloanele vreunui ziar românesc" (Tr, 1885, nr. 36, p. 142) ; *dubita:* „aflăm că bursa din Berlin era foarte animată și aceasta ne face să *dubităm* despre *veritatea* acestei depeșe (CI, 1870, nr. 62, p. 1) ; *expia:* „ca și cum lăpădarea de el nu se poate *expia* decît prin cea mai bestială tortură" (Tr, 1894, nr. 124, p. 493) ; *ecce* (CT, 1870, nr. 1, p. 1) și *Eacce* (CT, 1870, nr. 22, p. 170) ; *exige:* „ar voi a *exige* numaidecît admiterea articolului 44" (EO, III, p. 109) ; *faimă* „zvon, veste" : „după o *faimă* înregistrată de Kolozsváry Közlöny" (Tr, 1885, nr. 4, p. 15) ; *hospites:* „așa-numiții *hospites*" (BS, p. 285) ; *impunitate: „impunitatea* unui atentat la siguranța statului" (EO, III, p. 493) ; *„indigeta":* „a *indigeta* cum s-ar putea" (Tr, 1891, nr. 1, p. 1) ; *incuria:* „pentru a susține luxul, *incuria* și corupția" (EO, IV, p. 257) *„incuria* administrativă din acea jumătate a României" (EO, IV, p. 508) ; *irregulare* (CI, 1870, nr. 59, p. 2) ; *june:* „acei bărbați și *juni*" (BS, p. 239) ; *laboare* (R, 1881, p. 185), „în numele *laboarei* sărace" (BS, p. 326), „să se pună din răsputeri pe *laboare*, pe muncă" (BS, p. 327) ; *lenociniu:* „el nu va fi un sanctuar ci un *lenociniu*" (EO, IV, p. 486) ; *magistră:* „istoria, care este cea mai sinceră *magistră* a vieții" (Tr, 1891, nr. 1, p. 1) ; *maculă:* „aceeași *maculă* de judecăți ale ereticilor" (EO, III, p. 347) ; „Sala tribunalului din Arad, în 21 februarie a fost priveliștea nouei *macule* asupra vieții noastre publice" (Tr, 1885, nr. 34, p. 135) ; *mur:* „unul din *murii* apărători ai vieții și culturii naționale" (BS, p. 233) ; nuntius : „deputați *(nuntios)*" (BS, p. 265) ; *omnipotenția:* „atotputința *(omnipotentia)*" (BS, p. 328) ; *relegat* (Tr, 1885, nr. 1, p. 2) ; *resbel* (VN, 1888, nr. 1149, p. 3) ; *sana:* „au lipsă de *sanare* și ameliorare ; să se *saneze* și amelioreze" (Tr, 1891, nr. 1, p. 1) ; *testimoniu: „testimoniile* sincronice" (BS, p. 270), *„testimonii* de liberă trecere" (CO, V, p. 156), *testimoniu* (VN, 1885, nr. 374, p. 1) ; *veritate:* „veritatea acestei depeșe" (CI, 1870, nr. 62, p. 1) etc.

Prezența italienismelor se explică la fel ca aceea a latinismelor, cu care se și confundă în unele cazuri. Un loc aparte, în cadrul acestei influențe, îl ocupă termenii referitori la muzică și la organizarea unui spectacol, abundenți în cronicile publicate în gazetele vremii, ceea ce-l determină pe Caragiale să parodieze această manieră în articolele sale. De regulă generală, terminologia muzicală italiană s-a impus și în limba română literară. Dintre termenii de proveniență italiană, uneori poate și latină, din diverse domenii, răspîndiți în gazetele din această vreme, cităm cîțiva : *adopera:* „ne vom *adopera* de a o pune și în lucrare (BS, p. 197) ; „aceia care se vor *adopera* din toate puterile" (BS, p. 231) ; *assolut:* „publicul chiamă pe *assolutul* pe scenă" (CO, V, p. 271) ; *bandiera:* „Deja pe Dunărea de jos *bandiera* română fîlfîie pe cîteva sute de vase" (EO, IV, p. 329) ; *canzona:* „după *canzona Trovatorului la cantonadă*" (CO, V, p. 271) ; *cavatină:* „Tenorul începe să cînte o *cavatină*" (CO, V, p. 268) ; *fermata:* „a făcut *fermata* concertului" (CO, V, p. 300) ; *fidanțată:* „frumoasa sa fidanțată" (R, 1881, p. 7) ; *fiorituri:* „E o *cavatină* de Rossini, cu ruladele, pichetatele și *fioriturile* ei" (CO, V, p.

278) ; *grupetti :* „bătînd, cu degetele lui noduroase, două grupetti de tambur pe dosul instrumentului" (CO, V, p. 300) ; *impressario :* „un *impressario* cu o trupă de operă" (CO, V, pp. 268—269) ; *malfattori : „malfattori* politici" (T, 1890, nr. 184, p. 2) ; *pizzicato :* „a continuat *pizzicato* pe coarda ultimă" (CO, V, p. 300) ; *sorginte :* (R, 1873, p. 755) ; *tempestă :* „Şi fluierături şi huiduieli zguduitoare, o *tempestă* turbată" (CO, V, p. 271) etc. Cîţiva din aceşti termeni se regăsesc în vocabularul tehnic muzical actual.

S-a făcut într-o vreme, datorită necesităţii de a combate cunoscutele excese care au rezultat din astfel de orientări, afirmaţia că latinismul şi mai ales italienismul au influenţat prea puţin dezvoltarea limbii literare. Afirmaţia de mai sus trebuie verificată cu materialul bogat pe care îl oferă, în această privinţă, limba presei din deceniile şapte şi opt. Trebuie să facem menţiunea că presa liberală, care se considera militantă în slujba progresului, a înnoirilor în toate domeniile, deci şi în limbă, sprijină în practică, mai mult decît restul publicaţiilor periodice, orientările puriste şi îmbogăţirea fără discernămînt a lexicului cu elemente franceze. Această tendinţă determină un răspuns drastic din partea lui Eminescu şi Caragiale.

Pentru a se putea vedea cît erau de adînc înrădăcinate unele curiozităţi lingvistice în limba literară din acea vreme este semnificativ, printre altele, faptul că chiar şi un publicist ca N. T. Orăşanu, care declară în *Revista carnavalului sau cronica balurilor mascate*, în *Misterele mahalalelor sau cronica scandaloasă a oraşului*, broşura nr. 6, 1858, că a adoptat „limba, gramatica şi ortografia vulgului", va folosi în acelaşi loc, introducerea la scrierea menţionată, termenul *popol :* „Ca fidel amic al *popolului,* care ne-a păstrat pînă acum această limbă, care a cătat totdauna să afle idei, iar nu să discute asupra cuvintelor ca fil-ologii sau pofilologii noştri, care vrea să vază scremîndu-se şoaricele ca să nască muntele, iar nu muntele ca să nască şoaricile, voi scrie numai pentru acest *popol,* în limba şi stilul său şi pentru acea parte de oameni care se vor convinge ca şi mine de adevărul acesta : că cine o ia iute osteneşte curînd" (p. 5). În reportajul *Întemniţările mele politice,* Bucureşti, 1861, va folosi şi alte elemente puriste ca *resbelnic* sau *indipendinte,* la fel de nepotrivite ca şi cuvîntul *popol* pentru un autor care vrea să scrie, împotriva direcţiilor reformatoare, în limba şi stilul celor mulţi. Cu aceste excepţii, care ne dovedesc că chiar şi publiciştii cei mai bine intenţionaţi din generaţia lui Heliade au fost cîştigaţi de unele tendinţe lingvistice reformatoare ale epocii, trebuie să facem menţiunea că Orăşanu rămîne, în bogata sa activitate gazetărească, credincios promisiunii pe care o face cititorilor în introducerea citată şi va scrie, în general, într-o limbă uşor accesibilă, fără prea multe concesii în direcţiile arătate. În schimb, „Românul" şi gazetele care l-au urmat vor accepta numeroase elemente lexicale latiniste şi italieniste, alături de franţuzisme la fel de numeroase.

Imagini şi îmbinări frazeologice specifice. În stilul publicistic, în perioada 1829—1860, s-au dezvoltat, pe lîngă termenii tehnici de strictă specialitate, în cadrul unei noi ramuri a terminologiei profesionale, şi o serie, destul de bogată, de imagini şi îmbinări frazeologice specifice acestui stil. După 1860, acest material lingvistic creşte neîncetat în coloanele presei. Pe lîngă o serie de formulări specifice care îl previn pe cititor asupra caracterului ieşit din comun al unor ştiri, se impun atenţiei numeroasele epitete care intră într-un fel de determinări tipice : *„ştire de senzaţie"* (U, 1887, nr. 3, p. 1) ; *„O ştire din cele mai triste* a făcut zilele acestea înconjurul presei române" (U, 1889, nr. 50,

p. 1) ; „chestiune de o gravitate excepțională“ (T, 1891, nr. 137, p. 1) ; *„o scenă intimă și profund atingătoare“* (R, 1881, numărul extraordinar din 30 sept.) ; *„împrejurări cu totul extraordinare“* (R. 1886, nr. 517) ; *„protestăm în modul cel mai energic“* (R, 1892, p. 99) ; *„instrucțiuni foarte energice“* (R, 1893, p. 29) ; *„marele eveniment al zilei“* (A, 1890, nr. 602, p. 1) ; *„O știre de mare senzație* a început să facă ocolul presei europene“ (A, 1890, nr. 620, p. 1) ; *„faptul este de o excepțională gravitate“* (LN, 1895, nr. 76, p. 2) etc. Am constatat, în gazetele din perioada 1829—1860, și o preferință vădită pentru epitete ca : *fenomenal, formidabil, remarcabil, splendid, sublim, superb* etc. Astfel de epitete apar, într-un număr tot mai ridicat, și după 1860. Aceeași creștere o înregistrează epitetul și în știrile senzaționale pe care le publică tot mai mult ziarele în acest timp : „un *teribil asasinat“* (R, 1872, p. 31) ; *„dramă teribilă“* (T, 1890, nr. 106, p. 2) ; *„crimă oribilă“* (T, 1890, nr. 132, p. 2) ; „această *teribilă și nemaipomenită dramă“* (U, 1889, nr. 129, p. 3) ; *„Teribila catastrofă* din str. Brezoianu“ (U, 1899, nr. 356, p. 1) etc. Cu vremea, această cultivare excesivă a unor formulări ca cele citate s-a transformat într-o tendință primejdioasă în stilul gazetelor noastre din secolul trecut. Dintre scriitorii care au protestat împotriva acestui abuz, îi pomenim din nou pe Eminescu și Caragiale.

Referindu-se la acordarea unor calificative superlative unor persoane și unor împrejurări care nu le meritau, Eminescu face această constatare amară : „Vorbe ieftine într-adevăr de care ne preocupăm într-o țară și într-un secol în care epitetele îmblă ulițele, încît le pot găsi și cei mai tîrzii la pricepere“ (EO, III, p. 268). Mai puțin grav, Caragiale va expune rîsului public, în opera sa satirică, mai întîi artificialele mijloace de a realiza, cu ajutorul unor epitete ca cele menționate, un stil distins. Scrisoarea adresată de Rică Venturiano Ziței, în piesa *O noapte furtunoasă*, nu se deosebește prea mult ca stil de unele foiletoane din presa ridiculizată de Caragiale în fragmentele atribuite gazetei în care își publica producțiile Rică, „Vocea patriotului național“ : „Tu ești aurora sublimă, care deschide bolta azurise într-o adorațiune poetică infinită de suspine misterioase, pline de reverie și inspirațiune“ (O, I, p. 32). Abuzul de epitete convenționale devine obiectul unei critici violente în mai multe din schițele și momentele lui Caragiale. Cronicile mondene îi ofereau un material bogat în acest sens, iar scriitorul l-a folosit cu un remarcabil talent satiric în producțiile similare pe care le atribuie eroilor săi : „strălucitul bal filantropic“, „Grațioasa doamnă Athenaïs Grégoraschko“, „o enormă afluență“, „regina adorabilă a valsului adorat“ (*High-Life*, O, II, p. 80) ; „Doamna E...; o andaluză absolut inconcurabilă, briliantă și fermecătoare“ (*Carnet High-Life*, O, II, p. 392). Același abuz îl descoperă scriitorul și în știrile senzaționale : „Nu ne-ndoim un moment de imparițialitatea și zelul justiției noastre și sperăm că ea va descoperi lucruri cu deosebire *senzzaționale* privitoare la această groaznică, fioroasă și oribilă dramă din strada Uranus, care a emoționat atît pe acei care citesc *Moftul român* cît și pe acei cari nu-l citesc“ (*Înfiorătoarea și îngrozitoarea și oribila dramă din strada Uranus*, O, II, p. 546). Astfel de intervenții necruțătoare au contribuit mult, prin compromiterea abuzurilor vizate, la cultivarea stilului publicistic. Un rol deosebit, în această privință, i-a revenit și presei socialiste. Reținem această precizare importantă pe care o face Gherea în acest sens : „Gazeta zilnică socialistă la noi în țară însă trebuie să fie altmintrelea. Gazeta zilnică socialistă nu va trăi prin știrile senzaționale și falșe, prin scandaluri sau violențe extreme“ (M, 1894, nr. 33, p. 1).

Dintre imaginile preferate în stilul publicistic le notăm în primul rînd pe cele care se bazează pe întrebuințarea termenilor științifici și tehnici cu sensuri figurate: „statul de azi e *mașina*" (EO, II, p. 178); „se slujesc numai de dînsele ca de o *pîrghie*" (EO, II, p. 155); „*magnetul* cîștigului material" (EO, II, p. 400); „O cercetare *anatomică* a camerei actuale ne va conduce poate la adevăr" (EO, II, p. 400); „*autopsia* istoriei naționale" (EO, IV, p. 27); „un fel de *hemoragie* a corpului național" (EO, IV, p. 565); „*vertebrele* noastre istorice și morale" (EO. IV, p. 235); „Turcia e în *convulsiuni* mortale" (U, 1885, nr. 321, p. 1); „*diapazonul* se urcă" (A, 1897, nr. 2843, p. 1); „iată cele două pietre *angulare* pe care va trebui să așezăm *edificiul* propășirii noastre viitoare" (VN, 1884, nr. 2, p. 2); „micile grupuri care *gravitau* în giurul unui om sau în giurul unor idei" (VN, 1885, nr. 130, p. 1); „*Gravitarea* Franciei spre Germania" (VN, 1885, nr. 139, p. 1); „*pulsul* vieții noastre economice" (E, 1885, nr. 9, p. 1); „*mecanismul* societății" (M, 1890, nr. 9, p. 1); etc. Alături de astfel de formulări metaforice care pot avea uneori un aer căutat într-un articol de gazetă: „*scalpetul analitic*" (R, 1864, p. 209); „*condotieri*[15] *ai condeiului*", T, 1898, nr. 157, p. 1), apar numeroase imagini foarte asemănătoare cu cele din limba vorbită: „*soarele civilizațiunii moderne*" (R, 1864, p. 463); „*soarele naționalității române*" (R, 1878, p. 1); „*vîntul oportunității*" (CT, 1870, nr. 1, p. 1); „*vocea marilor evenimente*" (R, 1878, p. 1); „*jugul economic*" (R, 1886, p. 13); „*rană pe corpul țărei*" (U, 1894, nr. 45, p. 1); „*biciul foamei*" (M, 1890, nr. 1, p. 1); „*a căzut ca un fulger vestea*" (U, 1891, nr. 47, p. 1); „*jocul* cel mai simplu al *marșului istoric*" (LN, 1898, nr. 1042, p. 1); „*feudalitatea înmormîntată* în restul Europei rămăsese numai la noi în viață" (LN, 1898, nr. 1042, p. 1); „*arma critică*" (R, 1867, p. 709); „*armata proletară*" (LN, 1896, nr. 502, p. 1); „*armata de rezervă a muncii*" (M, 1891, nr .15, p. 1); „*marea armată a clasei muncitoare*" (M, 1890, nr. 19, p. 1) etc.

[15] Într-un portret satiric, în mai multe variante, Eugen Barbu folosește termenul în *Caietele Princepelui.*

Posedînd un lexic mai variat, în care intră, alături de termeni noi, cuvinte populare, cuvinte regionale, arhaisme, termeni argotici și chiar unele elemente de jargon, stilul publicistic se diferențiază tranșant de stilul științific și de stilul administrativ, care folosesc izvoare lexicale mult mai limitate. Această bogăție lexicală apropie stilul publicistic de cel beletristic, de care se deosebește însă prin utilizarea mai largă a neologismelor și prin modul în care solicită, în imagini și îmbinări frazeologice specifice, întregul material lexical folosit.

„Icoane vechi și icoane nouă"

Am luat pentru aceste considerații finale ale studiului nostru asupra presei românești din secolul al XIX-lea titlul unui ciclu de articole pe care îl publică Mihai Eminescu în ziarul „Timpul" între 11 și 23 decembrie 1877. La începutul ultimului pătrar al secolului trecut, poetul făcea deja un bilanț al presei românești, de la întemeierea ei de către Asachi și Heliade, care au găsit mijloacele potrivite pentru a-i asigura substanța, profilul publicistic și periodicitatea, și pînă la marile cotidiane politice din a doua jumătate a secolului trecut, pînă la 1883, angajate într-o polemică politică acerbă. Obiectul acestei înfruntări nu-l mai constituie limba, ca în prima jumătate a secolului, ci modul de guvernare a țării. Această confruntare politică se desfășura însă într-un limbaj nou, cu care avea să se împlinească ceea ce numim stilul publicistic al limbii române literare, format, în elementele lui de bază, în prima jumătate a secolului. Eminescu, pe care ne-am obișnuit să-l numim creatorul limbajului poetic românesc modern, este neîndoios și cel mai mare gazetar al nostru din secolul al XIX-lea și pînă astăzi, și are, în aceasta din urmă calitate, un rol imens în buna orientare a limbii gazetelor românești între anii 1870—1883. Această activitate, în care poetul a pus o neobișnuită energie și pasiune profesională, este insuficient cunoscută și cercetată,

deși a avut repercusiuni foarte importante asupra evoluției stilului publicistic și în deceniile următoare, încă mult timp după stingerea sa din viață. Ceea ce făcuseră, la un loc, Asachi, Heliade și Barit, prin discuțiile asupra limbii literare pe care le-au inițiat în ziarele din prima jumătate a secolului, face Eminescu, întreținînd treaz interesul pentru limbă în coloanele presei, în deceniul al optulea și la începutul celui de al nouălea. Limba este pentru poet un argument și o armă politică. Limba presei, dincolo de ceea ce mărturisește ea despre demnitatea profesională a celor ce o folosesc, este, în măsura în care se ridică la exigențele comunicării literare, un semn de civilizație și de cimentare națională. Astfel întemeiat, poetul va desfășura marea sa campanie împotriva „limbii păsărești" pe care o scriau gazetarii superficiali ai epocii, expuși unor fluctuații lingvistice rizibile din cauză că le lipsea, argumenta poetul, simțul istoriei.

Înnoirile nu sînt durabile, după Eminescu, deci demne de luat în seamă, decît în măsura în care se sprijină pe tradiție. Heliade și Asachi îi apar mai temeinic informați asupra trecutului nostru ca și asupra progreselor pe care le făcea societatea contemporană decît mulți dintre oamenii politici și gazetarii cu care polemizează. Față de aceștia, „Eliad și Asachi știu de zece ori mai multă carte", constată poetul cu părere de rău. Anton Pann, cu care trece în sferele literare, „era un scriitor cu mai mult talent și mai de spirit" decît atîția dintre cei „cari fac astăzi «esprit» prin gazete". Elogiul poetului îi cuprinde pe V. Alecsandri, C. Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Bălcescu, în care recunoaște generația oamenilor care „știau o limbă frumoasă, vrednică și înțeleasă de opincă ca și

de Vodă" (EO, II, pp. 177—178). Generația anterioară se referea, cînd discuta unitatea limbii literare, pentru care se străduise și presa înființată de Heliade și Asachi, în primul rînd la textele vechi. Eminescu vede în operele scriitorilor de la 1840 puntea de legătură cu aceste texte. Putea fi oferit acum un model de limbă literară modernă, dar în spiritul textelor românești vechi. În această limbă, opusă modernizărilor pripite din gazetele combătute de Eminescu, și-a scris Bălcescu capodopera sa *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, despre care poetul scrie elogios în articolul *Bălcescu și urmașii lui*, referindu-se în mod deosebit și cu multă înțelegere la limbă : „Limba lui Bălcescu este totodată culmea la care a ajuns românimea îndeobște de la 1560 începînd și pînă astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici, și care astăzi e aproape uitată și înlocuită prin «păsăreasca» gazetarilor. Deși Bălcescu se întemeiază pretutindenea pe izvoare, și scrierea lui e rezultatul unei îndelungate și amănunțite munci, totuși munca nu se bagă nicăiri în samă, precum în icoanele maeștrilor mari nu se vede amestecul amănunțit de văpsele și desemnul îngrijit linie cu linie" (EO, II, pp. 154—155). Dacă limba literară nu este produsul înfierbîntat al unor căutări artificiale, care ignoră structura ei veche și staționară, ea nu poate fi nici copia fidelă a celei vechi, ci o operă de valorificare chibzuită a unui model care prinde o viață nouă în urma „unei îndelungate și amănunțite munci", cum argumenta poetul.

Căror tendințe le opunea Eminescu limba scrisă de Bălcescu, în care vedea efortul de prelucrare, într-un spirit cu adevărat înnoitor, a textelor vechi ? Poetul a protestat și în felul acesta împotriva a

ceea ce a numit întotdeauna „introducerea unei civilizații pripite" (EO, II, p. 158), necorespunzătoare nevoilor reale ale poporului român, cu efecte negative și asupra dezvoltării limbii literare. Opera lui Bălcescu, temeinicele ei legături cu limba veche, chibzuit înnoită, este chemată să apere limba română de aceste excese ale „unei civilizații pripite", care ne impuneau, după cum spune poetul cu un joc de cuvinte, „trebuințe de care n-am fi avut trebuință" : „Nicolae Bălcescu e dealtmintrelea o dovadă că limba românească pe vremea lui și-nainte de dînsul era pe deplin formată și în stare să reproducă gîndiri cît de înalte și simțiri cît de adînci, încît tot ce s-a făcut de atunci încoace în direcția latinizării, franțuzirii și a civilizației «pomădate» a fost curat în dauna limbii noastre" (EO, II, p. 155). Eminescu, așa cum o dovedesc, filă cu filă, toate articolele publicate în presa timpului, în care acceptă, cu îndrăzneală am spune, neologismul, și găsește atîtea fericite îmbinări de cuvinte, nu a fost un dușman al înnoirii limbii literare. A criticat fără cruțare și aici doar „formele goale" pe care încercau să le impună, profitînd de larga difuzare a presei, acei ce „fabrică vorbe nouă, risipind vechea zidire a limbii românești, pentru a părea că tot zic ceva, pentru a simula o cultură care n-o au și o pricepere pe care natura n-a voit să le-o deie" (EO, II, p. 156). Poetul vede o deplină și periculoasă corelație între „ideile străine, răsărite din alte stări de lucruri", aduse de „tinerimea care astăzi își uită limba în cafenelele Parisului", neînțelegînd „trebuințele" reale ale poporului de care s-a rupt, și stricarea limbii. *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* îi inspiră în astfel de circumstanțe această frază profetică, în care se vede ceva din fervoarea mesia-

nică a autorului elogiat: „Facă-se această scriere evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se cîştigă prin muncă“ (EO, II, pp. 156—157). În locul „frazelor sunătoare“ poetul visează la o libertate a muncii.

Eminescu îi citează, cum am văzut, cu simpatie pe Asachi şi pe Heliade Rădulescu, întemeietorii presei româneşti. Din „Curierul românesc“ îşi culege chiar unele argumente în articolul *Paralele economice* (EO, II, pp. 175—176). Îi admiră, pentru limba în care şi-au scris operele, pe scriitorii generaţiei de la 1848, redescoperitorii textelor vechi româneşti. Soluţiile lui Asachi şi Heliade Rădulescu de pînă la 1840, în problemele cheie de care depindea unitatea limbii române literare, sînt aceleaşi cu ale scriitorilor elogiaţi de poet. Drumul firesc pe care evolua limba română literară, călăuzită de astfel de înnoiri chibzuite, este tulburat, constată poetul, de „păsăreasca coruptă“ a unora din gazetele din a doua jumătate a secolului. Spre acestea Eminescu îşi îndreaptă cele mai violente atacuri.

Pentru că cel mai adesea sînt făcuţi răspunzători de coruperea limbii redactorii „Românului“, nu-i lipsit de interes să reproducem, în încheiere, cîteva fraze din ziarul liberalilor radicali întemeiat de C. A. Rosetti, urmate de o scurtă informaţie din „Timpul“ şi de două extrase din articolele pe care le publică Eminescu în oficiosul conservator, acest ziar fiind, de fapt, ca limbă mai ales, în întregime opera sa, la care vom adăuga scurte citate şi din presa socialistă. Avem, în felul acesta, tabloul sinoptic al dezvoltării stilului publicistic în ultimele trei decenii ale secolului trecut.

Românul [1]: „Ecă preocuparea ardinte a tutulor curţilor Europei. Prin caracterul ce natural-

[1] Am înlăturat, din acest text ca şi din celelalte, toate grafiile nesemnificative.

minte trebuie să i se dea, această cestiune nu este una din acelea ce intră ca materiă brută şi iese confecţionată din cabinetele diplomaţilor oficiali, ci una din acele ce se desbat şi se rezolv numai avîndu-se în vedere interesele ginţilor“ (R, joi 2 iulie, 1870, p. 563).

„Aceasta este situaţiunea financiară pe care o primea guvernul actuale, fără a mai adăuga lipsa de esport, recolte proaste, sărăcia generală. Şi cînd în faţa unei asemini situaţiuni, şi mai cu deosebire din cauza panicei aduse de resbel, capitalurile străine nu cutează a se espune în Orient, nobilii şi lealii adversari ai guvernului actuale cutează a susţine în toate zilele că împrumuturile votate nu se pot contracta, fiindcă dl. Catargi şi demnul său regim nu mai sunt la putere“ (R, luni, marţi 18, 19 oct. 1876).

„Scirile sosite din străinătate, şi mai cu seamă cele sosite aseară, sunt de uă mare gravitate. Este neîndoios că Rusia armează şi mobilizează şi că Anglia din parte-i nu voiesce să rămîie mai înapoi cu pregătirile de luptă. Pare asemenea pozitiv că ambele aceste puteri fac demonstraţiuni resbelnice una contra alteia“ (R, duminică, luni, 7, 8 noiembrie 1876).

„Nu noi dear vom putea fi acuzaţi c-am voi să oprim luptele între felurite partite. Nimeni nu poate nega că suntem dintre cei cari au susţinut necurmat asoluta libertate a tipariului şi-a întrunirilor publice, şi totdeauna am recunoscut şi dechiarat că viaţa este lupta“ (R, joi, 16 decembre, 1876).

Timpul: „Ziarele din Viena şi Pesta de la 23 şi 24 iulie spun că imperatorul Germaniei, invitat de imperatorul Austriei, ar fi adresat o tele-

gramă foarte energică principelui Carol ; că în urma acesteia, principele ar fi amenințat guvernul său cu abdicarea, dacă nu-și va retrage îndată proiectul său de mobilizarea armatei" (T, sîmbătă, 7 iulie 1876).

„Cu greu pricepe o minte de rînd că nu este în lumea aceasta nici o stare de lucruri și nici un adevăr social veșnic. Precum viața consistă în mișcare, așa și adevărul social, oglinda realității, este de-a pururea în mișcare. Ceea ce azi e adevărat, mîine e îndoielnic, și pe roata acestei lumi nu suie și coboară numai sorțile omenești, ci și ideile. În această curgere obștească a împrejurărilor și a oamenilor stă locului numai arta, adecă, ciudat lucru, nu ceea ce e-n folosul oamenilor, ci ceea ce este spre petrecerea lor" (EO, II, p. 179).

„De cîte ori un creștin s-apucă la noi să scrie un rînd, ca să lumineze neamul — presa este lumina, după cum zic d-nia lor —, de atîtea ori pune mîna-n raft și scoate la iveală o carte nemțească sau una franțuzească și răsfoiește pînă ce găsește ce-i trebuie. Precum ni s-aduc toate de-a gata din străinătate și n-avem alt chin decît să băgăm mînile în mînicile paltonului venit de la Viena și piciorul în cizma pariziană, fără a ne preocupa mai departe din cîte elemente economice se compun lucrurile, tot astfel facem și cu cunoștințele ; le luăm frumos din cărți străine, le așternem pe hîrtie în limbă păsărească și facem ca negustorul care nu-și dă nici el seama de unde-i vine marfa, numai să treacă" (EO, II, p. 195).

Contemporanul : „Scopul nostru e a face cunoscut publicului român, cum privește știința contemporană lumea. Vroim să aducem în țara noastră discuțiunea asupra marilor teorii științifice la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus. Credem folositoare pentru patriea noastră împrăștierea cît mai mare a cunoștinților cîștigate în privința lumei" (*Către cetitorii noștri*, C, 1881, p. 1).

Revista socială : „Socialismul a ajuns în Europa o putere adevărată, o putere de cea mai mare însemnătate, o putere pe care nime nu o mai neagă. Pentru dușmani, socialismul ie o hidră cu sute de capete, care trebuie zdrobită prin toate mijloacele ce sînt în puterea societăței ; pentru prieteni, socialismul ie viitoriul sublim *pentru a căruia realizare sînt gata a face orice jertfă*. Dar și unii și alții sînt încredințați că socialismul ie o putere foarte mare" (RS, I, nr. 1, aprilie 1884).

Socialistul, organul muncitorilor : „Aceste toate nu ne vor opri pe noi a lucra pentru a deștepta în muncitori conștiința drepturilor și datorielor lor. Vom lucra pentru a sătura pe cel flămînd, a încălzi pe cel gol. Vom lucra pentru a șterge lacrimele acelui ce plînge, pentru că socialismul ieste frumos ca idealul omenirei, ca acele ape limpezi în care se oglindește albastrul ceriului. El va sorbi luptele de clase și va aduce pacea și fericirea pe pămînt. Această luptă vom face-o pe calea legală și de aceia chemăm lîngă noi pe toți oamenii cinstiți" (S, I, nr. 1, joi 24 martie 1888).

Apropierea acestor texte, care pare doar rodul întîmplării, are darul să dezvăluie o linie clară de evoluție în stilul presei românești din secolul al XIX-lea, ajuns, în urma ultimei ciocniri care are loc în limba literară între elementele novatoare și cele moderate, în momentul desăvîrșirii lui, ilustrat de publicistica lui Eminescu. Polemica dezlănțuită

de poet în „Timpul" împotriva exceselor lingvistice din coloanele „Românului" are ca rezultat limpezirea limbajului gazetăresc, din care dispar ecourile întîrziate ale latinismului, italienismului și franțuzismului. Această polemică nu se desfășoară niciodată împotriva elementelor noi — limba din articolele lui Eminescu este înțesată de neologisme —, ci împotriva elementelor hibride, într-un efort chibzuit de adaptare a împrumuturilor necesare și de clarificare a sintaxei. Lupta pentru limbă este, în concepția lui Eminescu, un aspect al luptei generale împotriva „formelor fără fond". Demn de remarcat este faptul că punctul acesta de vedere este însușit și de „Contemporanul", care își propune să desfășoare „o luptă înverșunată în contra producțiunilor științifice greșite", contra „ignoranței și șarlatanismului", contra cauzelor „stării ticăloase" care face să „avem forme fără fond". Mai apropiați de ideile politice ale liberalilor radicali de la „Românul", socialiștii fac o politică culturală în care se recunosc multe din obiectivele pentru care se străduise Eminescu la „Timpul". În problemele limbii, presa socialistă se conduce după principii asemănătoare, integrîndu-se unei linii în care îi găsim pe cei mai de seamă reprezentanți ai scrisului românesc din secolul trecut.

Astăzi, la o sută cincizeci de ani de la înființarea „Albinei" lui Asachi și a „Curierului" lui Heliade, și la o sută de ani de cînd polemica „Timpului" cu „Românul" era în plină desfășurare, ne putem da seama mai bine, avînd perspectiva lărgită de scurgerea timpului, că reformele pentru care milita „Românul" erau necesare, impuse de dezvoltarea societății românești, așa cum reacțiunea lui Eminescu împotriva exceselor pe care acestea le generau, în limbă mai ales, a fost nu numai normală, dar și salutară. Rezultatele acestei înfruntări, pe care am urmărit-o numai în domeniul limbii, au fost cît se poate de rodnice pentru dezvoltarea stilului publicistic. Dovada cea mai bună o constituie faptul că ele devin un îndreptar și pentru presa socialistă. De la Asachi și Heliade la Eminescu și „Contemporanul", presa românească a fost, de-a lungul întregului secol al XIX-lea, o adevărată școală de cultivare a limbii române literare pentru masa cititorilor lipsiți de altă călăuză.

SUMAR

JUNIMEA
IAȘI-ROMÂNIA

LEI 7